

T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI
GENEL SOSYOLOJİ VE METODOLOJİ PROGRAMI

GELENEKSELİN EV EKSENLİ ÜRETİMİN YENİDEN ŞEKİLLENMESİNDEKİ
ROLÜ: İSTANBUL, PENDİK, KAVAKPINAR ÖRNEĞİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan:
20026062 Ebru MAÇOŞ

Danışman:
Doç. Dr. Güliz ERGİNSOY

İstanbul-2004

147275

T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI
GENEL SOSYOLOJİ VE METODOLOJİ PROGRAMI

GELENEKSELİN EV EKSENLİ ÜRETİMİN YENİDEN ŞEKİLLENMESİNDEKİ
ROLÜ: İSTANBUL, PENDİK, KAVAKPINAR ÖRNEĞİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan:
20026062 Ebru MAÇOŞ

Danışman:
Doç. Dr. Güliz ERGİNSOY

İstanbul-2004

147275

Ebru MAÇOŞ tarafından hazırlanan Gelenekselin Ev Eksenli Üretimin Yeniden Şekillenmesindeki Rolü : İstanbul Pendik Kavakpınar Örneği Yeri ve Önemi adlı bu çalışma jürimizce Yüksek Lisans Tezi olarak Kabul Edilmiştir.

Kabul (Sınav) Tarihi : 08 / 07 / 2004

(Jüri Üyesinin Ünvanı , Adı , Soyadı ve Kurumu) :

İmzası :

Jüri Üyesi : Prof.Dr.Esin KÜNTAY

.....

Jüri Üyesi : Doç.Dr.Güliz ERGİNSOY (Danışman)

.....

Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Dr.Berna MÜFTÜOĞLU (M.Ü.Öğr.Üy.)

.....

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	IV
ÖZET.....	V
SUMMARY.....	VI
KISALTMALAR.....	VII
GİRİŞ.....	VIII

I. BÖLÜM: TÜRKİYE’DE KADIN İŞGÜCÜ VE İSTİHDAM.....1

1. 1. Sosyo-kültürel Yapı ve Eşitsizliğin Kaynakları.....	1
1. 2. Köyden Kente Göç, Kadın Emeginin İstihdamında Yaşanan Dönüşümler.....	8

II. BÖLÜM: EV EKSENLİ ÇALIŞMA.....13

2. 1. Ev Eksenli Çalışmanın Tarihçesi.....	14
2. 2. Yeni Ekonomi Politikaları, Ev Eksenli Çalışmanın Yeni Biçimleri.....	17
2. 2.1. Fordizm’den Post-Fordizme.....	18
2. 2.2. Kadın Çalışma Biçimi Olarak Ev Eksenli Çalışma.....	22
2. 2.3. Türkiye’de Ev Eksenli Çalışma Ve Ev Eksenli Çalışan Kadınların Durumu.....	31

III. BÖLÜM: EV EKSENLİ ÇALIŞMANIN KADINLAR ÜZERİNDEKİ DÖNÜŞTÜRÜCÜ ETKİSİ.....33

3. 1. Araştırmanın Tasarlanması.....	33
3. 1.1. Amaç.....	33
3. 1.2. Kapsam.....	34
3. 1.2. Yöntem.....	34
3. 1.3.1. Yöntemin Uygunluğu.....	35
3. 1.3.2. Görüşülen Kişilerin Belirlenmesi.....	36
3. 1.3.3. Yer Seçimi.....	37

3. 2. Kadınların Dilinden Kavramlar.....	38
3. 2.1. Çalışmak.....	38
3. 2.2. Ev, İçerisi, Dışarı.....	40
3. 2.3. Ev işi, El İşi.....	42
3. 3. Araştırmanın Sunuluşu.....	44
3. 3.1. Kavakpınar: Mahallenin Yapısı.....	46
3. 3.2. Sosyal ve Kültürel Arka Plan.....	48
3. 3.2.1. Göç.....	48
3. 3.2.2. Sosyal ve Kültürel Hayat.....	50
3. 3.2.3. Hane Halkı.....	55
3. 3.2.4. Hanenin Geliri ve Gideri, Tüketim Kalıpları.....	56
3. 3.3. Çalışma Deneyimleri.....	63
3. 3.3.1. Kadınların İlk Çalışma Deneyimleri.....	63
3. 3.3.2. Ev eksenli Çalışma Nedenleri.....	67
3. 3.3.2.1. Zorunlu Bir İş Olarak	
Ev Eksenli Çalışma.....	68
3. 3.3.2.2. Tercihli Zorunlu Bir İş Olarak	
Ev Eksenli Çalışma.....	69
3. 3.3.2.3. Çalışma İzni.....	71
3. 3.4. Çalışma ile ilgili Tutumlar.....	76
3. 3.4.1. Erkeğin kadının Çalışması İle İlgili Tutumu.....	76
3. 3.4.2. Çocukların Annenin Çalışması İle İlgili Tutumu.....	78
3. 3.5. Ev Eksenli Çalışma.....	80
3. 3.5.1. Kavakpınar Örneğinde Ev Eksenli Çalışma.....	81
3. 3.5.2. Ev Eksenli Çalışmanın Kadınlar	
Arasında Örgütlenişi.....	90
III. 3.5.3. El İşinin Gün İçine Dağılımı.....	93
3. 3.6. Ev Eksenli Çalışma Sürecinde Ev İçi İşbölümü	
Ve Dayanışma.....	95
3. 3.6.1. Hane İçi Dayanışma, Ev İşlerinin Paylaşımı.....	96
3. 3.6.2. Erkeğin Ev İşine Katılımı.....	96
3. 3.6.3. Çocukların Ev İşlerine Katılımı.....	97

3. 3.6.4. Ev İşini Yeniden Örgütleyen El İşİ.....	98
3. 3.7. Ev Eksenli Üretim, Kadınlar Arası İlişkilerin Ve Sosyal Hayatın Yeniden Örgütlenişi.....	101
3. 3.7.1. Aracı kadın Ve Kadılar Arasındaki Gerilim.....	102
3. 3.7.2. Sosyal olanın Ekonomik olana Dönüşümü.....	109
3. 3.7.2.1. Dayanışma	112
3. 3.7.2.2. Rekabet	119
3. 3.8. Ev eksenli Çalışma, Yeni Tarif ve Talepler.....	121
3. 3.8.1. Kadınların Emekleriyle Kurduğu İlişkinin Dönüşümü.....	122
3. 3.8.2. Yeni İş Arayışları.....	127
III. 3.8.3. Sosyal ve Ekonomik Güvence Talepleri: Devletten, STK'lardan, Sendikalardan Beklentiler.....	132
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	137
EK 1: HARİTA 1: Kavakpınar Mahelle Planı.....	141
EK 2: HARİTA 2: Kavakpınar'ın Pendik İçindeki Konumu.....	142
EK 3: GÖRÜŞME KLAVUZU.....	143
KAYNAKLAR.....	151

TEŞEKKÜR

Öncelikle yüksek lisans tezi olarak bu konuyu önerdiğimde, önerimi heyecanla karşılayan ve bu konuyu çalışma konusunda beni destekleyen Prof. Esin Küntay'a, tüm tez aşaması boyunca beni destekleyen öneri ve yorumlarını ve gerektiğinde anlayışını esirgemeyen, danışman hocam Doç. Dr. Güliz Erginsoy'a çok teşekkür ediyorum. Ayrıca tüm tez boyunca İngiltere'den elektronik posta yoluyla bana fikir ve önerilerini ileten, benim için kütüphaneden bulduğu kitapları kopyalayıp, İngiltere'den Türkiye'ye postalayan, moral desteğini esirgemeyen hem hocam hem dostum diyebileceğim Saniye Dedeoğlu'na çok teşekkür ediyorum. Ayrıca tezin yazım aşamasında benim işlerimi devralarak tezin yazabilmem için olanak tanıyan çalışma arkadaşlarıma, hem fikir hem moral desteğiyle yanımda olan ve tezin yazım aşamasındaki sıkıntılı günlerimde bana çalışma ortamı yaratmak için büyük çaba sarf eden Fatih'e çok teşekkür ediyorum.

Ayrıca benimle görüşme yapmayı kabul ederek bu tezin oluşmasını sağlayan tüm kadınlara ve özellikle bana evini, sofrasını, hayatımı açan ve bu tezin yapılabilmesi için en az benim kadar çalışan alandaki iki ablama çok teşekkür ediyorum.

ÖZET

Bu çalışma, ev eksenli çalışmanın kadınlar arasında nasıl örgütlendiğini ve ev eksenli üretimin kadınların kendi emekleri, sosyal çevreleri, hane fertleri ile kurduğu ilişkileri nasıl değiştirip dönüştürdüğünü anlamaya çalışmaktadır. Ve ayrıca ev eksenli üretim sürecinin geleneksel ilişkiler ekseninde nasıl örgütlendiğini ve geleneksel ilişkilerin ev eksenli üretim sürecinde nasıl yeniden örgütlendiğini anlamaya çalışarak ev eksenli üretimin sürecinde ortaya çıkan değişimi analiz etmeye çalışmaktadır. Ev eksenli üretim, üzerinden örgütlendiği geleneksel ilişkileri yeniden şekillendirmekte ve bu süreçte yeniden şekillenen dayanışma ve gerilim dinamikleri ev eksenli üretimi yeniden örgütlemektedir. Bu nedenden ev eksenli üretim sürecinde yeniden şekillenen ilişkiler dayanışma ve gerilim dinamikler ekseninde yorumlanmıştır.

Araştırmanın yöntemi aktif katılımcı yöntemdir. Araştırmanın verileri gönüllü kişilerle yapılan mülakatlara ve alanda yapılan gözlemlere dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ev eksenli çalışma, parça başı iş, enformel sektör, dayanışma ve rekabet, geleneksel ilişkiler, aracılık kurumu.

SUMMARY

This thesis aims at studying women home-based workers. It has three main research questions, organisation of the home-based work and finding channels of it, attitudes of women towards their job a labour, and constructive and destructive influence of work to the social role and situation of women in the community and society. These are main titles of the study and I looked at the expected relations between them. In addition, this thesis aims to reinterpret solidarity and struggle dynamics among the women home-based worker. And how does the home based work reconstructed to the traditional relation?

The method of this research is the active participatory method. Interviewees were determined by the criteria of self-expression and voluntary participation and I was applied direct participant observation in the field.

Key words: Home-based work, informal sector, solidarity and struggle, traditional relations.

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ÇUŞ: Çok Uslu Şirketler

DİE: Devlet İstatistik Enstitüsü

DPT: Devlet Planlama Teşkilatı

ILO: International Labour Organisation, Uluslararası Çalışma Örgütü.

OECD: Organisation Of Economic Co-operation and Development; Ekonomik İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı

UNDP: United Nation Development Program; Birleşmiş Milletler Kalkındırma Programı.

GİRİŞ

Bu çalışmanın yapılmasını benim için önemli kılan ve çalışmanın böyle bir eksene oturmasına neden olan birkaç temel neden ve soru oldu. Bunlardan ilki, en önemlisi ve aslında en doğal olanı, daha önce yaptığım çalışmalardan edindiğim deneyimler ve topladığım bilgilerdi. Bir ayağımı, kadın işgücü ve kriz sonrası yoksulluğun oluşturduğu çalışmam kadın işgücü ve kadın işgücünün üretime katılım biçimleri konusunda yapılabilecek başka araştırmaların sorularının oluşmasına neden oldu. Okudukça ve araştırdıkça ev eksenli üretim konusunun, üretim sürecini ve emek piyasanın yeniden yapılandırılan politikaları anlamaya yardımcı olacak bir zemin oluşturduğunu fark ettim. Bu zemin, hem yeni üretim sürecini kadın bakış açısıyla yorumlayarak parça başı çalışanların önemli bir bölümünü kadınların oluşturmasının nedenlerini anlamaya, hem de yine bu süreçte ortaya çıkan üretim biçimleri üzerinden süreci yorumlamaya olanak sunan bir zemindi. Bu çalışmada, konunun her iki bağlamını da göz önünde bulundurularak, ev eksenli üretim, ev eksenli üretim biçiminin örgütlenişi ve ortaya çıkardığı sonuçlar ele alınmıştır.

Konunun tartışıldığı bu iki bağlam birbirinden kopuk değildir ve konu ister kapitalizmin geçirdiği dönüşümler ekseninde ele alınarak ev eksenli üretimin yaygınlaşması bu bağlamda açıklansın ister kadınların işgücüne katılım oranı ve biçiminin sosyo-kültürel nedenleri bağlamında açıklansın bu iki bağlamın nedenleri ve sonuçları birbirine dönmektedir. Dolayısıyla bu iki bağlamın birbirinden ayrı düşünülmesi mümkün değildir. İlk soruyu basitleştirerek şöyle sormak uygun olacaktır: Kadın çalışma biçimi olarak giderek yaygınlaşan ve gelecekte daha da yaygınlaşacağı öngörülebilecek ev eksenli üretim, kadınların hayatı içinde nasıl örgütlenmekte ve kadınların hayatını nasıl örgütlemektedir; bu üretim biçimini kadın çalışma biçimi yapan nedenler ve koşullar nelerdir? İkinci soru ise ev eksenli üretim hangi süreç ve politikalar sonucu ortaya çıkmıştır? Hem üretim hem de istihdamda

yaşanan “esnekleşme”nin anlaşılabilmesi ve yorumlanması için ev eksenli üretim nasıl olanaklar sunmaktadır?

Son yıllarda ev eksenli üretim konusunun ele alındığı araştırmalarda konuya ilişkin, kabaca özetlenecek olursa, iki yaklaşım dikkat çekmektedir; ilki ev eksenli üretimi değerlendirirken, daha çok sürecin yapısal nedenlerini ortaya koyarak bunu esnek istihdam biçimi ile ilişkilendirmekte ve emek sömürüsüne vurgu yapmakta. İkincisi ise ev eksenli üretimin kadınlar açısından değerlendirmekte ve ev eksenli üretimin hangi sosyal, ekonomik ve ideolojik koşullara bağlı ortaya çıktığını¹ incelemektedir. Ve ev eksenli üretimin kadınlara sınırlı da olsa ekonomik özgürlük alanı açtığını ve bunun bir ihtiyaca cevap verdiğini vurgulamaktadır.² Her iki görüşün de geçerli ve ikna edici tarafları bulunmaktadır. Ev eksenli üretim neoliberal ekonomi politikalarının sonucunda ortaya çıkan esnek işgücü piyasasının dayattığı bir süreçtir ve kadın işgücü bu süreçte daha da marjinalleşmiştir. Ve bu süreç aynı zamanda kadın emeğinin ucuzlamasına ve kadın emeği üzerindeki sömürünün artmasına neden olmuştur. Diğer taraftan, artan yoksulluk kadınların çalışmasını zorunlu hale getirmiş ve işgücünde ve üretim sürecinde yaşanan esnekleşme, cinsiyete dayalı işbölümü ve ataerkil baskılar gibi nedenlerden dolayı formel iş piyasasından dışlanan kadınlar ev eksenli üretim yolunu tercih etmek durumunda kalmışlardır. Bu yolla kadınlar, sınırlı da olsa, ekonomik ve sosyal özgürlük alanı açabilmişlerdir. Kanımca, ev eksenli üretimin bir sömürü biçimi olduğunu ya da ev eksenli çalışan kadınların sömürüldüğünü söylemek kadınları “kurtarmaya” yetmeyecektir. Diğer taraftan ev eksenli üretimi kadınların özgürleşmesi için bir olanak olarak görmek ve kadınlar açısından olumlu taraflarına vurgu yapmak da

¹ Asuman TÜRKÜN-ERENDİL, “Türkiye’de Ev Eksenli Çalışma Üzerine Yapılmış Araştırmalar ve Çalışmalar”, 37.

² Aktaran, Asuman TÜRKÜN-ERENDİL, Bkz. Mine ÇINAR “Unskilled Uban Migrant Women And Disguised Employment:Homeworking In İstanbul, Turkey”; N. YENTÜRK, Türk İmalat Sanayinde Ücretler, İstihdam ve Birikim; A. ERAYDIN, A. ERENDİL, Dış Pazara Açılan Konfeksiyon Sanayinde Yeni Üretim Süreçleri ve Kadın İşgücünün Bu Sürece Katılım Biçimleri; S. ERDER, İstanbul’da Bir Kent Kondu: Ümraniye; S. DEDEDOĞLU, “Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye’de Kadın Emeği”; D. KANDİYOTİ, Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler; D. HATTATOĞLU, “Ev Eksenli Çalışan Kadınlar Ve Sosyal Örgütlenme”: “Ev Eksenli Çalışma Stratejileri: Kadının Özgürleşmesi Açısından Bir Tartışma”; B. KÜMBETOĞLU, “Gizli İşçiler: Kadınlar ve Bir Alan Araştırması”; K. LORDOĞLU, Eve İş Verme Sistemi İçinde Kadın İşgücü Üzerine Bir Alan Araştırması.

fazla iyimser bir bakış olacaktır. Ev eksenli üretimi kadınlar açısından değerlendirirken bu iki tespitten daha fazlasına ihtiyacımız vardır. Çünkü bu üretim biçimini reddetmek de olumsuzlamak da bizi kadın işgücünü ve kadınların durumunu değerlendirirken doğru bir noktaya götürmeyecektir. Reddetmek bizi kadınların ev eksenli üretimi tercih etmesine neden olan sosyal gerçeklerden ve dolayısıyla kadınların gerçekliğinden, bunun bir ihtiyaç ve olanak olduğunu söyleyip kabul etmek ise kadın emeği üzerindeki sömürünün arttığı ve cinsiyetçi işbölümünün pekiştiği gerçeğinden koparacaktır. Ev eksenli üretim biçiminin hem kadınlar hem de ekonomi politikaları açısından nereye oturduğunu anlamak, bu iki bağlamı bir bütün olarak birlikte değerlendirmek, kadınlar için anlamlı bir sonuç çıkarmamızı sağlayacaktır. Hatta daha da önemlisi ev eksenli çalışan kadınlar süreci kendi deneyimleri üzerinden tahlil ettiklerinde ve kendi deneyimlerini bütünün bir parçası olarak yorumladıklarında ortaya çıkacak sonuçlar anlamlı olacaktır. Bu çalışma kadın bakış açısıyla bir tespit yapmayı amaçlamaktadır ve bunun için de ev eksenli üretimin hangi politikalar sonucu ortaya çıktığını, hangi sosyal gerçeklikte hayat bulduğunu ve kadınların sosyo-ekonomik hayatında ve bilinç düzeyinde nasıl bir dönüşüme neden olduğunu tespit etmeyi önemsemektedir. Bu nedenle ev eksenli üretimin kadınlar açısından yalnızca olumsuz sonuçlar değil aynı zamanda sonuçları kadınlar açısından olumlu olacak potansiyeller de barındırdığını açığa çıkartmaya çalışmak bu çalışmanın temel amaçlarından biridir. Ve bu çalışma ancak bu potansiyellere vurgu yaptığı, açığa çıkmasına yardımcı olduğu ölçüde amacına ulaşmış olacaktır.

Diğer taraftan konu Türkiye bağlamına ele alındığında dikkat çeken ve ev eksenli üretim biçiminin yaygınlaştığı sürecin bir parçası olarak, onunla birlikte değerlendirilmesi gereken gelişmeler göze çarpmaktadır. Yakın zamanda gündeme gelen ve halen gündemde olan Yerel Yönetimler Yasa Tasarısı (Mahalli İdareler, Belediye, Büyük şehir), Kamu Yönetimi Temel Kanun Tasarısı, Kamu Personel Rejimi Reformu gibi kanun ve yasa tasarılarıyla kamu kesimi ve bu kesimde çalışanların çalışma şartları ve biçimleri yeniden yapılandırılmaktadır. Diğer taraftan Toplam Kalite Yönetimi, Toplam Kalite Çemberi gibi uygulamalarla özel kesimde çalışanlarının çalışma şartları ve biçimleri de yeniden şekillendirilmektedir. Bu

yeniden yapılandırma süreci, istihdam ve üretim biçiminde hızlı bir değişimin yaşandığını ve ileride de yaşanacağını göstermektedir. Ev eksenli çalışmanın yaygınlaşması da kuşkusuz bu gündemlerin içinde bir yere oturmaktadır. Bu süreç göz önünde bulundurulduğunda, ev eksenli üretim konusu Türkiye ve Türkiye'deki çalışan kesimler açısından ayrıca önem kazanmaktadır. Bu çalışma bir yönüyle günümüz Türkiye'sinde işgücü piyasalarında ve üretim sürecinde yaşanan dönüşümü de anlamaya yardımcı olabilecek niteliktedir.

Çalışmanın birinci bölümü Türkiye'de kadın emeği ve kadın emeğinin istihdam biçimlerini, kadınların işgücü piyasası içindeki yerlerini ele almaktadır. Bunu yaparken kadın çalışması önündeki engelleri de ayrıca vurgulamakta ve kadınları emek piyasasından dışlayan nedenleri incelemektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise ev eksenli üretim biçimi düne (sanayi devrimi sonrası) ve bu güne ait bir kavram olarak ele alınmaktadır. Ev eksenli üretiminin bugün yaygınlaşmasına neden olan dönüşümler, fordizmden postfordizme geçiş sürecinin sonuçları olarak ele alınmakta ve ev eksenli üretimi yeni ekonomi politikalarının bir parçası olarak yorumlamaktadır. Ve ev eksenli üretimde kadın emeğinin yoğun olarak kullanılmasının nedenlerini sosyo-kültürel yapıya bağlayarak ortaya koymaktadır. Çalışmanın son bölümü ise alanın yorumuna ayrılmıştır. Bu bölümde ev eksenli üretimin İstanbul, Pendik, Kavakpınar örneğinde nasıl örgütlendiği, parça başı üretimi örgütleyen temel etkenlerin neler olduğu, bu üretim biçiminin kadınlar arası ilişkileri nasıl yeniden şekillendirdiği, ve ev eksenli üretimin kadınların kendi emekleri ile kurdukları ilişkiyi nasıl etkilediği, sosyal ilişkileri nasıl dönüştürdüğü ve kadınlar açısından ne tür olumlu potansiyeller barındırdığı ele alınmıştır.

Araştırma, ev eksenli çalışan kadınlar arasında derinlemesine görüşme ve gözlem teknikleriyle gerçekleştirilmiş, aktif metodik dinleme yöntemi uygulanmıştır. Böylece, önceden tespiti yapılmış bilgiler çizilmiş bir modele uygulanarak pratiğin teoriyle arasındaki mesafenin açılması ve belli noktaların gözden kaçması engellenmiş toplumsal pratiğin kendini öne çıkarabilmesi ve kavramsal çerçevenin bu eksenle çizilmesi kolaylaşmıştır. Mülakatlar Haziran 2003-Ekim 2003 tarihleri

arasında gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizi ve tezin yazım aşaması büyük oranda Ekim 2003-Mayıs 2004 tarihleri arasında tamamlanmıştır.

I. BÖLÜM:

TÜRKİYE'DE KADIN İŞGÜCÜ VE İSTİHDAM

Bu bölümde, Türkiye toplumunda kadınların işgücü piyasasındaki konumuna ve işgücüne katılımı önündeki engellere, çalışmaya karşı tutumlarına değinilecektir. Kadının işgücü piyasası içindeki konumu değerlendirilirken konu kabaca iki eksende tartışılacaktır; birincisi, cinsiyetçi işbölümünden, ataerkil yapıdan kaynaklı etkenler; ikincisi ise ekonomik ve tarihsel koşullardır. Ancak kadının işgücü piyasasındaki konumunda, kadının toplumsal rolü ve cinsiyetçi işbölümü ekonomik belirleyenlerden, üretim biçiminde yaşanan değişimlerden çoğu zaman baskın bir rol oynadığından, daha doğru bir söyleyişle, üretim ve istihdam biçimleri cinsiyet temelli şekillendiğinden, öncelikli olarak bu konuya dikkat çekilmesine gerek olduğu düşüncesi ile kadının çalışması ve ataerkil yapı ve eşitsizlik arasındaki ilişki öncelikle ele alınacak daha sonra göç, tarımda makineleşme ve kadın işgücünün Osmanlı'dan bu yana istihdam biçimleri ekseninde değerlendirilip bu güne bağlanacaktır.

1. 1. Sosyo-kültürel Yapı ve Eşitsizliğin Kaynakları

Türkiye'de, kadının işgücüne katılmasının önündeki engelleri anlamaya çalışırken, ekonomik yapıdan kaynaklı nedenleri ve bununla bağlı olarak işgücü piyasasında yaşanan dönüşümleri analiz etmek önemlidir. Ancak bununla birlikte kadınların işgücü piyasasına katılması önündeki sosyo-kültürel engelleri de en az ekonomi politikalarında yaşanan dönüşümlerden kaynaklı etkenler kadar önemsemek ve analize dahil etmek gerekmektedir. Bu sebepten kadının çalışma yaşamına katılım oranını ve biçimini analiz ederken sosyo-kültürel yapının kadının işgücü piyasasına katılımını nasıl etkilediğine bakmak, analizin bütününe geçerli ya da geçersiz kılacak bir araç niteliğindedir. Bu bölüm, Türkiye'de özellikle kentsel üretimdeki kadın emeğinin durumuna, kadınların işgücü piyasasına katılımı önündeki engellere ve kadınların çalışmama/çalışmama nedenlerini ele alacaktır. Daha önce konu ile ilgili

yapılmış araştırmaların sonuçlarına ve istatistiklere (DİE vb.) dayanacak bu bölüm özelinde kadının işgücü piyasasına katılımıyla kastedilen kadının formal (kayıtlı), kamu ya da özel kesimde ücretli/maaşlı işlerde çalışıyor olmasıdır. Ev eksenli çalışan kadınların durumuna ve ev eksenli çalışma nedenleri ileride ele alınacağından bu bölümde değinilmeyecektir. Kaldı ki özellikle Türkiye’de ev eksenli çalışan kadınların oranına ve durumuna ilişkin DİE’nin elinde bile yeterli veri yoktur. Son yıllarda yapılan araştırmalar bu konudaki açığı kapatmaya başlamış olsa da yine de eldeki veriler genelleme yapmaya izin verecek nicelikte değildir. Bu sebepten kadının çalışma yaşamına katılması, bu bölüm özelinde, kadınların formal sektörde çalışması anlamına gelmekte ve ev eksenli çalışan kadınları kapsamamaktadır. Ev eksenli çalışmaya ilişkin bölümlerde, bu konuya ve ayrıntılarına değinileceğinden burada bu küçük hatırlatma ile yetinmiştir. Diğer taraftan bu iki olgu birbirinden bağımsız değildir, tabi ki kadının formal işgücüne katılım oranı ve durumu ev eksenli çalışan kadınların durumunu ve ev eksenli çalışma nedenlerini anlamak açısından önemlidir. Ve bu bölüm ayrıca ev eksenli çalışma nedenlerini de anlamaya yardımcı olacak bilgiler içerecektir.

Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranı 1950’lerin ortalarından beri sürekli düşmektedir. 1955’te yüzde 72 olan oran, 1999’da yüzde 29,7’ye düşmüştür.³ 2002 DİE verilerine göre ekonomik olarak aktif olan 1000 kişiden sadece 30’u kadındır. Ekonomik olarak aktif olan kadınların yüzde 52,9’u ise ücretsiz olarak tarım kesiminde çalışmaktadır. Ev dışında çalışan kadınların yalnızca yüzde 35,5’i ücretli ve yevmiyeli çalışmaktadır, yüzde 11,5’i de kendi hesabına çalışan ya da işverendir.⁴ İstatistikler kadınların en yoğun çalıştığı alanın ücretsiz aile işçiliği olarak nitelenen tarım sektörüdür olduğunu göstermektedir. Kadınların yoğun olarak çalıştığı ikinci sektör ise tekstildir.⁵

Türkiye’de kadınların kentsel işgücüne katılım oranı oldukça düşüktür. Resmi istatistiklere göre 12 yaş ve üstü nüfus baz alındığında, 1996 Ekim ayı itibariyle erkeklerin işgücüne katılımı yüzde 66,1, kadınların ise yüzde 14,3’tür. 1992 verileri

³ Filiz KOÇALI, www.bianet.org/22/01/2002.

⁴ DİE. Hane Halkı İşgücü Anketi Sonuçları, Ekim 2002.

ile karşılaştırıldığında ise kadınların işgücüne katılımının 1992'den 1996'ya yüzde 2,0 düştüğü görülmektedir. Dolayısıyla kadınların kentsel işgücüne katılımlarında artma değil azalma gözlemlenmektedir.⁶ Bu oran ile Türkiye, OECD ülkeleri arasında en son sıralarda yer almaktadır. Gelişmekte olan diğer ülkelere bakıldığında, sanayileşme ile paralel olarak, kadınların işgücüne katılımında artış gözlenirken Türkiye için benzer bir artıştan bahsetmek mümkün değildir. Bunun nedenleri arasında iç göç, hızlı kentleşme, kadın işgücünün tarımsal faaliyetten çekilmesinin yanında (tarımsal üretimde ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınlar, köyden kente göçle birlikte bu statülerini de kaybettiklerinden bu durum istatistiklere kadın işgücü oranının düşüşü olarak yansımıştır), Türkiye'nin özgül konjonktürü de sayılabilir.⁷ Kadın ve erkek işgücünün üretime katılım oranlarına ve biçimine bakıldığında karşılaşılan tablonun ortaya çıkmasında toplumdaki cinsiyetçi işbölümünün doğrudan etkisi vardır. Eyüpoğlu, Özar ve Tufan-Tanrıöver'in 1996'da İzmir, Ankara ve İstanbul'da yaşayan kadınları baz alarak yaptıkları araştırmanın bulgularına göre 15-49 yaş arasındaki kadınların yüzde 59'u "ev kadını"dır. Kadınların yüzde 18'i çalışmakta, yüzde 10 ise iş aramaktadır. Kadınlar arasında işsizlik ise yüzde 35,7 gibi oldukça yüksek bir orandadır.⁸ Araştırmanın verileri, kadınların çalışmaya çok erken yaşta başladığını, çalışan kadınların büyük bölümünün 20-24 yaş grubuna dahil olduğunu göstermektedir. DİE 2000-2001 istatistikleri de benzer bir duruma işaret etmektedir: Ücretli ve maaşlı çalışan kadınların ağırlıklı olarak 20-29 yaş grubuna dahildir ve bu grup toplam ücretli kadın istihdamının yüzde 30'una denk düşmektedir. Kadın istihdamının yüzde 54'ü ise 20-39 yaş grubunda yoğunlaşmaktadır.⁹ Kadınların yüzde 24'ü 15 ve daha küçük yaşta, yüzde 43'ü 18 yaşın altında çalışmaya başlamıştır.¹⁰ Kuşkusuz bu verilerden anlamlı sonuçlar çıkarmak için cinsiyetçi işbölümü ve Türkiye toplumunun sosyo-kültürel yapısını göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Örneğin çalışan kadınların büyük bir bölümünün 20-24 grubuna dahil olduğu bilgisi kadınların evlenmeden önce

⁵ Yıldız ECEVİT, "Türkiye Sanayiinde Kadın İşgücü", 30.

⁶ DİE, Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar, Ocak-Şubat 1998.

⁷ Tuncer BULUTAY, İşgücü Piyasasında Son Yıllardaki Genel Eğilimlerin Çalışma İstatistikleri, 38.

⁸ Ayşe EYÜPOĞLU, Şemsa ÖZAR, Hülya TUFAN-TANRIÖVER, "Kentli Kadınların Çalışma Koşulları ve Çalışma Yaşamını Terk Nedenleri", 208-209.

⁹ DİE, 2000-2001 Çalışma İstatistikleri.

¹⁰ Bkz. (8) EYÜPOĞLU- ÖZAR-TUFAN, TANRIÖVER, 208-209.

çalıştıkları biçiminde yorumlanmaya müsaittir. Bu yorum 25 ve 30 yaş üzerindeki kadınların medeni durumuna bakıldığında da doğrulanmaktadır. 25 yaş ve üstü kadınların yalnızca yüzde 14'ü, 30 yaş ve üstü kadınların ise yüzde 3'ü bekardır. Yaşa göre medeni durum ve yaşa göre işgücüne katılma birlikte değerlendirildiğinde bu iki durum arasında bir orantı görülebilmektedir. Tablo 1 ve 2 birlikte değerlendirildiğinde de görülebileceği gibi; kadınların evlenme ve çocuk sahibi olma oranı yaşa bağlı olarak artmakta ve buna paralel olarak çalışma yaşamına katılım oranları düşmektedir. Evlenme ve çocuk sahibi olma kadınların işgücüne katılması önündeki en büyük engellerden biridir. Evlenme kadınların hayatında önemli bir statü ve rol değişimine neden olmaktadır. Bu yeni toplumsal rolün kadına biçtiği görev ve sorumluluklar ise ev işlerini yapmak, çocuk doğurmak ve bakmak ile sınırlıdır. Evli kadınlar genel olarak "ev kadını" statüsündedir; ve çalışmamaktadır. Kadınların işle kurdukları ilişki, çalışmama ya da işi bırakma nedenleri de ev ve aileye, dolayısıyla toplumsal rolleriyle doğrudan ilintilidir. Kadınların işten ayrılma nedenleri de bu bağlantıyı açığa çıkartır ve doğrular niteliktedir. Kendi isteği ile işten ayrılan kadınların (işveren tarafından işten çıkartılmayan/ atılmayanlar) yüzde 52'si ailevi nedenler olarak nitelenen evlenme, nişanlanma, hamile kalma, çocuğunun olması, aileden birinin sağlık sorunu gibi nedenlerden ötürü işten ayrılmak durumunda kalmıştır (Bkz. Tablo 3). Her iki durumda da yani hem kadınların işe başlama hem de bırakma nedenlerine bakıldığında kadınların kendi tercihlerine göre hareket edemedikleri görülmektedir.

Tablo 1: Kadınların Kentsel İşgücüne Katılımı Ve İşsizlik

Yaş Grupları	İş Gücüne Katılım (%)*	İşsizlik (%)*
15-19	28	40
20-24	40	35
25-29	35	30
30-34	23	34
35-39	25	31
40-44	23	30
45-49	20	40

* yüzde olarak verilen oranlar ortalamadır.

Kaynak: Ayşe EY ÜPOĞLU, Şemsa ÖZAR, Hülya TUFAN-TANRIÖVER, “Kentli Kadınların Çalışma Koşulları ve Çalışma Yaşamını Terk Nedenleri” 20. Yüzyılın Sonunda Kadınları ve Gelecek, TODAİ, 1998, s. 209, Grafik 1.

Tablo2: Yaş Gruplarına Göre Medeni Durum ve Çocuğun Varlığı

Yaş Grupları							
Medeni hal & çocuk	Genel (%)	15-19 (%)	20-24 (%)	25-29 (%)	30-34 (%)	35-40 (%)	40-49 (%)
Bekar	17	92	20	14	3	3	1
Evli, çocuksuz	6	3	28	7	1	-	1
Evli, çocuklu	74	4	52	79	96	89	90
Boşanmış/çocuksuz	1	-	-	-	-	3	3
Boşanmış/ çocuklu	2	-	-	1	1	6	4
Toplam (%)	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: Ayşe EYÜPOĞLU, Şemsa ÖZAR, Hülya TUFAN-TANRIÖVER, “Kentli Kadınların Çalışma Koşulları ve Çalışma Yaşamını Terk Nedenleri” 20. Yüzyılın Sonunda Kadınları ve Gelecek, TODAİ, 1998, s. 210, Grafik 2.

Tablo 3: Eğitim Düzeyine Göre Son Çalıştığı İşten Ayrılma Nedenleri

İşten ayrılma nedenleri	Genel (%)	Eğitimsiz (%)	İlkokul mezunu (%)	Orta eğitim (%)	Lise mezunu (%)	Lise üstü (%)
Ailevi nedenler*	52	50	59	53	48	41
Kişisel nedenler**	22	27	16	21	21	39
İşyeri ile ilgili nedenler***	28	25	28	28	31	29

*Ailevi nedenler: Evlenme, nişanlanma, çocuğunun olması, hamile kalma, aileden birinin sağlık sorunu olması.

**Kişisel nedenler: Sağlık sorunlarından dolayı, daha uygun bir iş aramak için, eğitime devam etmek için.

***İşyeri ile ilgili nedenler: Ücretlin yetersizliği, işin yorucu olması.

Kaynak: Ayşe EYÜPOĞLU, Şemsa ÖZAR, Hülya TUFAN-TANRIÖVER, “Kentli Kadınların Çalışma Koşulları ve Çalışma Yaşamını Terk Nedenleri” 20. Yüzyılın Sonunda Kadınları ve Gelecek, TODAİ, 1998, s. 213, Tablo 3.

Kadınların çalışma nedenleri ise kendilerine değil ailenin ekonomik koşullarına bağlıdır. Meryem Koray’ın üç farklı sektörde (bankacılık, ticaret-büro, tekstil) çalışan kadınlarla yaptığı araştırmada kadınların çalışma nedenlerinin

ağırlıklı olarak “ekonomik” olduğu ortaya çıkmıştır. Her üç sektörde çalışan kadınların yüzde 42’si “ekonomik olanakları iyi olsa” çalışmayacaklarını belirtmiştir.¹¹ Yine Eyüpoğlu, Özar ve Tufan-Tanrıöver’in 1996’da yaptığı araştırmada iş arayan kadınların yüzde 48’i “*ailemin geliri yeterli olsa çalışmayı düşünmezdim*” görüşüne katıldıklarını belirtmişlerdir.¹² Benzer bir sonuçla Toksöz’ün araştırmasında da karşılaşılmaktadır; Toksöz’ün Türk-İş bünyesinde sendikaya aktif katılan ve yönetim kademesinde yer alan kadınlarla yaptığı araştırmaya göre her dört kadından biri çalışma yaşamını kolaylaştıracak önlem olarak, “*erkeklerin, eşlerinin çalışmasına gerek kalmayacak kadar çok para kazanması*” dileğini dile getirmiştir.¹³ Bu eğilim önemli oranda cinsiyetçi işbölümü ve rollerin kadınlar tarafından da benimsendiğinin bir göstergesidir. Kadının yerinin evi olduğu ve ekonomik zorunluluk söz konusu olmadığı taktirde kadının çalışmaması gerektiği/ çalışmasına gerek olmadığı fikri kadınlar tarafından da dile getirilmektedir. Örneğin, kadınlar çalışmama nedenlerini açıklarken öncelikli olarak (%31) “*kadınların öncelikli olarak ev ve aile ile ilgilenmesi gerektiğini*” vurgulamışlardır. Yine “*paraya ihtiyacı olmadığı için*” çalışmadığını söyleyen kadınların oranı yüzde 28’dir.¹⁴ Özetle kadınların yüzde 59’u kadın “*ailenin paraya ihtiyacı yoksa/ eşin kazandığı yetiyorsa evi ve ailesiyle ilgilenmelidir*”, fikrindedir. Ya da başka bir okuma ile söylenirse, kadınlar çalışmayı, “kadın ancak ailenin paraya ihtiyacı varsa evine ve çocuklarına ayracağı vakit ve ilgiyle (rolde) iş arasında bir tercih yapmalıdır”, biçiminde ele almaktadırlar. Benzer bir sonuçla Koray’ın araştırmasında da karşılaşılmaktadır; görüşülen kadınların yüzde 34’ü “kadının yerinin evi” olduğunu idile getirmiştir.¹⁵

Kadınların çalışması önündeki engellerden en belirleyici olanın eş, aile/baba ve ya çevre baskısıdır. Kadınların, erkeklerin kadınların çalışmasına karşı çıkma nedenleri hakkındaki yorumları kendi çalışmama nedenleri ile paralellik göstermektedir. Kadınların yüzde 72’si “çocukların iyi bakılmayacağı, başlarının boş

¹¹ Meryem KORAY, *Çalışma Yaşamında Kadın Gerçekleri*, 89.

¹² Ayşe EYÜPOĞLU, Şemsa ÖZAR, Hülya TUFAN-TANRIÖVER, *Kentlerde Kadınların İş Yaşamına Katılım Sorunlarının Sosyo Ekonomik ve Kültürel Boyutları*, 59-60.

¹³ Gülay TOKSÖZ, “*Kadınların Gözünden Sendikalar ve Sendikacılık*”, 78.

¹⁴ Bkz. (12), EYÜPOĞLU-ÖZAR- TUFAN TANRIÖVER, 59-60.

¹⁵ Bkz. (11). KORAY, 92.

kalacağı” endişesi, erkeklerin eşleri ve kızlarının çalışmasına karşı çıkmasında neden olduğunu düşünmektedir. Kadınlara göre, “sokakta ve işyerinde yabancı erkeklerle bir arada olmasının yanlış anlaşılacağı düşüncesi” erkeklerin izin vermemesinde ikinci önemli etkidir (%66). Erkeklerin “ev işlerinin aksamasından korktuğu için” izin vermediğini düşünen kadınların oranı ise yüzde 65’tir.¹⁶ Yine “kocanın/babanın hangi koşullarda eşinin/kızının çalışmasına izin verebileceğine” ilişkin soruya kadınların önemli bir bölümü “hiç izin vermez” cevabını vermiştir. Koca ya da babanın izin verme olasılığı ancak eşin/kızın kendi işyerinde çalışması koşuluna bağlıdır.¹⁷ (Bkz. Tablo4)

Tablo 4: Kocanın/ Babanın Değişik Koşullarda Çalışmaya Karşı Tutumları

Kocanız/babanız çalışmanıza izin verir miydi?	İzin vermez (%)	Belki verir (%)	İzin verir (%)
Parası çok iyi olursa	74	7	19
Çocuk için kreş olursa	70	9	22
Tanıdığım yanında olursa	63	12	25
Eve çok yakın olursa	60	11	29
Sadece kadınlar çalışıyorsa	59	19	22
Bütün günümü almazsa	59	18	23
Kendi işyerinde olursa	34	18	48

Kadının çalışması önündeki diğer bir engel ise eğitimsizliktir. Eğitim düzeyinin düşüklüğü kadınların iş bulması önünde bir engel olduğu gibi aynı zamanda kadınların çalışmaktan vazgeçebilmelerini, “ev kadınlığını” tercih etmelerini de kolaylaştırmaktadır. Eğitimsiz kadınların “uygun” bir iş bulma umudu eğitilmiş kadınlara göre daha azdır; bu nedenle kadınlar iş aramamaktadırlar. Ancak yine de eğitimsizlik kadınların iş arama durumunu belirleyen ana etken değildir. Kadınların işten ayrılma ve çalışma nedenlerinde olduğu gibi iş aramama çalışmama nedenleri de aileye, toplumsal rol ve statülerine bağlıdır. “Eşin izin vermemesi” kadınların çalışmamasında önemli bir etkidir. Eyüboğlu (ve diğerleri)’nin araştırmasında çalışmayan ve iş aramayan kadınların yüzde 47’si aile ve çevre

¹⁶ Bkz. (12), EYÜPOĞLU-ÖZAR-TUFAN TANRIÖVER, 72-73.

¹⁷ A.g.k, 71.

tarafından engellendiğini belirtmiştir.¹⁸ İlkarcan'ın 1997 İstanbul/Ümraniye'de yaptığı araştırmanın bulguları da benzer bir durumu işaret etmektedir; kadınların yüzde 38'i ise eşinin ya da diğer aile fertlerinin izin vermediğini dile getirmiştir.¹⁹

1. 2. Köyden Kente Göç, Kadın Emeğinin İstihdamında Yaşanan Dönüşümler

Bir önceki bölümde Türkiye'de özellikle kentsel yerleşimde kadının işgücünün durumuna kısaca bakılmış ve kadınların çalışma ve çalışmama nedenlerine ve çalışması önündeki engellere değinilmiştir. Gelenek baskısı kadının çalışması önündeki asıl engel ya da tek engel olmamakla birlikte çoğu zaman diğer nedenlerden de baskın bir belirleyen olarak karşımıza çıkabilmektedir. Kadın emeğinin, emek piyasası içindeki durumunu anlamak için bu özgün durumu ve belirleyenleri/etkileyenleri kısacası ataerkil yapıyı ele almak doğru bir analiz yapmak için zorunludur. Kadın emeğinin piyasa içindeki eşitsizliği, sadece bu günkü koşullarla bağlantılı olarak ortaya çıkan bir durum değil biçim ve yoğunluğu değişerek tarih boyunca süregelen eşitsizliğin bir biçimidir. Bu nedenle kadın işgücü söz konusu olduğunda, bu tarihsel olgunun, cinsiyetçi işbölümünün, sosyo-kültürel yapının öncelikli ele alınması gerektiği inancıyla sosyo-kültürel yapının analizine öncelik verilmiş ve bu bölüm ekonomik ve yapısal konjonktürün değerlendirileceği bölümden sıralama olarak öne alınmıştır.

Bu bölümde ise bir önceki bölümde, ortaya konan tablonun tamamlayıcısı ve açıklayıcısı olarak Türkiye toplumunun geçirdiği, ekonomik, yapısal ve tarihsel dönüşümlerin kadının ve kadın emeğinin durumu ve konumuna etkilerine değinilecektir.

Türkiye'de kadın emeğinin işgücü piyasası içindeki durumunu anlamaya yardımcı olacak en önemli olgulardan birisi hiç kuşku yok ki 1950'lerden itibaren tarımda yaşanan makineleşmedir. Tarımda makineleşme sonuçları bu güne kadar

¹⁸ Bkz. (6) EYÜPOĞLU-ÖZAR-TUFAN TANRIÖVER, 379.

uzanan bir dönüşümü başlatmıştır. Bu nedenle son elli yılda, hatta son yüzyılda yaşanan değişime bakmak, Türkiye toplumunda kadının ekonomik sosyal ve kültürel hayattaki konumunda yaşanan değişimi anlamak için gereklidir. Bu bölümde Türkiye toplumunun geçirdiği dönüşümler ele alınacaktır. Ancak böyle bir tarihenin ayrıntılı olarak anlatılması hem bu bölümün hem de bu çalışmanın kapsamını ve amacını aşacağından burada sadece kısaca değinilmekle yetinilecektir.

19. yüzyılın ikinci yarısına kadar Müslüman-Türk toplumunu tanımlayan ve şekillendiren en önemli faktörlerden birisi dinsel ideoloji olmuştur. Bu dönemde kadınlar ev işleri ve tarım faaliyetlerinde bulunmuşlar, piyasa faaliyetlerine ve ücretli işçiliğe uzak kalmışlardır. Kaldı ki bu dönemde ticari faaliyetlerin büyük bir bölümü gayrimüslimlerin elinde olduğundan erkek nüfus da yoğun olarak bu alanda faaliyet göstermemektedir. Bu dönemde nüfusun büyük bir bölümü köyde, geçimlik tarım faaliyetinde çalışmaktadır. Tarımda çalışan nüfus toplam nüfusun yüzde 80'inden fazlasını oluşturmaktadır. Sadece kentlerde yaşayan erkekler, askerlik veya devlet bürokrasisinde memurluk yapmaktadır. 19. Yüzyılın sonlarına doğru ise batılı girişimciler Anadolu'ya yoğun olarak sermaye aktarmaya başlamış ve bu yolla kapitalizm giderek yaygınlaşmıştır. Bu süreçte erkeklerle birlikte kadınlar da ücretli işçi olarak çalışmaya başlamıştı. Buna ek olarak 1911-23 yılları arasında yaşanan savaşlarda erkeklerin savaşa gitmesi ve erkek nüfusun azalması, kadınların işgücü piyasasına dahil olmasını zorunlu hale getirdi.²⁰ Dolayısıyla kadınların ücretli işçi olarak çalışmaya başlamalarının tarihi 19. Yüzyılın başlarına denk düştüğü söylenebilir. Örneğin 1897'de İstanbul Kibrit Fabrikası'nda çalışan 201 işçiden 121'i kadındır.²¹ 1960'lardan başlayarak Osmanlı İmparatorluğu'nun önde gelen dokumacılık merkezlerinden biri olmaya başlayan Uşak'ta 1980'lere gelindiğinde 600 dokuma tezgahı bulunmaktadır ve bu tezgahlarda 3 bin kadın ve 5 bin genç kız

¹⁹ İpek İLKKARACAN, "Göç, Kadını Ekonomik Konumu, Hareket Özgürlüğü ve Aile İçi Güç Dinamikleri", 64.

²⁰ Gülten KAZGAN, "Türk Ekonomisinde Kadınların İşgücüne Katılımı, Mesleki Dağılımı, Eğitim Düzeyi ve Sosyo-Ekonomik Statüsü", 155-189.

²¹ Şefika KURNAZ'dan aktaran Dilek HATTATOĞLU, "Evde Çalışan Kadınlar Arasında Dayanışma ve Örgütlenme", 70. (Şefika KURNAZ, Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923), 138.)

çalışmaktadır. 1900'lü yıllarda ise bu sayı 6 bin kadına ulaşmıştır. Yine Uşak'la* birlikte Anadolu'da, Burdur, Isparta, Bandırma, Bursa gibi şehirlerde iplik eğirme ve halı dokuma fabrikaları açan The Oriental Carpet Manufacturers Ltd. şirketi bünyesinde toplam 15 bin kadın çalışmaktadır. Fabrikalarda çalışan kadınlar dışında ev tezgahlarında tüccara iş yapan kadınların sayısının da –net rakam bilinmemekle birlikte- 45 bin civarında olduğu sanılmaktadır.²² Elde yeterli tarihi istatistik ve kayıt bulunmamakla birlikte kadınların pek çoğunun ücretli/yevmiyeli işçiliğin de öncesine dayanan bir çalışma deneyiminin olduğu bilinmektedir. Ticaretle uğraşması önünde hukuki, dini ve sosyo-kültürel engeller bulunan Osmanlı kadını evde üretim yapmaktadır. Hatta bu biçimde çalışmanın tarihinin 17. Yüzyıla kadar dayandığı çeşitli kayıtlardan elde edilen bilgilerle ortaya konulmuştur. Örneğin Ankara'daki ünlü tiftik yünü tezgahlarının atölyelerde değil de evlerde bulunduğu, bu işin yoğun olarak evlerde kadınlar tarafından yapıldığı bilinmektedir. Kayıtlarda özellikle zanaatkar eşlerinin dokuyucu olmasa bile 'yardımcı aile bireyi' olarak evde çalıştığına dair bilgilere rastlanmaktadır. Yine kayıtlarda, özellikle dul kadınların para karşılığı belli bir tüccar için evde çalıştığına rastlanmıştır.²³ Ancak yine de 19. Yüzyıldan bu yana Türkiye'nin üzerinde yer aldığı topraklarda kadınların asıl olarak tarım kesimde ücretsiz aile işçisi olarak çalıştığını söylemek doğru bir tespit olacaktır. 1950'lerden 1980'lere kadar olan süreçte de kadınların ağırlıklı istihdam alanı ücretsiz aile işçisi olarak tarım olmuştur. Tarımda yaşanan makineleşme ve bunun sonucu olarak köyden kente göç erkek işgücünün istihdamının tarım dışı sektörlere kaymasına neden olmuş ancak bu süreç tarım dışı işgücüne katılamayan kadını işsizleştirmiştir. Köyden kente göç sürecinde tarım sektöründen çekilen kadın işgücü kentsel üretime de katılamamıştır. Köyden kente göç tarım dışı sektörlerdeki işgücü oranını artırmıştır. Tarımsal işgücünün oranı 1955'te yüzde 77,3'ken 1980'de yüzde 58,9'a düşmüştür. Aynı süreçte toplam işgücü içinde kadın işgücü oranı yüzde

* Uşaklı kadın halı dokuma işçileri aynı zamanda 1908 Martı'nda başlattıkları ayaklanma ile Anadolu'daki pek çok dokuma işçisi kadını da harekete geçirmişler ve bu isyanlar hem Türkiye işçi sınıfı hem de kadın hareketinin ilk ve en önemli isyanları olarak tarihte yerlerini almıştır. (Bkz. KARAKIŞLA (22))

²² Yavuz Selim KARAKIŞLA, "Uşak'ta Kadın Halı İşçilerinin İsyanı (1908)", 54-57; (21) KURNAZ, 140.

²³ Suurayya FAROQHI, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam (Ortaçağdan Yirmici Yüzyıla)*, Çev: Elif Kılıç, 127.

43,1'den yüzde 36,1'e gerilemiştir.²⁴ Yani köyden kente göç eden kadınlar kente geldiklerinde tarım dışı sektörde istihdam olanağı bulamamış ya da edilememiştir. 1985'te kentlerde, tarım dışı sektörde, çalışanlardan sadece yüzde 12'si kadındır. Aynı yılın verilerine göre sanayi kesiminde çalışanlardan sadece yüzde 14'ü; hizmet sektöründe çalışanlardan yüzde 11'i kadındır. Yani nüfusun büyük çoğunluğunun göç sonucu kentlere yerleştiği 1985'lerde bile kadınlar büyük oranda kentsel işgücüne dahil olamamıştır. Köyden kente göç eden kadınlar ücretsiz aile işçiliğinden, ücretsiz aile işçiliğinin başka bir biçimi olan ev hanımlığına "*terfi*" etmişlerdir. Eğitim düzeyinin düşüklüğü, ataerkil baskılar, kent yaşamına adapte olamama gibi nedenlerden dolayı kadınlar işgücü piyasasının dışına itilmişlerdir. Göç eden kadınların bir bölümü evlere temizliğe gitme, çocuk bakımı, hasta ve yaşlı bakımı vb. gibi ev işlerinin devamı niteliğinde olan enformal işlerden para kazanmanın yolunu bulmuştur. Yıldız Ecevit "*kadın emeğinin marjinalleşmesi*" olarak kavramsallaştırdığı bu durumu, "kadınların kentlerde parasal karşılık sağlayan örgütlü, düzenli formal sektör işlerine, yani sanayi ve hizmetler sektöründeki işlere yetersiz ve eşitsiz katılımı" olarak açıklamaktadır.²⁵ Ecevit'e göre bunun başlıca sebebi, bir önceki bölümde dile getirildiği gibi, ataerkil toplumsal yapıdan kaynaklanmaktadır. Diğer sebeplerinden biri de kadınların zorunlu kalmadıkça nitelik gerektiren ve hizmet sektörüne göre daha zor çalışma şartları olan sanayi sektöründe çalışmayı tercih etmemeleri ve kadınlara izin verilmemesidir. Ancak hizmet sektörünün gelişmesine ve 1970'lerin ikinci yarısından itibaren işsizliğin artmasına, kentsel yaşam koşullarının ağırlaşmasına ve yoksulluğun artmasına paralel olarak kadınlar emek piyasasında eskiye oranla daha fazla yer almaya başlamışlardır.²⁶ Kadınlar özellikle imalat sektöründe tekstil, konfeksiyon, deri ve ayakkabı işkollarında istihdam olanağı bulmuştur. 1990'da bu işkollarında imalat sanayinde çalışan kadınların yüzde 75,2'si çalışmaktadır. Bu işkollarında yoğun olarak kadınların çalışmasının başlıca nedenlerinden birisi ücretlerin düşük oluşudur. Bu sanayilerin toplam imalat sanayi içindeki oranı yüzde 40'tır ve toplam imalat

²⁴ Şemsa ÖZAR, "Some Observation on the Position Of The Women in the Labour Market in Development Process of Turkey", 21-43.

²⁵ Yıldız ECEVİT, "Kentsel Üretim Sürecinde Kadın Emeğinin Konumu ve Değişen Biçimleri" 118-9.

²⁶ A.g.m., 120.

sanayi içinde kadın işgücü oranı ise yüzde 13,1'de kalmaktadır.²⁷ Dolayısıyla bu işkollarında kadın işgücünün yoğun kullanılmasını motive eden faktör kadın işgücünün emek piyasasına dahil olması önündeki engellerin kalkması ya da kadın işgücünün genel olarak imalat sanayinde istihdam oranının artması değil kadın emeğinin erkeğe göre ucuz oluşudur. Genele baktığımızda ise kadınlar hala imalat sanayine yüzde 13,1'lik bir oranla katılmakta ve yoğunluklu olarak ücretsiz aile işçisi olarak tarım sektöründe ya da imalat dışı sektörde çalışmaktadır. 1990'ların başında yaşanan krizle birlikte kadınların düşük ücrete çalışmalarına rağmen imalat sanayindeki istihdam şansları giderek azalmış ve krizin getirdiği yoksulluk kadınları daha da marjinalleştirerek formal üretim ağlarının neredeyse tamamen dışına itmiştir. İşsizlik oranının artışı ve piyasada deneyimli işsizlerin fazla oluşu kadınların iş bulma şansını en iyimser söyleyişle azaltmış ve büyük oranda ortadan kaldırmıştır. Ancak bu durum bir önceki bölümde de değinilen ataerkil yapıdan kaynaklı etkenlerle birlikte, üretim biçiminde yaşanan dönüşümler (üretim biçiminin ve emek piyasasının esnekleşmesi, taşeronlaşma ve eve iş vermenin yaygınlaşması) kadınlar için yeni bir istihdam alanı olarak ev eksenli üretimin yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır. Ayrıca mevcut sosyo-kültürel yapıyı sarsmayan, cinsiyetçi işbölümünden kaynaklı rol dağılımının dönüşümünü gerektirmeden para kazanmaya da izin veren ev eksenli üretim tarzının, kadınların üzerindeki piyasa ve ataerkil baskılar düşünüldüğünde kadınlar açısından tercih edilmek zorunda olan bir çalışma biçimi olabilmiştir. Bu konu ileride "Ev Eksenli Üretim" ve "Türkiyede Ev Eksenli Çalışan Kadınların Durumu" bölümlerinde ele alınacağından burada sadece kısaca değinilmekle yetinilmiştir.

²⁷ DTP, 8. 5 Yıllık Kalkınma Planı, Kadının Toplumaya Katılımı Özel İhtisas Komisyonu, Çalışma Hayatı, Gelir ve Yoksulluk Altı Komisyonu Raporu, Yayınlanmamış Rapor, 16.

II. BÖLÜM: EV EKSENLİ ÇALIŞMA

Ev eksenli üretim biçimini bu çalışmaya konu olması günümüzde bu üretim biçiminin özellikle kadınlar arasında hızla yaygınlaşmasıdır. Fakat bu üretim biçimini tarihin sayfalarını karıştırmadan, sanayi devrimini dikkate almadan, ücretli emeğin ve üretim biçiminde yaşanan dönüşümlerin o günden bu güne kadar bir dökümünü yapmadan anlaşılması mümkün değildir. Bu nedenle ev eksenli üretim biçiminin ortaya çıkış koşullarını anlamak için sanayileşme sürecine ve kapitalizmin bugün geldiği aşamaya bir bütün olarak bakmak gerekmektedir. Bu çalışmanın ana izleği olan ev eksenli üretim kavramı, kavramın tüm tarihsel bağlamı içinde ele alınmaya çalışacaktır. Bu nedenle kavram bu bölümde kullanılırken hem sanayi devrimi dönemindeki ev sanayisine hem de günümüze ait ev eksenli çalışmaya²⁸ göndermeleri içinde barındıracaktır.

Bu bölümde ev eksenli çalışmanın tarihçesine, hangi süreçlerin sonucunda ortaya çıktığına, bu üretim biçiminin ve kavramın günümüzde ve 1800'lerdeki anlama kısaca değinilecektir. Ev eksenli üretim önce, sanayi devrimi sonrasında, manifaktürden fabrikalara geçiş dönemine, ait bir üretim biçimi olarak irdelenecek; bu dönemde ev sanayinde çalışan kesimlerin durumun ve üretim yapılan iş kollarına kısaca değinilecek; daha sonra ev eksenli üretimin sadece kapitalizme geçiş sürecine ait bir üretim biçimi olmadığı, günümüzde hâlâ yaygın olduğu vurgulanacaktır. Günümüze ait, giderek yaygınlaşan, bir üretim biçimi olarak ev eksenli üretimin yaygınlaşması yeni liberal ekonomi politikaları bağlamında ele alınacak, yeni ekonomi politikaları, istihdam biçimleri ve esnek çalışma bu bağlamda tartışılacaktır. Daha sonra ev eksenli üretim özellikle bir kadın istihdam biçimi olarak ele alınacak, bunun nedenlerine değinilecek ve dünyada, Türkiye'de ve özellikle İstanbul'da ev eksenli çalışmanın kadınlar arasındaki yaygınlığı çeşitli kaynaklardan referanslar ve

²⁸ Bu kavramlar ileride açıklanmıştır. Bazen ev sanayi, bazen ev eksenli çalışma olarak kullanılmasının sebebi ise tarihe gönderme yapmaktır. Fakat her iki kullanımında da kavramın içinde barındırdığı ortak nitelikleri göz ardı etmemek gerekir.

örneklerle incelenecektir. Ve sonrasında bu çalışma biçiminin avantaj ve dezavantajları, örgütlenme biçimi, ekonomik, sosyal sorunlar ve içinde barındırdığı potansiyeller irdelenecektir.

2. 1. Ev Eksenli Çalışmanın Tarihçesi

Ev eksenli çalışma/evde çalışma en basit tanımla sanayi ve pazar için yapılan üretiminin evde gerçekleşmesi anlamına gelmektedir. Fakat diğer taraftan bu kavram ev eksenli olmayan bir üretim biçiminin var olduğu anlamını da içinde barındırır. Bu yönüyle bu kavram sanayi devrimi sonrasında ait bir kavram olarak karışımıza çıkar. Yani fabrikalarda çalışan işçilerin dışında kalan, evde üretim yapan bir kesime atıfta bulunur. Günümüzde kullanılan biçimi bu anlamları içerse de ev eksenli üretim biçimi ve kavramı yeni değildir ve asıl olarak içinde sanayi devrimi öncesinin ve sonrasında koşullarına, üretim biçime göndermeler barındırır. Bu açıdan bakıldığında, günümüze ait gibi görünen ev eksenli üretim biçimi, aslında bir yönüyle sanayi devrimi öncesinden devralınmıştır. Sanayi devrimi ile hem ucuz emek ortaya çıkmış ve yaygınlaşmış hem de var olan üretim biçimleri dönüşmüştür. Bu süreçte evlerden fabrikalara doğru bir işgücü akışı yaşanmış ve bu akış geleneksel anlamdaki ev sanayinin büyük oranda ortadan kalkmasına neden olmuştur. Fakat tahmin edilebileceği gibi bu dönüşümler bir anda olmamış eski tarz ev sanayi tamamen ve bir anda ortadan kalkmamıştır. Üretimde yaşanan dönüşümler, sanayileşme, fabrika üretimine geçiş fabrika işçisi olmayan, ev sanayinde çalışan kesimi ve bu kesimin üretim koşullarını da büyük oranda dönüştürmüştür. Sanayileşme ile birlikte ev sanayi zaman içinde fabrikanın, manüfaktürün ya da eşya deposunun bir dış bölümü haline almıştır. Bu süreçte ev sanayinde çalışan işgücünün fabrikalara akması ve ucuz emek haline gelmesi dışında, var olan ev sanayi de fabrikalara bağlanarak ve onların bir parçası haline gelerek dönüşüm yaşamıştır. Sanayileşmenin kaçınılmaz sonucu olarak fabrika işçileri gibi ev sanayi işçileri de kapitalizme göbekten bağlanmıştır. Yani üreten kesimler ister ev sanayinde, evlerinde ister fabrikalarda çalışsınlar ucuz işgücünün parçası olmuşlardır. Marx, Kapital’de bu ilişkiyi şöyle anlatır: “Sermaye, tek bir yerde geniş kitleler halinde topladığı ve doğrudan komuta ettiği fabrika

işçilerinden, manüfaktür işçilerinden ve el zanaatçılarından başka, şimdi gözle görülmeyen iplerle, diğer bir orduyu da harekete geçirmiştir: bunlar büyük kentlerde oturanlarla birlikte bütün ülke yüzeyinde yayılmış bulunan ev sanayi işçileridir.”²⁹ Zaman içinde geleneksel ev sanayi büyük oranda ortadan kalkmış üretim ağırlıklı olarak fabrikalara kaymıştır. Fakat bu ortadan kalkış ev sanayinin yok olması anlamına değil dönüşmesi anlamına gelir. Çünkü yukarıda da bahsettiğimiz gibi geleneksel ev sanayi fabrikaların, modern manüfaktürün bir parçası haline gelerek nispeten ortadan kalkmıştır. Bazı işkollarında ise, makine ile üretimin mümkün olmadığından, işler evlerde yapılmaya devam etmiştir. Buna bir örnek olarak Marx İngiltere’deki dantela yapımını gösterir. Dantela yapımında makineleşme yaşanmamıştır ve iş evlerde yapılmaktadır.

Ev eksenli üretimin örgütlenme ve yapılış biçiminin günümüzdeki ile benzerlikler göstermesi çarpıcıdır. Evde çalışılan iş kolları kendi içinde ikiye ayrılır, birincisi son elden geçirme, son şeklini verme, ikincisi ise onarımdır. Son şeklini verme işi ya “patron evleri” denilen yerlerde ya da çocukların yardımı ile kadınların kendi evlerinde yapılır. Bu patron evlerini işleten kadınların yoksul kadınlardır ve işyeri oturulan evin içindedir. Patron kadın manifaktürcülerden sipariş alır ve odaların büyüklüğü ve iş talebindeki dalgalanmalara uygun olarak değişen sayıda kadın ve çocuk çalıştırarak işi yaptırır. Bu iş odalarında çalışan işçi sayısı 20 ila 40 ya da 10 ila 20 arasında değişir. İngiltere’de tığ dantelacılığı özellikle Devonshire ve Nort Devon’un Honihampton yaygındır. Buralarda dantela işi genel olarak tarım işçilerinin kulübelinde yapılır. Bir manifaktüre bağlı oralar çalışan işçilerin sayısı 3.000’e kadar varabilmektedir ve bu işte yoğun olarak kadın işçiler çalışır.³⁰ Dantela işi olduğu gibi ev sanayiindeki diğer işlerde çalışanlar da genel olarak kadınlardır. Örneğin hasır örücülüğü, çivi yapımı, paçavra ayıklayıcılığı, çamaşırcılık evde yapılan işler arasındadır.

Sanayileşmeyle birlikte işgücünün büyük oranda evlerden fabrikalara kaymasının bir sonucunda ev sanayiinde yaşanan dönüşüm, bu alanda çalışanları

²⁹ Karl MARX, *Kapital 1. Cilt Çev. Alaattin Bilgin*, 441.

³⁰ A.g.k., 445-447.

manüfaktürde çalışan işçilere göre dezavantajlı duruma getirmiştir. Marx patron evlerinde çalışan kadın ve çocukların çalışma şartlarını ve evlerin durumunu şöyle anlatır: “Çocukların ortalama işe başlama yaşı altı ve çoğu durumda da beşin altındadır. Çalışma saatleri sabah 8’den akşam 8’e kadar olup... işlerin sıkı olduğu dönemlerde çalışma saat 6’dan gece 10’a 11’e 12’ye kadar devam eder [...] çalışma saatleri uzadıkça patron hanımlar “uyarıcı sopalarını” da sık sık kullanırlar. Çocuklar giderek yorulurlar ve bu denli tekdüze göz yorucu bir işle uzun süre uğraşmaktan ve aynı şekilde durmaktan bitip tükenerek işin sonuna doğru kuşlar gibi huzursuzlaşırlar. Bunların çalışması kölelikten farksızdır. Kadınlar ve çocuklar evde yani günümüzde kiralık oda ya da çatı arası anlamına gelen bir yerde çalışıyorsa durumları daha da kötü demektir. [...] Depolardan, saat gecenin 9 ya da 10’unda çıkan çocuklara çoğu zaman eve götürüp orada yapmaları için bir çıkın dantela verilir.”³¹

Günümüzde ev eksenli üretim kavramı sanayi dönemindekinden farklı bir anlama gelmektedir. Kavram, sanayileşmenin sonucunda ev sanayiinin yaşadığı dönüşümü değil, fabrikalarda, atölyelerde vb. formel üretim sürecinde çalışamayan, iş bulamayan kesiminin bir işveren için ya da kendi hesabına/sipariş üzerine evde çalışmasını tanımlamaktadır. Ev eksenli üretim kavramının anlamları arasındaki temel fark süreçten kaynaklanmaktadır. Süreç, sanayi döneminde olduğu gibi evden fabrikaya bir istihdam akışının yaşandığı değil işgücünün fabrikadan eve doğru kaydığı bir süreçtir. Çünkü yapılan işlerin önemli bir bölümü fabrikalarda yapılması mümkün işlerdir ancak fabrika dışında yapılmaya başlanmıştır. Örneğin, montaj, paketleme işleri fabrikalarda yapılırken artık eve iş olarak verilmektedir. Hiç kuşkusuz bu dönüşümün kapitalizmin yaşadığı kriz ve geçirdiği dönüşümlerle de ilgisi vardır. Yeni ekonomi politikaları, üretim süreçlerinde yaşanan dönüşümler, teknolojik gelişmeler üretim biçimini değiştirmiştir. Bu konu daha sonra ayrıntılı olarak ele alınacağından şimdilik bu kadar değinilecektir ancak konunun bağlantı noktalarını gözden kaçırmamak için küresel ekonomi politikalarının etkilerini akılda tutmak gerekmektedir. Yani günümüzde neoliberal ekonomi politikalarının bir

³¹ A.g.k., 446-447

sonucu olan ev eksenli çalışma, sanayi devrimi dönemindekinden biçiminden farklı olarak, yeni bir sürecin ürünüdür. Bu durum sanayi devrimi öncesinde olduğu gibi ev eksenli üretimin işçi ailesinin içinde yaşadığı evin varolmasının önkoşulu olan ev sanayinin varlığını kapitalizme ve fabrikalara bağlı olarak devam ettirmesi değil, çok kabaca özetlenecek olursa, sanayi devrimi sonrasında fabrikalara kaymış olan işgücünün evine geri dönmesidir. Dolayısıyla bu ailenin ve ev içi ilişkilerin de dönüşümüne, yeniden tarif edilmesine sebep olabilmektedir. Sanayileşme sürecinde olduğu gibi günümüzde de ev eksenli üretimde ağırlıklı olarak kadınlar çalışmaktadır. Kadının kentleşme, sanayileşme, kapitalizmin yaşadığı krizler sonucu ücretli emek piyasası dışında kalan emeği yeniden ücretli emek piyasasına dahil olmaya başlamıştır. Yani ev eksenli üretim geçiş aşamasının geçici olarak nitelenebilecek üretim biçimi değildir; tersine küresel kapitalizmin esnek üretim biçiminin bir parçası olarak kalıcı ve yaygın bir üretim biçimi olmaya başlamıştır. Konunu bu yönü bir sonraki bölümde ele alınacaktır ancak ev eksenli üretimin tarihsel ve ekonomik arka planının anlaşılması, günümüzde ev eksenli çalışma ve bu üretim biçimini hakim kılan ekonomi politikaları, kapitalizmin yaşadığı dönüşümleri anlamaya yardımcı olması bakımından önemlidir.

2. 2. Yeni Ekonomi Politikaları, Ev Eksenli Çalışmanın Yeni Biçimleri ³²

Bu bölümde kapitalizmin, özellikle 1970'lerden sonra geçirdiği değişim ve dönüşüm, bunun üretim biçimine, emek piyasasına ve özellikle de kadının emek piyasası içindeki durumuna etkileri çeşitli araştırmalar, yorumlar ve istatistikler göz önünde bulundurularak değerlendirilmeye çalışılacaktır.

1970'lerden sonra ekonomi politikalarında yaşanan neoliberalleşme her ülkenin küresel ekonomiye hızla eklemlenmesi sonucunu doğurmuştur. Bununla birlikte

³² Ev eksenli çalışma kavramı yoğun olarak hizmet sektöründe kalifiye işgücü olarak evden çalışanları, (work from home) Richrad Sennett'in ((2002), *Karakter Aşınması*, Çev. Barış Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.) tanımı ile *esnek-zamanlı* çalışanları kapsamamaktadır. Ev eksenli çalışma üretim sektörüne evde parça başı iş yapanları ifade etmek için kullanılmıştır. Evden çalışanlar aynı

ortaya çıkan esnek üretim modeli ücretlerin sabitlenmesine veya askıya alınmasına yol açmıştır. Bu da çalışan kesimler arasında var olan gelir eşitsizliğini daha da derinleştirmiştir. Uluslar arası sermayenin baskısı altındaki emek piyasaları hızla enformelleşmiş var olan eşitsizlikler daha da artmıştır ve buna bağlı olarak gelişmiş ülkeler ile ucuz emek gücünü barındıran gelişmekte olan ülkeler arasındaki eşitsizlik artmıştır. Gelişmekte olan ülkelerdeki emek piyasası hızla enformelleşmiş ve evde çalışma yaygınlaşmıştır. En kaba hatları ile bu şekilde özetlenebilecek olan sürecin anlaşılabilmesi için arkasındaki nedenleri sırasıyla incelemek gerekmektedir.

Evde çalışmanın yaygınlaşmasına nedenlerinden birisi, kapitalizmine *Altın Çağ*'im³³ yaşatan Fordizmin yaşadığı krizler, hem bu krizlerin hem de Sovyetler'in çöküşünün bir sonucu olarak refah devleti 'idealinin/iddiasının' zorunlu olarak ortadan kalkması ve sonuç olarak kapitalizmin yineden yapılanma sürecine girmesi olmuştur. Sermayenin yaşadığı krizler esnek üretime geçilmesi bir diğer değişle üretimin ademi merkezleşmesi (*de-centralization*), taşeronlaşması ve esnek üretimin mümkün hale gelmesi sonucunu doğurmuştur. Bu sonucu daha iyi anlamak için kapitalizmin özellikle son elli yılında daha yakından bakmak faydalı olacaktır.

2. 2.1. Fordizmden Post-Fordizme

Öncelikle Fordist üretim biçiminin işleyişine ve Fordizm'den Post-Fordizme geçiş sürecinde üretim biçiminde yaşanan değişime bakmak esnek üretim biçimini olanaklı hale getiren koşulları anlamak açısından gereklidir. Fordizm, emek verimliliğinde artış sağlamayı amaçlayan ve buna paralel olarak üretimde de buna

ekonomi politikalarının ortaya çıkardığı bir oluğu olmakla beraber bu araştırmanın konusu ile direkt ilgili olmadığından kapsam dışı bırakılmıştır.

³³ *Altın Çağ*, kapitalizmin görece refahı sağladığı II. Dünya Savaşı sonrası ve 1973 Krizi arasında geçen dönemi tanımlamaktadır. Burada *Altın Çağ*'ımı yaşayan kapitalizmin 'başarısının' tek başına üretim biçimi ve Fordizmin mantığının tutarlılığından kaynaklanmadığını, refah devleti idealinin/iddiasının büyük oranda Sovyetler'in ve Doğu Blok'u ülkelerin ve dünyada sosyalizmin varlığına borçlu olduğu, sermaye açısından refah devleti, sosyalizm tehlikesine karşı bir zorunluluk olduğunu unutmamak gerekiyor. Bunun için de burada *Altın Çağ*, atfedilen anlam Fordizm'in gerçekte başarılı ve adaletli bir üretim biçimi olduğu değil, tersine buradan çıkartılabilecek muhtemel anlam görece iyiliğin ve refahın dönemin politik konjonktüründen kaynaklı olduğudur.

denk bir artış öngören üretim biçimi olarak ortaya çıkmıştır. Adını Henry Ford'dan alan Fordizm, Ford'un meşhur T Modeli otomobilleri üretmeye başladığında ortaya konan çalışma yöntemini esas almaktaydı. Ford bu modelle işyerindeki tasarım ve üretim birimlerini ayırmış ve üretime montaj hattını yerleştirerek bunun öncüsü olmuştur.³⁴ Kayan bant sistemi Fordizmin kendinden önceki üretim sistemine, Taylorizm'e, göre önemli farklarından birisiydi. Bu yöntemle işçiyi bir yere sabitleyerek ve kayan ve bandın hızını ayarlayarak üretim miktarı, hızı ve üretim kapasitesi kontrol edilebilmekte ve işgücü maksimum verimlilikle kullanılabilirdi. Fordizm ayrıntılı işbölümü esasına dayanmakta ve her işçinin tanımlanmış, rutin bir işi sürekli yaptığı bir işleyiş ile verimliliği artırmayı öngörmekte idi. Diğer taraftan üretimde son derece özel ve tek amaçlı makineler kullanılmakta niteliksiz işgücü ve makine arasında sabit bir ilişki kurulmaktaydı. Bu yöntemle, üretim biçiminin hedefi olan verimlilik artışı sağlanmış ve işçi başına üretilen ürün miktarı arttırılmıştı. Standart parçaların basitleştirilmiş bir iş ve tekdüze bir işbölümü ile birleştirilmesine dayanan sistemin hedeflerinden biri de bu yolla maliyeti en aza indirmek ve kârı maksimize etmektir.

Yığın üretim, üretimle doğru orantılı bir talebi de gerektirmekteydi. Bu nedenle Fordizm'de tüketimin canlı tutulması bir zorunluluktur. Fordist üretim biçimi önemli bir üretim artışı sağladı ancak manifaktür, Taylorist üretim biçiminin ihtiyaç duyduğundan çok daha büyük ve aynı zamanda büyük ölçekli yatırımı amorti edebilecek pazar ihtiyaç haline geldi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan iktisadi büyüme konjonktürü böylesi bir pazarın oluşmasına olanak tanımıştır.³⁵ Ancak II. Dünya Savaşı sonrası iktisadi büyüme konjonktürü büyük oranda buna izin vermiştir ancak talep ve dolayısıyla arz sonsuz olmayacağı açıktır. Dolayısıyla sabit ve tekdüze ve maksimum verimliliği sağlayan montaj hattının kendisi Fordizm için başka bir kriz haline gelmiştir. Bu krizin adı satış krizidir.

³⁴ Ronaldo MUNCK, *Emeğin Yeni Dünyası, Küresel Mücadele, Küresel Dayanışma*, 47-48.

³⁵ Nurhan YENTÜRK, *Üretim ve Organizasyon Sistemindeki Değişmeler ve Türkiye Uygulamaları*, 802-84.

Fordizm ürünlerin satışı konusundaki sorunu öngörememiştir. Fordizmin öngördüğü, üretim artışıyla birlikte gelir artışının ve dolayısıyla toplumsal refahın da artışıdır. Ancak Fordist üretim sisteminin hedeflerinden biri olan rutinleştirilmiş işbölümü ile işçi verimliliğini artırarak üretim artışını sağlamak ve bunlara bağlı olarak da toplumsal gelir artışının sağlanmak aynı zamanda Fordizmin paradoksu da olmuştur.³⁶ Çünkü montaj hatlarının kurulması oldukça maliyetlidir. Bu nedenle kurulan hatların sürekli ya da kısa süre içinde değiştirilmeleri mümkün olmamaktadır. Kurulan montaj hatları en azından kendilerin amorti edene kadar kullanılmak zorundadır. Ancak firmanın pazardaki alıcı kitlesi bir süre sonra doygunluğa ulaşır ve firma fiyat kırarak malı daha ucuza, hedef kitlesi dışındaki daha alt gelir grubundakilere, satmak zorunda kalır. Bu da firmanın hedeflediği karın düşmesine neden olur.³⁷ Yaşanan bu kriz, tüketimin canlı tutulmasına yönelik tedbirle aşılmaya çalışılmıştır. Dünya Bankası'nın Bretton Woods sistemi aracılığıyla Keynesyen politikaların gelişmekte olan ülkelerde hayata geçirilmesi bu tedbirlerden biridir. Doların uluslararası dolaşıma girmesi yoluyla gelişmekte olan ülkelerde tüketim ve yatırım talepleri canlanmış ve köyden kente göç, nüfusun büyük ölçüde işçilemiştir. Gelişmiş ülkeler Fordizm'in krizini, faaliyetlerini gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler arasında bölerek aşmışlardır ve bu süreç hem Keynesyen politikaların tasfiyesi hem de düşük gelirli kesimlerin tüketimden dışlanması, yoksullaşması sonucunu doğurmuştur ve dolayısıyla refah devletinin ve Fordizm'in ideallerinin de sonu gelmiştir. İşletme faaliyetlerinin farklı ülkeler arasında bölünmesi, planlama, tasarım ve pazarlamanın gelişmiş ülkelerde üretimin gelişmekte olan ülkelerde yapılması anlamına gelmektedir. Moda ekonomileri (Economies of Fashion)³⁸ denen bu üretim biçimine göre üretimin planlama, tasarım ve pazarlama kısmını üstelenen gelişmiş ülkelerin uluslar arası şirketleri bant hattının kurulması ve değiştirilmesi gibi önemli bir maliyetten kurtulmuşlardır. Taşeronlaşma olarak adlandırılan bu üretim biçimi ile çok uluslu şirketler (ÇUŞ), üretimi işgücünün daha ucuz olduğu gelişmekte olan ülkelere kaydırarak maliyetlerini düşürmüş ve riskleri gelişmekte olan ülkelere devretmişlerdir. Fordizmin refah devleti idealini de

³⁶ S. R. CLEGG, *Modern Organisation Studies in the Postmodern World*, 178-180.

³⁷ Ahmet Alpay DİKMEN, "Küresel Üretim Moda Ekonomileri ve Yeni Dünya Hiyerarşisi", 291-293.

sonlandıran yeni ekonomi politikalarının, özellikle gelişmekte olan ülkelerin işgücü açısından sonuçları ise 800 milyon işsiz, ve ya yarı zamanlı, çalışan insan olmuştur³⁹ ve gelir grupları arasındaki uçurum büyümüştür.⁴⁰

Kapitalizmin yaşadığı bu dönüşümden ilk olarak gelişmekte olan ülkelerin işgücü zararlı çıkmış ve çalışan kesimler geçici, güvencesiz, kayıt dışı, 'esnek' çalışmaya mahkum olmuştur. Ancak Fordizmin refah devleti politikalarını sonlandıran gelişmeler aynı sonu kaçınılmaz olarak gelişmiş, batılı ülkelerin işgücü için de hazırlamıştır. "Brezilyalılaşma"⁴¹ (kayıt dışı emek piyasasının yükselişi) olarak tanımlanan süreçte Güney'e özgü üretim kalıpları ve toplumsal ilişkiler Kuzey'in gelişmiş sanayi toplumlarına da yayılmaya başlamıştır.⁴² Bugün esnek ve güvencesiz çalışma sadece gelişmekte olan ülkelerin işçilerinin değil tüm dünya işçilerinin sorunu haline gelmiştir. Bu süreçte belli işkolları ya da sanayiiler değil, istihdamın kendisi esnek hale gelmiştir. Fabrikalarda çalışan ücretli/maaşlı işçilerin çalışma koşulları da 'esnekleşmiş'tir. Ancak işgücünde yaşanan esnekleşmenin en konsantre biçimlerinden biri ev eksenli üretim olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dünyada toplam işgücü içinde ev eksenli çalışanların oranı giderek artmıştır. 1996 verilerine göre Filipinler'de enformal sektör işçilerinin yüzde 13.7'si ev eksenli çalışmaktadır. Latin Amerika ülkelerinin giyim sektöründe ev eksenli çalışma çok yaygındır. 1992 verileri Arjantin'in Buenos Aires kentinde imalat sektöründeki işçilerin yüzde 8'inin, Cordoba ve Rosario'da imalat sektöründeki işçilerin yüzde 10'u ev eksenli çalışmakta olduğunu göstermektedir. 1990'lı yıllarda ise Almanya, Hong Kong, İtalya, Japonya ve Meksika'da enformal sektör içerisinde ev eksenli çalışanların oranı ise yüzde 87 ile yüzde 93 arasında değişmektedir. Bu durum sadece

³⁸ Ahmet Alpay Dikmen, *Global Commodity Production and Ideologies of Work*.

³⁹ J. RIFKIN, *End Of Work: The Decline of the Global Labour Force and the Dawn of Post-market Era*.

⁴⁰ UNDP, *Human Development Report 1996*.

⁴¹ "Brezilyalılaşma" kavramını yukarıda değinilen anlamı ile Emegün Yeni Dünyası'nda kullanan Ronaldo Munck, kavramı benimsemekle beraber, kavram kullanılırken belli başlı iki nedenden dolayı ihtiyatlı olunması gerektiğine dikkat çekmektedir. İlki, Kuzey'de hiçbir zaman fordizmin refah devleti ideali olan tam istihdam gerçekleşmemiştir oysa bu kavram gerçekleşmiş bir durumun tersine dönmesi anlamını da içinde barındırmaktadır. İkinci olarak kavram Güney'in Kuzey'e bir hastalık bulaştırıyormuş gibi görünen, Güney'i küçük düşüren anlamıdır.

⁴² Ulrich BECK, *The Brave the New World Of Work*, Cambridge, 1.

gelişmekte olan ülkeler için değil AB'ye üye ülkeler gibi gelişmiş ülkeler için de geçerlidir. 1990'lı yılların ilk yarısında ev eksenli çalışanların sayısının Avrupa Birliği'ne üye 15 ülkede toplam 2 milyon, Japonya'da ise 1 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. Örneğin Hindistan'da, sadece bidi (bir tür yaprak sarması sigara) yapımında ev eksenli çalışanların sayısı bile 2 milyon 250 bindir. Filipinler'de sadece giyim işinde 500 bin kişi ev eksenli olarak çalışmakta, Filipinler'in bütününde ise kendi hesabına çalışan ya da taşeronu bağlı işçi konumunda çalışan toplam 5 ile 7 milyon işçi olduğu tahmin edilmektedir.⁴³

2. 2.2. Kadın Çalışma Biçimi Olarak Ev Eksenli Çalışma

Ekonomide yaşanan değişimler, esnekleşme tüm dünyadaki işgücünü olumsuz etkilemiştir. Ancak yine de esnekleşme ve üretim biçiminde yaşanan dönüşümler hem gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin işgücünü hem de bu hem de kadın ve erkek işgücünü nispeten farklı etkilemiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde toplam işgücünde önemli bir genişleme görülmektedir. Bu genişleme sanayileşme ve köyden kente göç sonucunda önemli bir ücretli emeğin ortaya çıkmasının hem de aynı süreçte kadın işgücünün emek piyasasına dahil olmaya başlamasının bir sonucudur. Sermaye açısından ciddi bir potansiyel barındıran gelişmekte olan ülkelerin atıl duran işgücünün ücretli emek olarak işgücü piyasasına dahil olması dünya işgücünde önemli bir artışa sebep olmuştur. Ancak işgücündeki bu artışın aynı zamanda ücretlerdeki düşüşe paralel olarak yaşanan yoksullaşmanın sonucunda ortaya çıktığını da unutmamak gerekmektedir.

OECD ve Dünya Bankası'nın yaptığı çeşitli araştırmalar Kuzey'deki OECD ülkelerine ait işgücünün otuz yılda üçte bir oranında büyüdüğünü diğer taraftan gelişmekte olan ülkelerin işgücünün aynı dönemde iki katına çıktığını göstermektedir. (Bkz Tablo 5) Bu göstergelerden kabaca iki sonuç çıkarmak

⁴³ Ülkü SELÇUK, *Örgütsüzlerin Örgütlenmesi*.

mümkündür; birincisi ücretlerdeki düşüş ve beraberinde gelen yoksullaşma (hane bir ekonomik birimi olarak baz alındığında) hane başına daha fazla insanın çalışmasını

Tablo 5: Dünya İşgücündeki Büyüme ⁴⁴

BÖLGE	1970 (milyon)	1980 (milyon)	2000 (milyon)	Yıllık büyüme 1985-2000 (%)
OECD*	307,0	372,4	401,3	0,5
AB	84,9	122,1	141,1	1,0
JAONYA	51,5	59,6	64,3	0,5
ALANYA	35,5	38,9	37,2	0,2
İNGLTERE	25,3	28,2	29,1	0,2
FRANSA	21,4	23,9	25,8	0,5
İTALYA	20,9	23,5	24,2	0,2
İSPANYA	13,0	14,0	15,7	0,8
KANADA	8,5	12,7	14,6	0,9
AVUSTRALYA	5,6	7,4	8,9	1,3
İSVEÇ	3,9	4,4	4,6	0,3
Gelişmekte olan bölgeler*	1119,9	1595,8	2137,7	2,1
ÇİN	428,3	617,9	761,2	1,4
HİNDİSTAN	223,3	293,2	383,2	1,8
ENDONEZYA	45,6	63,4	87,7	2,2
BREZİLYA	31,5	49,6	67,8	2,1
PAKİSTAN	19,3	29,8	45,2	2,8
TAYLAND	17,9	26,7	34,5	1,7
MEKSİKA	14,5	26,1	40,6	3,0
TÜRKİYE	16,1	21,4	28,8	2,0
FİLİPİNLER	13,7	19,9	28,6	2,0
GÜNEY KORE	11,4	16,8	22,3	1,9
SSCB	117,2	143,3	155,0	0,5
DÜNYA*	1596,8	2163,6	2752,5	1,6

*Toplam değerler tabloda gösterilmeyen ülkeleri de içerir.

Kaynaklar: W. Johnston, "Global Work Force 2000: The New World Labor Market", 117; Almanya Hariç OECD ülkeleri için: OECD, Department of Economics and Statistics, Labor Force Statistics, 1967-1987; US Bureaus of Labor Statistics; Dünya Bankası, World Development Report, 1987. Gelişmekte olan ülkeler ve Almanya için: ILO, Economically Active Population, 1950-2025; Dünya Bankası, World Development Report, 1987.

⁴⁴ Aktaran, Ronaldo MUNCK, *Emeğin Yeni Dünyası*, Kitap Yayınevi, 22.

zorunlu kılmıştır; ikinci sonuç ise gelişmekte olan ülkelerin durumunu açığa çıkartır niteliktedir; gelişmekte olan ülkelerdeki toplam işgücünün artması üretim ucuz işgücünü barındıran gelişmekte olan ülkelere kayması anlamına gelmektedir.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerin işgücündeki bu hızlı artış aynı zamanda atıl duran kadın emeğinin hızla ücretli emek piyasasına katılımının da bir sonucudur. Dünya genelinde, hem gelişmiş hem gelişmekte olan ülkelere bakıldığında, toplam işgücü içinde kadın emeğinin oranı hızla artmıştır. 2000’li yıllara gelindiğinde ise ortaya çıkan tabloda kadınlar toplam işgücünün üçte birinden fazlasını oluşturmaktadır. (Bknz. Tablo 6) En belirgin artış gelişmekte olan ülkelerde yaşanırken ABD gibi gelişmiş ülkelerde de benzer bir duruma rastlanmaktadır. Örneğin 1960 ve 1990 yılları arasında AB’de kayıtlı işgücü piyasasına katılan 29 milyon işçinin 20 milyonu kadınlardan oluşturmaktadır. Gelişmiş ülkelerin genişleyen hizmet sektörü büyük oranda kadın işgücünü istihdam etmiş ve kadının işgücü içindeki oranı böylece artmıştır.⁴⁵

Fakat küresel işgünün genişlemesine sebep olan sürecin işgünün cinsiyet dağılımında ortaya çıkardığı sonuç eşitsizlikleri de beraberinde getirmiştir. Kadınların ücretli emek piyasasına katılma oranları artmış ancak bu durum aynı zamanda kadın işgücü açısından eşitsizlik anlamına gelmiştir. Düşük ücretle, sigortasız, sendikasız, esnek çalışan kadınların durumu erkeklere göre daha kötüdür. Gelişmekte olan ülkelerin kadınların durumu ise hem gelişmiş ülke kadınlarına göre hem de gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin erkek işgücüne göre çok daha kötüdür. Dolayısıyla zaten eşitsiz olan bu tabloda gelişmekte olan ülke kadınları gerek çalışma, gerek ücret açısından işgücü piyasasının eşitsizlik tablosunun en altında kalanlar olmuşlardır.

⁴⁵ J. RUBEY, C. FAGAN, “Does Feminization Mean a Flexible Labour Force?”

Tablo 6: Dünya İşgücünde Kadınlar ⁴⁶

Ülke ya da Bölge	Çalışan Kadınlar* (milyon)	İşgücünde Kadınların Payı (Toplam İşgücüne oranı%)	Kadınların İşgücüne katılım oranları 15-64 Yaş arası)
OECD**	156,5	40,2	58,6
ABD	53,9	44,1	66,0
JAPONYA	24,3	39,9	57,8
ALMANYA	11,1	39,9	51,3
İNGİLTERE	11,7	41,4	62,6
FRANSA	10,2	24,5	55,2
İTALYA	8,9	36,9	43,4
İSPANYA	4,8	32,6	37,5
KANADA	5,7	43,2	65,4
AVUSTRALYA	3,1	39,7	54,1
İSVEÇ	2,1	48,0	79,4
Gelişmekte olan bölgeler***	554,2	34,7	48,6
ÇİN	267,2	43,3	75,5
HİNDİSTAN	76,8	26,2	32,3
ENDONEZYA	19,8	31,3	38,0
BREZİLYA	13,5	27,2	32,2
PAKİSTAN	3,4	11,4	12,1
TAYLAND	12,2	45,9	74,8
MEKSİKA	7,1	27,0	31,1
TÜRKİYE	7,2	34,0	47,4
FİLİPİNLER	6,4	32,1	39,2
GÜNEY KORE	5,7	34,0	42,2
SSCB*	69,2	48,3	72,6
DÜNYA***	790,1	36,5	51,3

*Gelişmiş bölgeler için 1987 verileri gelişmekte olan bölgeler ve SSCB için 1985 verileri kullanılmıştır.

**gelişmiş ve gelişmekte olan bölgeler OECD tarafından tanımlanmıştır.

***Toplam değerler tabloda gösterilmeyen ülkeleri de içerir.

Kaynak: ILO, Economically Active Population, 1950-2025

Guy Standing 1980'ler itibariyle emek piyasasını şekillendiren bu eğilimi “esnek emek yoluyla küresel feminizasyon” olarak nitelendirmektedir.⁴⁷ İşgücünün ‘feminizasyonu’ (çalışan kadın sayısının artması) kadın emeği kullanımını artırırken aynı zamanda kadınlar aleyhine daha fazla eşitsizlik anlamına da gelmiştir.

Kadın işgücünün ücretli emek piyasasına katılımını değerlendiren çalışmalarda 1970'lere kadar kadın işgücünün imalat sanayinden dışlandığı dile getirilmiş ve bu durum kadın emeğinin “marjinalleşmesi”⁴⁸ olarak tarif edilmiştir. 1970'lere kadar kadın emeğinin ücretli işgücüne katılım oranını gösteren tablolar kadın ve erkeğin işgücüne katılımının eşitsiz olduğunu göstermekte ve dolayısıyla bu tezi doğrulamaktadır. 1980'lere gelindiğinde ise kadın emeğinin durumunu değerlendiren çalışmalar yeni bir forma bürünmek durumunda kalmıştır. Çünkü artık kadın işgücü ücretli emek piyasasından dışlanmamakta tam tersine düşük ücretle, sigortasız, sendikasız çalışabildikleri için özellikle kadınlar tercih edilmektedir. Üretim sürecinde yaşanan esnekleşme kadın emeğinin işgücü piyasasındaki konumunu yeniden şekillendirmiştir. Günümüzde kadının emek piyasası içindeki ikincil konumunu ve eşitsizliğini vurgulayan bir kavram olarak “kadın emeğinin marjinalleşmesi” kadının ücretli emek piyasasından dışlanması yerine ücret eşitsizliğini ve kadın emeğinin “kayıt dışlaşmasını” ifade etmektedir. Dolayısıyla kadın emeğinin marjinalleşmesi ve emeğin feminizasyonu birlikte değerlendirilen iki kavram haline gelmiştir. İşgücü piyasasının esnekleşmesi kadın emeğini marjinalleştirmektedir ve kadın emeği marjinalleştiği oranda da “işgücünün feminizasyonu” olarak nitelenen kadın emeği yönelimli sanayileşme devam edecektir. Kadın ve erkeğin işgücüne katılımına bakıldığında tablo kadınların dışlandığını göstermemekte ve sanki kadının işgücüne katılımı açısından olumlu bir gelişme var gibi gözükmemektedir. Ancak kadınların aldığı ücret, çalıştıkları iş koşulları, çalıştıkları kademe ve statülerine bakıldığında eşitliğin sanallığı ortaya çıkmaktadır.

⁴⁷ Guy, STANDING, *Global Labour Flexibility*. 558.

⁴⁸ Bkz. (23) ECEVİT, 120. ; N. FULBRE, *Women's Work In The World Economy*, 42-42.

Bu tartışmayı şimdilik burada bırakarak marjinalleşen kadın emeğinin durumuna ve işgücü piyasasının feminizasyonuna dair verilere göz gezdirmek faydalı olacaktır. Araştırmalar gelişmekte olan ülkelerde özellikle imalat sanayinde kadın işgücü istihdamının arttığını göstermektedir. Özellikle Latin Amerika ve Uzak Doğu ülkelerinde kadınlar işgücünün yarısından fazlasını oluşturmaktadırlar. Hatta Joeques, bu ülkelerdeki sanayii “*kadın emeği yönelimli sanayi*” olarak tanımlayarak bu alanda kadın emeği kullanımındaki artışa dikkat çekmiştir.⁴⁹ Bu artışın en önemli sebebi daha önce de değinildiği gibi kadın işgücünün ucuz oluşudur. Daha çarpıcı olan başka bir sebebi Malezyalı bir yatırımcı, Çok Uluslu Şirketlerin yatırımcılarına sunduğu tanıtım broşüründe şöyle anlatmaktadır:

“... Doğulu kadınların el ustalığı bütün dünyada ün salmıştır. Bu kadınların elleri küçüktür ve olağanüstü bir itina ile çalışırlar. Seri üretim bandının verimliliğine, kalıtım ve doğanın bahşettiği bu vasıflara sahip Doğulu bir kadından daha iyi kim katkıda bulunabilir?...”⁵⁰

Kadın emeğinin marjinalleşmesinin ikinci biçimi ise birincisiyle ve ekonomi politikaları ile bağlantılı olarak üretimde yaşanan değişimler sonucunda giderek yaygınlaşan ev eksenli üretimdir. Ev eksenli çalışma gelişmekte olan ülkelerde yaygın bir çalışma biçimi haline gelmiştir. Üretimde yaşanan esnekleşme çalışma zamanını esnekleştirmiş ve toplam olarak tüm işgücü enformelleştirmiştir. Bu süreçten kadınlar erkeklere göre daha fazla ve gelişmekte olan ülke kadınları gelişmiş ülke kadınlarına göre daha fazla etkilenmiştir. Yapılan araştırmalar ev eksenli üretimde çalışan kadınların sayısı hiç de azımsanamayacak düzeyde olduğunu göstermektedir. Ancak bu alanın görünmezliğinden de kaynaklı olarak, bu konuda elde pek fazla bilgi yoktur. Az sayıda ülke dışında (Moroco, Hong Kong, Japonya, ve dört Avrupa ülkesi.) ev eksenli, yazı zamanlı çalışanların istatistikleri tutulmamaktadır.⁵¹ ILO’nun 1990 Home Work raporuna göre ise örgüte üye 70 ülkeden sadece altısı (Cezayir,

⁴⁹ S. JOEKES, *Women in the World Economy*.

⁵⁰ Aktaran, D. ELSON, R. PEARSON, “The Subordination of Women and the Internationalisation Perspective”, 149.

Fas, Almanya, İtalya, Japonya, Hong Kong) evde çalışanlarla ilgili düzenli istatistik toplamaktadır.⁵² Yine az sayıdaki araştırma ve istatistik göstermektedir ki enformel sektörde çalışan kadınların oranı erkeklere göre fazladır.

Tablo 7: Çeşitli Ülkelerdeki Enformel Sektörde Çalışan Kadın ve Erkek Yüzdeleri

Enformel Sektörde Çalışan Kadın Ve Erkek Yüzdeleri			
Ülke/Şehir	Kadın	Erkek	Yıl
Latin Amerika ve Karayipler			
Arjantin	30,2	16,1	1980
Arjantin/Buenos Aires	27,8		1980
Brezilya	29,2	11,3	1980
Brezilya/Salvador	38,1	22,2	1978
Bolivya/La Paz	48,0		1983
Şili	34,7	11,8	1980
Ekvator	32,3	17,1	1980
Ekvator/Quito	50,0		1985
Jamaika	37,0	17,0	1987
Martinique	34,0	28,0	1990-1
Meksiko	35,0		1981
Panama	28,4		1981
Peru	32,4		1970
Paraguay	46,8	11,1	
Uruguay	36,0		1989
Asya			
Hindistan	48,0		1981
Hindistan/Lucknow	57,0		1971
Endonezya	43,0		1980
Malezya	43,0		1986
Pakistan	81,0	66,0	1994
Afrika			
Botsvana	39,0	14,2	1984-85
Kongo	39,0		1984
Gambia	25,0		1984
Zambiya	53,0		1985
Zambiya/Lusaka	84,4	18,5	1974
Zimbabve	35,0	9,0	1986-7

Kaynak: Dünya Bankası, 1997

⁵¹ SCHNIEDER DE VILLAGAS, G. Home Work: A Case for Social Protection, 129.

Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde kadın işgücünün formel emek piyasasından çok enformel emek piyasasına dahil olmasının, olmak zorunda kalmasının, başlıca dört nedeni bulunmaktadır; birincisi küreselleşme olarak adlandırılabilir yeni ekonomi politikaları ve bunun sonucunda üretimin esnekleşmesi, ikincisi; kadınların düşük eğitim düzeylerinden dolayı formel sektörde iş bulamamaları, üçüncüsü ise reel ücretlerdeki düşüşten dolayı yaşanan yoksulluk ve yoksullukla baş edebilmek için kadınların emek piyasasına dahil olmalarının zorunluluk haline gelmesi ve dördüncüsü: kadın ve erkek arasındaki ücret eşitsizliği. Tüm bu faktörlerin bir araya gelmesi ev eksenli çalışmayı genel olarak kadın istihdam biçimi haline getirmiştir. Dünya Bankası'nın 1997 verileri, Asya Afrika ve Latin Amerika'daki çeşitli ülkelerde enformel sektörde çalışan kadınların erkeklerden ortalama 2,5 kat fazla olduğunu göstermektedir. Veriler, hem enformel emek piyasasındaki genişlemeyi hem de bu alanda kullanılan kadın işgücünün erkeğe göre daha fazla olduğunu göstermektedir. (Bkz. Tablo 7)

Bu durum yalnızca gelişmekte olan ülkelere değil gelişmiş ülkelere için geçerlidir. Gelişmiş ülkelerdeki kadınlar -gelişmekte olan ülkelere karşılaştırıldığında- eğitim düzeyinin düşüklüğünün ve gelenek baskısının etkisini aynı yoğunlukta yaşamaları da ücret eşitsizliği, yoksulluk, çocukların bakımı, hamilelik gibi sorunlarla gelişmiş ülke kadınları da karşı karşıyadır. Örneğin ABD'de yarı zamanlı çalışanların oranının toplam istihdam içinde yıllara göre arttığı ve yarı zamanlı çalışan kadın işgücünün erkeklere göre daha fazla olduğu görülmektedir. (Bkz. Tablo 8) 2000 yılında Avrupa Çalışma ve Yaşam Koşullarını Geliştirme Vakfı tarafından AB genelinde 21 bin işçiyle yapılan görüşmelerin verilerine dayanılarak hazırlanan rapor yarı zamanlı çalışmanın kadınlar arasında daha yaygın olduğunu ortaya koymaktadır. Yarı zamanlı çalışan kadınların oranı yüzde 32'iken erkeklerin oranı yüzde 6'dır.⁵² AB üyesi ülkelerde de kadın ve erkekler arasındaki ücret farklılığı dikkat çekicidir. Bu ülkelerde tam gün çalışan kadınların saat ücreti erkeklerinkinden ortalama yüzde 27,5 daha düşüktür. Yine aynı rapora göre

⁵² ILO, Home Work V (1)

⁵³ Avrupa Çalışma ve Yaşam Koşullarını Geliştirme Vakfı 2000 Yılı Araştırma Raporu.

kadınların yüzde 41'inin çocukların bakımı ve eğitimini, yüzde 64'ünün yemek ve yüzde 63'ünün ev işlerini yapmaktadır.⁵⁴ ILO'nun 1997 verilerine göre tüm dünyada evde çalışanların yüzde 80'ini kadınlar oluşturmaktadır.⁵⁵

Tablo 8: ABD'de İşgücünün Yaş ve Cinsiyet Kompozisyonu ve Yarı Zamanlı Çalışanlar*

	1969		1979		1989	
	Çalışan Nüfus	Yarı Zamanlı	Çalışan Nüfus	Yarı Zamanlı	Çalışan Nüfus	Yarı Zamanlı
16-21y aş (karma)	21,8	40,6	14,0	41,7	10,3	46,3
Kadın 22-44	17,3	22,7	23,1	22,5	27,7	21,9
Kadın 45-64	13,2	22,5	11,3	24,4	11,6	23,8
Erkek 24-64	53,2	3,7	48,9	4,8	47,8	6,7
65+Karma	3,5	41,0	2,7	52,9	2,6	52,4
Toplam	100,0%	15,5%	100,0%	17,6%	100,0%	18,1%

* Tarımsal istihdamı kapsamaz

Kaynak: Chris Tilly, "Short Hours, Short Shift: The Causes and Consequences of Part-Time Employment", Virginia L. DuRivage, der "New Policies for the Part-Time Contingent Workforce (Armonk, N.J: Sharpe M. E., 1992), s 27.

Bu durumun başlıca sebeplerinden birisi işgücü piyasasının cinsiyet ayrımcılığına dayalı yapısıdır. Ekonomide yaşanan değişimler, üretimdeki esnekleşme sonucunda kadınlar öncelikli olarak işten çıkartılan kesim olmuştur. Yine birincisi ile birlikte ele alınması gereken bir başka etken de cinsiyetçi işbölümü ve toplumsal rollerin kadın ve erkek arasındaki dağılımıdır. Kadınlar ev işleri, çocuk, eş, yaşlı vb. sorumluluklarını çoğunlukla tümünü üstlenmektedir. Bunun yanında örneğin hamilelik dönemleri kadınların formel emek piyasasında istihdam edilmesi önünde engel oluşturmaktadır. Performans ve hız dayalı yeni üretim modelleri üretimin hızını yavaşlatacak bu tür engelleri bertaraf etmek için kadın işgücünü en azından formal üretimin dışında tutma eğilimdedir. Pek çok işyerinde kadınlara "evlenmeyeceğim", "hamile kalmayacağım" taahhütnameleri imzalatılmaktadır. Kadının toplumsal rol ve sorumlulukları emek piyasasında tutunması ve -belki bundan da önemlisi- emek piyasasına girmesi önünde bir engel oluşturmaktadır. Yarı

⁵⁴ www.deltur.cec.eu.int. abesitlik.rdf (14.02.2004)

⁵⁵ ILO, World Employment Report 1996-1997; ILO., Industrial Relations, Democracy and Stability.

zamanlı çalışan pek çok kadın bu biçimde çalışmalarının sebeplerini ev işlerini aksatmamak, çocuklara, yaşlılara bakabilmek vb. olarak açıklamaktadır.⁵⁶ (III. Bölüm: Pendik/Kavakpınar buna bir örnektir.)

2. 2.3. Türkiye’de Ev Eksenli Çalışma Ve Ev Eksenli Çalışan Kadınların Durumu

Günümüzde ev eksenli çalışma özellikle kadınları arasında oldukça yaygın bir üretim biçimi olmaya başlamıştır. Üretim biçiminde yaşanan dönüşümler istihdamda da farklılaşmayı getirmiş ve esnek üretim biçimi tüm sektörlerde hakim hale gelmiştir. Ev eksenli çalışma iki biçimde karşımıza çıkmaktadır: birincisi evden çalışma (work from home) ve evde çalışma (work in home)/ ev eksenli çalışma (homebased work). Bu çalışma özelinde ev eksenli çalışmadan kasıt evde çalışmadır ve bu kavram bu bölüm özelinde kapitalizmin bugün geldiği noktada gündeme gelen neoliberal ekonomi politikaları sonucunda ortaya çıkan esnek üretim biçimini ifade etmektedir.

Evde çalışan kadınların sayılarına ve durumlarına ilişkin elde geniş bilgi olmamakla birlikte özellikle son dönemde kadın araştırmacıların bu alana eğilmesi ve yapılan çeşitli alan araştırmaları ev eksenli çalışan kadınların sayısının oldukça fazla olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu araştırmalar ev eksenli çalışan kadınların durumun anlamak için de son derece önemlidir. Yapılan araştırmalar ev eksenli çalışan kadınların büyük çoğunluğunun evli, çocuklu, köyden kente göç etmiş, daha önce çalışmamış ve eğitim ve gelir düzeyi düşük kadınlar olduğunu ortaya koymuştur.⁵⁷ Yine araştırmalar ev eksenli çalışan kadınların kendilerini çalışıyor olarak tanımlamadığını ortaya koymuştur. Kadınların çalışma süreleri oldukça uzundur. Yapılan işe ve teslim süresine göre değişmekle birlikte kadınlar günlük 4 saatten başlayan ve 12-13 saate kadar çıkabilen mesailerle çalışmaktadırlar. İşin

⁵⁶ LORDOĞLU, K. ÇINAR, M. ECEVİT, Y. HATTATOĞLU ÖZBEK, D. ve diğerleri.

⁵⁷ Çınar, 372; Kümbetoğlu 74; Lordoğlu, 104.

yetiştirilmesi gerektiğinde ise sabahlamaktadırlar.⁵⁸ Parça başına alınan ve saat başına düşen ücret oldukça düşüktür. Eve verilen işler ise çeşitlilik göstermektedir. Özetle üretimde yaşanan esnekleşme formal kesim işçileri açısından bile, sekiz saat iş günü, sigorta, sendika, servis, kreş vb. kazanılmış hakların kaybedilmesi gibi son derece olumsuz sonuçlara neden olmuştur ve bu sürecin ev eksenli çalışanlar açısından sonuçları çok daha olumsuzdur. İşçi statüsüne dahil olmayan (ILO 1996 raporunda ev eksenli çalışanları işçi olarak tanımlamıştır ancak tespit zorluğu ve engeller bu raporun uygulamaya geçmesini engellemektedir.) ev eksenli çalışanlar çalışan kesimlerin en dezavantajlarını oluşturmaktadır.

⁵⁸ A. ERAYDIN, A. ERENDİL, vd. **Yeni Üretim Süreçleri Ve Kadın Emeği: Dış Pazarlara Açılan Konfeksiyon Sanayinde Yeni Üretim Süreçleri ve Kadın İşgücünün Bu Sürece Katılım Biçimleri**, 209.

III. BÖLÜM:

EV EKSENLİ ÇALIŞMANIN KADINLAR ÜZERİNDEKİ DÖNÜŞTÜRÜCÜ ETKİSİ

3. 1. Araştırmanın Tasarlanması

Bu başlık altında araştırmanın amacı açıklanacak; kapsamı ve yöntemi tartışılacaktır. Bu tartışmada kullanılan yöntemin araştırmaya uygunluğu ve görüşülen kişilerin belirlenmesindeki kriterler ele alınmıştır.

3. 1.1. Amaç

Çalışmanın amaçlarından birisi, Türkiye’de, özelde İstanbul-Pendik-Kavakpınar örneğinde ev eksenli çalışmanın, ev eksenli çalışan kadınların hayatlarına, ev içi konum ve rollerine, yakın çevreleriyle olan ilişkilerine etkilerini irdelemektir. Bunun yanında eve iş almanın ev eksenli çalışan kadınlara kendini ve kendi emekleri ile kurdukları ilişkiyi yeniden tanımlama potansiyeli sunup sunmadığına bakmak da araştırmanın amaçlarından biridir. Mikro boyutta yapılacak analizlerin yanında, son dönemde yaygınlaşan ve yoğunluklu olarak kadınların çalıştığı ev eksenli üretim biçiminin geleneksel, komşuluk, hemşehrilik, akrabalık ilişkileri içinde nasıl yeniden üretilip şekillendiğine bakmak ve bu üretim biçimini yeniden üretiminde kadının geleneksel rol ve konumunun etkilerini irdelemek bu araştırmanın diğer biri amacıdır. Diğer taraftan geleneksel ilişkiler ekseninde örgütlenen ev eksenli üretimin geleneksel ilişkileri nasıl yeniden örgütlediğine de bakılacaktır. Ev eksenli çalışmanın ortaya çıkardığı sonuçlar diyalektik bir bakışla ele alınacaktır.

3. 1.2. Kapsam

Bu çalışma, İstanbul Pendik-Kavakpınar örneğinde, evde örgü işi alan kadınları kapsamaktadır. Bu araştırmanın kapsamı içine, yeni ekonomi politikaları, değişen üretim araçları ve ilişkileri ile fabrika dışında üretimi mümkün olan ürünlerin emek yoğun biçimde evde üretilmesi girmektedir. Evden üretim (work from home) olarak nitelenen bilgisayar, modem vb aracılığıyla sanal ortamda yapılan ve uzmanlaşmış ve kalifiye işgücü gerektiren çalışmalar bu araştırmanın kapsamı dışında kalmaktadır. Araştırma, İstanbul örneğinde fikir verici olmakla birlikte bu çalışmanın özel olarak örgü işi yapan kadınları ve Kavakpınar örneğine özgü bir temsil niteliği bulunmaktadır. Araştırmada eve iş alma/evde parça başı üretim olarak nitelendirilen durum özel olarak evde örgü örmeyi işaret etmektedir. Bunun başlıca sebeplerinden birisi Kavakpınar'da evde "tüccara iş yapma" bugünkü yoğunluğuyla örgü işiyle başlamış olması ve halen tek ev eksenli üretimin ağırlıklı olarak örgü işiyle varolmasıdır. Kavakpınar'da evde iş yapan kadınların büyük çoğunluğu ortak bir aracıya örgü işi yapmaktadırlar. Bu sayı değişmekle birlikte 100 ila 200 arasındadır. Bir diğeri bu iş ekseninde yeniden şekillenen ilişkilerin kendi içinde çoğu zaman genellenemez bir özgünlük taşımasıdır. Bu sebepten değerlendirmenin çerçevesi eksenine eve iş alma/ parça başı üretim üzerinden olmakla birlikte özel olarak örgü işi üzerinden belirlenmiştir. Fakat yine de bu örneğin özgünlüklerini vurgulamak amacıyla örneğin makro bağlantıları, genelle olan ilişkisini göz ardı etmemeye dikkat edilmiş, değerlendirme bir çok noktada yaptığı işe bakılmaksızın evde parça başı üretim yapan kadınlar kategorisi çerçevesinde kalınarak yapılmış, bu ikisi arasında bir denge kurulmaya çalışılmıştır.

3. 1.3. Yöntem

Bu başlık altında araştırma yöntemi ve yöntemin araştırmaya uygunluğu tartışılacak daha sonra da görüşülen kişilerin seçiminde kullanılan yöntem ve bu yöntemin uygunluğu ele alınacaktır. En son olarak da araştırmanın yerinin belirlenmesinde kullanılan kıstaslar ve nedenler açıklanacaktır.

3. 1.3.1. Yöntemin Uygunluğu

Araştırma, ev eksenli çalışan kadınlar arasında derinlemesine görüşme ve gözlem teknikleriyle gerçekleştirilmiş, aktif metodik dinleme yöntemi uygulanmıştır. Böylece önceden tespiti yapılmış bilgiler çizilmiş bir modele uygulanarak pratiğin teoriyle arasındaki mesafenin açılması ve belli noktaların gözden kaçması engellenmiş toplumsal pratiğin kendini öne çıkarabilmesi ve kavramsal çerçevenin bu eksenle çizilmesi kolaylaşmıştır.

Araştırmada verilerin toplanmasında kalitatif yöntem kullanılmıştır. Bunun başlıca nedeni bu yöntemin kadın çalışmalarına uygunluğu ve bunun yanında, buna paralel olarak, araştırmanın amacının istatistik toplayarak durumu açıklamak değil, ev eksenli çalışan kadınların durumunu anlamak, anlamlandırmaya çalışmak olmasıdır. Bu nedenle araştırma ev eksenli çalışan kadınların profiline dair bilgi sunuyor olsa da asıl olarak bu araştırmanın amacı ev eksenli kadınların kullanabilecekleri bilgiler sağlamaktır. Diğer türlü bu araştırma literatüre yeni bir bilgi eklemenin dışına çıkmayacak ve toplumsal dinamik ve pratiklerin anlamlandırılması ve yorumlanması açısından bir önem taşımayacaktır. Bir araştırmanın ve araştırmacının alandan sadece bilgi çekmesinin ve araştırmanın işlevsel boyutu ve anlamıyla bağlarını koparmasının sosyolojinin ve sosyal bilimlerin amaç ve işlevine de uygun görmediğimden bu araştırmada tavrı böyle bir yerden konulmuştur. Bununla beraber, veri toplamak değil anlamak üzerinden şekillenen bir araştırmada, çalışmanın doğası gereği araştırmacı belli bir mesafeyi korumakla birlikte aslında araştırmanın bilinçli bir tarafı olmuştur. Araştırmacının alandaki kişilerle bir özdeşlik ilişkisi kurması sorun potansiyeli taşımakla birlikte, araştıran ve araştırılan ilişkisi ekseninde şekillenen bir araştırmanın daha ciddi bir sorun potansiyeli taşıdığı söylenebilir. Kaldı ki yukarıdan bir bakış, araştırmacının alandan tamamen uzaklaşmasına, teorik çerçeveye sahip olmasına ve mesafeyi korumak adına alanı ve alandaki toplumsal pratikleri gözden kaçırmasına sebep olabilmektedir. Bu araştırmada araştıran kimliği böyle bir çerçevede çizilmiş ve aradaki mesafenin, analitik bir değerlendirme yapayı engelleyecek kadar kapanmasına izin verilmemiştir. Alanda uzun zaman geçirip içerde olma çabasının

yanında belli zaman aralıklarıyla alan ziyaret edilip mesafenin korunması sağlanmıştır. Özdeşleşme ve analitik mesafenin yitilmesi olasılıklarına karşı dikkatli olunmaya çalışılmıştır. Bu yönüyle bu araştırma arka planında araştırmacının kendine dönük araştırmasını, analizini de içermektedir.

3. 1.3.2. Görüşülen Kişilerin Belirlenmesi

Bu araştırmada görüşülen kişilerin belirlenmesinde daha çok görüşülenin gönüllüğü belirleyici olmuştur. Araştırmaya dahil edilecek kadınların görüşme yapmaya gönüllü olması örnekleme belirleyen asıl motivasyon olmuştur. Diğer taraftan örneklemin oluşturulmasında kar topu yöntemi olarak adlandırılabilir bir yöntem kullanılmış, ilişki kurulan birkaç kadın aracılığıyla onların etrafındaki diğer kadınlara ulaşılmıştır. Türkiye toplumunun yapısı ve kadınların sosyal çevre ile ilişkiye geçme biçimleri dikkate alındığında bu yöntemin kolaylaştırıcı ve sonuç verici bir yöntem olduğu söylenebilir. Dışarıdan biri olarak kadınlara aracısız gitmenin anlamlı ve derinlemesine bilgi edinmek için uygun olmadığı açıktır. Tanıdık birisi ile beraber gidildiğinde kadınlarla daha rahat iletişim kurulabilmiş ve derinlemesine bilgi alınmıştır. Bunun yanında görüştüğüm kadınların “... *getirmeseydi seni eve almazdık, görüşmeyi kabul etmezdik*” gibi sözleri bu yöntemin alan için uygun ve sonuç verici bir yöntem olduğunu bir kez daha doğrulamıştır. Kadınlar artan hırsızlık ve dolandırıcılık olaylarından dolayı yabancılardan çekinmekte ve anket vs. gibi amaçlarla eve gelen kişilerle görüşmeyi kesinlikle kabul etmemekte hatta tanımadıklarına kapıyı dahi açmamaktadırlar. Görüştüğüm bir kadın, görüşme öncesinde *“imza falan atmamak gerekiyorsa, ben atmam. Araştırma yapıyoruz diye geliyorlar sonra dolandırıyorlar...”* demesi dışarıdan birinin bir araştırma yapmasının zorluklarını ortaya koymaktadır. Görüşülecek kişilere görüşülmüş ve ilişki kurulmuş kişiler aracılığı ile ulaşılması örneklemin sağlığı açısından çeşitli engeller barındırmaktadır ancak alanda bunun aşılmasına çalışılmış ve veriler bu olası engeller göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir.

3. 1.3.3. Yer Seçimi

Araştırmanın yeri olarak İstanbul, Pendik, Kavakpınar Mahallesi seçilmiştir. Kavakpınar Pendik'in E-5 üzerinde bulunan ve 1980'lerle birlikte kurulmaya başlanan mahallelerinden biridir. Resmi kayıtlara göre nüfusu 34 bin 45 kişidir. Kısmen bir sanayi mahallesi görünümünde olan Kavakpınar'da küçük sanayi yanında Ülker, Pedo, IGDAŞ dolum şebekesi, Betek Boya gibi belli başlı büyük fabrikalar da bulunmaktadır. Mahalledeki konutlar bu fabrika ve atölyelerle iç içe geçmiş durumdadır. Mahallenin İstanbul içinden göç edenlerden, Anadolu'dan siyasi ve ekonomik göç ile gelenlerden oluşan karma bir yapısı bulunmaktadır. Mahallede tek katlı gecekondulardan çok plansız ve düzensiz bir apartmanlaşma ve apartman-kondular dikkat çekmektedir.

Kadınların "kırsal" diye tanımladıkları mahallenin Pendik merkeze (Merkez, görüşülenlerin tanımladığı anlamıyla kullanılmıştır: Tren İstasyonunun ve Pendik'in çarşılarının bulunduğu alan) mesafesi araçla (minibüs/otobüs) 15-20 dakikadır. Pendik'te çalışan erkekler dışında, mahallede oturanların Pendik'e gidip gelme sıklıklarının çok az olduğu gözlemlenmiştir. Ulaşım için araç kullanma zorunluluğu ve mahallenin kendi pazar ve çarşısının bulunması bunda bir etkidir. Bu yönüyle mahallenin içe kapalı olduğu ve merkezle ve kentin belli merkezleriyle canlı bir ilişkisinin olmadığı gözlemlenmiştir. Bu uzaklık ve kapalılık eve iş alma, ev eksenli çalışmayı da etkilemekte ve şekillendirmektedir. Mahalledeki kadınların yaptığı en yaygın ve sürekli tek iş örgü işidir. Bu iş ise tek bir firma için yapılmakta, sürekli bir iş sirkülasyonu olmamaktadır. Bu nedenle Kavakpınar'ı değerlendirirken, ev eksenli yapılan örgü işinin kadınların hayatlarına, ev ve yakın çevre ilişkilerine, kendileri ve işle kurdukları ilişkiye, çalışmaya ve çalışmanın geleceğine yönelik tutum ve yorumlarına bakarken mahallenin tüm bu özellikleri göz önünde bulundurulmuştur. Ve Kavakpınar örneğinin özerk olmasını biraz da örneğin bu özellikleri sağlamıştır.

3. 2. Kadınların Dilinden Kavramlar

Bu bölümde alanı ve ev eksenli üretimi yorumlarken sosyal bilimcilerin sıkça kullandığı bazı soyutlamaların/kavramsallaştırmaların tekabül ettiği durum ve oluşların kadınların dünyasında neye denk düştüğü anlamlandırılmaya çalışılacaktır. Dolayısıyla bu bölümde soyutlamaları ve kavramsallaştırmaları bir kenara bırakıp soyutlama ve kavramsallaştırmaların öncesine dönülecektir. Yani bir biçimde, yapılabildiği oranda, kavramlar ve soyutlamalar alanda aranmayacak alanın teoriye sunabileceği yeni olanakların kapısı aralanmaya çalışılacaktır. Kadınların karşı karşıya oldukları durumları nasıl yorumlayıp adlandırdıkları anlamaya yardımcı olacak bu çaba aynı zamanda sosyal bilim literatürüne geçmiş kavramların bu araştırma özelinde taşıdığı anlamları da açığa çıkarmış ve dolayısıyla verilerin de doğru değerlendirilmesi ve bu araştırma özelinde taşıdığı anlamların ‘doğru’ anlaşılmasını sağlamış olacaktır. Bu aynı zamanda alanın kendi kavramlarını nasıl yarattığını ya da sunulu kavramların içinin her alanda o alanın kendi özgün koşullarıyla nasıl yeniden doldurduğunu göstermesi açısından önem taşımaktadır. Burada bazı konuları dışarıda bırakmış olabilme ihtimalini de göze alarak çalışmanın, çalışmanın etrafında örüldüğü ev ve el işinin, ev içerisi ve dışarısının kadınların kavram dağarcığında nereyi doldurduğunu, neye denk düştüğü açıklanmaya çalışılacaktır. Bu aynı zamanda araştırmacıya yeni perspektifler kazandırabilecek bir bakış olması bakımından da önemlidir.

Bu bölümde mümkün olduğu kadar kadınların cümle ve tanımlayışlarına sadık kalınarak kavramsallaştırmadan kaçınılacak analitik mesafenin sınırları biraz zorlanarak içerden (*insider*⁵⁹) bir dil kurulmaya çalışılacaktır. Bunun için örneğin, kadının ücretsiz emeği yerine ‘ev işi’ kullanılacaktır.

3. 2.1. Çalışmak

⁵⁹ Trinh T. MİNHA. “No Master Theories”: T.T. MİNHA, “Between Theory and Poetry”.

Görüşülen kadınlar kendilerini çalışıyor olarak tanımlamaktalar. Çalışmak dışarıda, düzenli bir işte çalışmak olarak anlamlandırmaktalar. Görüşülen kadınlardan yalnızca bir tanesi evde yaptığı işlerin de çalışmak olduğunu ve kendisinin çalıştığını söylemiştir.

“Belki dışarıda çalışmıyorum ama evde yaptığım iş değil mi. Evde de çalışıyoruz yani...” (g 3)

Kadınların ev işlerini çalışmak olarak nitelendirmemesi daha önce yapılan araştırmalarda da karşımıza çıkan genel ve tanıdık bir sonuçtur. Bunun yanında ev eksenli çalışan kadınların evde parça başı iş yapmayı *çalışmak* olarak değerlendirmemesi de rastlanan bir durumdur.⁶⁰ Kavakpınar örneğinde de kadınların çalışmaktan kasıtları “dışarıda çalışmak” olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadınlar çalışmak dendiğinde dışarıda sürekli bir işte çalışmayı anlamaktadırlar.

Kadınların çalışmayı tanımlayış biçimi ve bunu yaparken de kadın ve erkeğin çalışmasını birbirinden ayırması, kadının kendine biçtiği toplumsal rol ve konumu gösterir niteliktedir. Gelir getirici, geçimlik bir faaliyet olarak çalışmak, asıl olarak erkeğin görevi olarak değerlendirilirken kadının görevi “ev kadınlığı”, “annelik”, “eşlik” olarak tanımlanmaktadır. Ev eksenli çalışan kadınların kendi kazandıkları para ile kurdukları ilişki de bu anlamlandırmaya paralel bir nitelik taşımaktadır. Kadınlar eşlerinin kazançlarını “geçimlik, evin temel geliri” olarak nitelerken, kendi kazançlarını “harçlık, ek gelir, katkı” olarak nitelemektedir. Dolayısıyla aileyi geçindirme görevini eşe devretmekte, kendileri ise varolan, verili geleneksel rollerini devam ettirme yönünde tavır almaktadırlar. Yine çalışmanın kadın ve erkek için anlamlarının ne olduğuna dair sorunun ortaya çıkardığı sonuca bakıldığında kadınlara göre erkeğin çalışması bir zorunluluktur. Bu zorunluluk erkeğin toplumsal rolünden kaynaklıdır. Kadının çalışması ise günün koşullarından, kriz ve yoksulluktan kaynaklı “ek, geçici” bir durumdur. Kadınlara göre kendilerinin çalışması büyük oranda “hayat şartlarının” getirdiği bir zorunluluktur. Kadınların

⁶⁰ LORDOĞLU, K. ÇINAR, M. ECEVİT, Y. HATTATOĞLU ÖZBEK, D. ve diğerleri.

hepsi “durumları iyi olsa çalışmayacaklarını buna gerek olmadığını” dile getirmiştir. Kadınlar, kadının çalışmasına, “özgürleştirici” bir araç olarak bakmakta ve çalışan kadının “kimseye muhtaç olmadığını, bağımsız olduğunu” düşünmekte ve kadının çalışmasına *pozitif*, olumlu anlamlar yüklemekteler ancak diğer taraftan bu *pozitifliği* kendileriyle, çalışıyor oluşlarıyla birlikte düşünmemektedirler. Bunda çalışmayı, “dışarıda ve sürekli bir işte çalışıyor olmak” biçiminde tanımlamalarının büyük ölçüde etkisi vardır ve bir toplumsal özne olarak kadını özgürleştirecek olan *çalışma* kadınların kendi hayatlarında somut bir duruma tekabül etmemektedir. Bu nedenden dolayı “çalışmanın kadın için anlamı nedir?” sorusuna verdikleri yanıt genel olarak “özgürlük” iken ve çalışmak kadın olarak yorumlanırken kendi hayatlarında çalışmak daha çok işlevsel bir anlam taşımakta “ek gelir”e, ekonomik sıkıntılardan kaynaklı bir “zorunluluk” a tekabül etmektedir. Dolayısıyla kadınlıktan soyutlayarak çalışmanın anlamını “anne ve eş” kimlikleriyle açıklamışlardır. Kendilerini çalışıyor olarak tanımlamıyor olsalar bile “Evde iş yapmaya neden başladınız?” sorusuna verdikleri yanıtların “ek gelir olsun diye, eve harçlık olsun diye, ekonomik sıkıntıdan” oluşu bunu doğrular niteliktedir. Kadınlar söyleyişte, çalışmayı “özgürlük” olarak anlamlandırmakta ancak pratikte böyle olmamaktadır. Kadınların çalışma algılarında ikili bir durumla karşılaşmaktadır. Birincisi çalışmanın kadın için özgürleştirici potansiyeli ikincisi ise ekonomik koşullardan kaynaklı zorunluluk oluşudur. Burada çalışmanın her iki anlamına da vurgu yapıp dile getirilmekte ancak yine de kendilerinin çalışıyor oluşlarını ikinci anlamıyla ifade etmektedirler. Yani çalışmanın kadınlar için ikili anlamı vardır ve çalışmanın zorunluluk oluşu, ekonomik anlamı, toplumsal rol ve konumu dönüştürücü anlamını silerek baskın hale gelmiştir. Dolayısıyla ev eksenli üretim yapan kadınlar için çalışmak mevcut rolleri dönüştürür değil aksine pekiştirir niteliktedir.

3. 2.2. Ev, İçerisi, Dışarı

Kavakpınar'da örgü işi yapan kadınlar baz alınarak kavramsallaştırılacak olursa içerisi ev, dışarısı komşunun/arkadaşın evi ya da en fazla pazar (haftada bir kez salı günleri Kavakpınar Mahallesi sınırları içinde kurulmakta) anlamına gelmektedir. Genelde ev kadınları ve özelde de görüşülen kadınlar için dışarısı 'tüccar işi' yapmaya başladıktan sonra iyice silinmiş kadınların günlerinin/hayatlarının geçtiği en hakim mekan evleri olmaya başlamıştır. Ev eksenli çalışma kadınların dile getirdiği biçimi ile ifade edilirse "*kadını eve kapamakta*"dır. Kadınlar daha fazla iş yapabilmek/örebilmek için sosyal çevrelerinden/dışarıdan kopmakta ilişkilerini sınırlamaktadırlar. Kadınlar komşularına ve akrabalarına daha az gitmekte ve gelmek isteyen misafirleri geri çevirmektedirler. Geri çevirmediikleri durumlarda da misafire "istemeye istemeye gel" dediklerini belirtmişlerdir. Çalışmak büyük oranda kadını kamusal alanla ilişkilerini pekiştirir ve kadını sosyalleştirir ancak ev eksenli çalışma tersi bir durum yaratmaktadır. Çünkü ev eksenli çalışma zaten ev içine kapanmış kadının evde kalmasını zorunlu kılmaktadır. El işinin kadıları kamusal alandan soyutlayan bir niteliği vardır. Ev işlerini bitirdikten sonra kalan zaman nispeten kadının kendisine aittir ama ev eksenli çalışan kadın için bu zaman artık örgü işine ayrılmıştır ve dolayısıyla artık bu zaman da kendisine ait değildir ve sonuç olarak kadının kendisine ait bir zamanı kalmamıştır. Bu nedenden de kadının kazandığı para, emeğinin ekonomik karşılığı oluşu onu özgürleştirmemekte, sosyalleştirmemekte değil tam aksine sosyal hayattan soyutlamaktadır. Örneğin (g2, g3) örgü işini yapabilmek için komşu, akraba, vb. ziyaretlerini azaltmışlar. Yine örgü işinin görüşülen kadınların sosyalleşme olanaklarını sınırlayan bir durum olduğunu anlatan çarpıcı bir örnek verilebilir. Kavakpınar'da örgü işinde çalışan kadınların da aralarında bulunduğu bir grup kadın tarafından "Pazartesi Kadınları" adlı kadın grubu kurulmuş. 1993'lerde kurulan gruptaki kadınlar birlikte tiyatro yapıyorlar, piknikler organize ediyorlar, haftada bir gün gruptan birinin evinde toplanıyorlar, sekiz martta kadın etkinlikleri yapıyorlar ve 8 martta yapılan mitinge birlikte katılıyorlar. Grupta yer alan kadınlar o yılları özlemle anıyorlar. Hatta oynadıkları oyunları Pendik, Beykoz ve Sarıyer Belediye Tiyatroları'nda da sahnelediklerini anlatıyorlar. Eşleri, aileleri (genelde eşin ailesi), komşuları ve akrabaları yadırgasa, izin vermese de kadınlar mücadele ettiklerini ve hem eşlerine hem de etraflarına grubu kabul ettirdiklerini anlattılar. Ancak son dönemde yaşanan kriz dolayısıyla

gruptaki kadınların büyük bir bölümü tüccar işi yapmaya başlamış ve grup da dağılmak zorunda kalmış. Gruptaki kadınlardan biri dağılmasının sebebini şöyle açıklıyor :

“Artık herkes bir yere savruldu, geçim derdine düştü...”

(g2)

El işinin de ev işi gibi kadının dünyasını evin içine kapatmakta ve evin içinde kurmaktadır. Pazartesi Kadınları’ndan olan ve şimdi el işi yapan kadınlardan biri her ikisinin de ev içinde yapıldığını ve ev işiyle de el işiyle de dışarıdan soyutlandıklarını belirten şu cümleyi kuruyor:

“Dünyamızı evin içine kurmuşuz...” (g5)

Bu cümle aynı zamanda tarih boyunca özel olanla/alanla özdeş kılınan, tanımlanan kadının bu durumunun ev eksenli çalışma ile bir kez daha pekiştiğini vurgulaması açısından da önemlidir.

3. 2.3. Ev işi, El İş

Kadınlar yemek, çamaşır, bulaşık, temizlik, çocukların bakımı gibi işleri ev işi olarak adlandırırken, tüccara yaptıkları örgü işini el işi olarak nitelemekteler. Ev ve el işinin kadınlara göre kendi içinde bir öncelik, önem sırası bulunmakta. Öncelikli olan ev işi. Bunda kadınların temel görev, rol ve ya sorumluluklarını ev hanımlığı/kadınlığı olarak tanımlıyor oluşları etkilidir. Diğer bir sebep kadınlar tüccar işini evde yaptıkları için ev işlerini ertelemek, yapmamak gibi meşru bir zemine sahip değiller. Tüccar işi yani “el işi”, “ek gelir” “boş zaman değerlendirmek için yapılan iş” olarak görülüyor olması bu tutumu doğrular niteliktedir. Burada nedenle sonuç iç içe geçmektedir. Kadınlar aldıkları paranın az olduğu ve hanenin temel geliri olmadığı için el işini ev işinin önüne koymamaktalar, diğer taraftan eşleri kadınların “dışarıda” çalışmasına izin vermemektedir ve evde çalışmalarına ise “ses

çıkarmamaktadır.” Dolayısıyla kadınların el işini öncelikli kılmasını sağlayacak zemin bulunmamaktadır. Bu da kadınların el işini ev işinden öncelikli kılmasını engelleyen bir etkidir. Kadınların ev işlerine ve el işine ayırdığı zaman eşit hatta çoğu zaman el işine ayırdıkları zaman ev işinden fazla olsa da kadınlar daha öncelikli olanın ev işi olduğunu vurgulamaktalar. Çalışmak, ekonomik sıkıntıdan kaynaklı bir zorunluluk olsa da kadının temel rol ve sorumluluklarının önüne geçmemektedir. Toplumun ve hanenin beklentisini karşılamak, biçtiği rolleri eksiksiz oynamak kadınların temel görevi.

Ev işi ve el işi arasındaki ayırım noktalarından bir başkası ev işinin hareketlilik, gezinme, ayakta olma gibi eylem halleri ile tanımlanırken el işi oturmak, sabit olmak gibi fiillerle tanımlanmasıdır. Kadınlar için ev kadınlığı geleneksel, erkek egemen bakışta ifadesini bulan “evde oturma”, “bütün gün evde oturma”, “evde olma” gibi anlamları barındırmıyor tam aksine kadınlar ev kadını olmayı da ev işi yapmak gibi sürekli hareket halinde olmak durumuyla tanımlıyorlar. Hatta “koşturmak” ev işlerini yaparken ki durumlarını anlatmak için sıkça kullandıkları kelimelerden birisidir. El işi ise koşuşturma arasında oturdukları ve dinlendikleri bir iştir. Birkaç kadın el işinin “kafa dağıttığını”, oturunca düşünmek yerine el işi yaptığını söylemiştir. Hatta kadınlar ev işi yaparken kafa dağıtmadıklarını aksine çok fazla düşünecek şey bulduklarını söylemişlerdir. El işi kadınlar için bir çeşit terapi ve deşarj olma yöntemi olabilmektedir. El işini para kazanmak için yapmaktadırlar ancak yaparken işin kendisi kadınlar için karşılığında para alınan iş değil rahatlatan bir iş olabilmektedir. El işini ekonomik nedenlerden dolayı yapmak zorunda olsalar bile kendi seçtikleri ve edinilmiş, zorunlu rolleri dışında bir uğraş olduğu için kadınların ev işi yaparken değil el işi yaparken deşarj olduklarını, rahatladıklarını söylemeleri, el işinin hane içi ilişkileri sarsmasa/değiştirmese de gelir getiren ve kadına güven veren, tercih edilmiş ve belki de iradeleriyle oluşturdukları tek alan olduğu söylenebilir. Bu nedenden dolayı kadınların en azından bir kısmı için el işi kendilerini öğretilen verilen roller dışında gerçekleştirdikleri önemli bir alandır. El işi kadınların kendileri üzerine düşünmeleri açısından da belli potansiyeller taşımaktadır. Örneğin kadınlar, ev işi ve el işi ayrımını yaparak günü ev içinde harcadıkları emeğin envanterini de tutabilmekte, karşılaştırma olanağı olmamakla

birlikte eli işi yapan kadınlar ev ve el işine günün ne kadarını ayırdıklarının kabaca da olsa dökümünü yapabilmektedirler. Dolayısıyla ev işine ayırdıkları zamanı da ölçebilmektedirler. Ücret karşılığı yaptıkları iş ücretsiz emeklerini de planlamalarını ve daha da önemlisi farkına varıp ölçmelerini sağlamaktadır. El işi her ne kadar kadınlara emeklerini sattıklarının farkına varmamalarını sağlayacak kadar bir bilinç taşımasa da ev ve el işi ayrımı ev işinin hayatlarında tuttuğu yeri ve zorunluluklarını hatırlatacak kadar bir bilinç taşımakta. Bu bilinç kadınlara sınıf bilincinden çok cinsiyetçi işbölümü ve rolleri hakkında fikir vermekte.

Bu konuda değinilmesi gereken bir diğer nokta da kadınların el işini zaman zaman tüccar işi olarak tanımlamalarıdır ancak bu tanımlama el işi tanımlaması kadar baskın ve yaygın değildir. Tüccar işi tanımlaması, daha çok yapılan işin ekonomik değerine ve ücret karşılığı, ekonomik değer karşılığı oluşuna bir gönderme barındırmaktadır ve tüccar işi yerine, ondan daha çok el işinin kullanılması işin tanımını kendi deneyimleri ve dünyalarından kurduklarını gösterir niteliktedir. El iş ve el işi karşılaştırması kadınların emekleri üzerine düşünme biçimlerinin daha çok kendilerine, kendi hayatlarının kuruluşuna dair olduğunun ipuçlarını vermektedir.

3. 3. Araştırmanın Sunuluşu

Araştırmanın başlıca dayanağını oluşturan derinlemesine görüşmeler için ilk olarak 2003'in Temmuz ve Ağustos aylarında Kavakpınar mahallesinin çeşitli sokaklarında tarama yapılmış ve mahallenin yapısı, ev eksenli üretim yapan kadınlar, bu kadınların mahalle içindeki dağılımı ve yoğunluğu, işin yapılış biçimi ve örgütlenişi hakkında bilgi ve fikir edinilmeye çalışılmıştır. Bu tarama aynı zamanda mülakat formu oluşturulması sırasında, formunun alana uygun bir biçimde oluşturulmasına ve alana özgün soruların forma dahil edilmesine olanak sağlamıştır. Daha sonra taslak mülakat formu ile birkaç pilot görüşme yapılmış ve bu görüşmelerde işleyen ve işlemeyen sorular tespit edilmiş, forma yeni sorular eklenmiş veya çıkarılmış ve böylece form işler hale getirilmiştir.

Alana ilk adım atış ise şöyle gerçekleşmiştir: İlk olarak Kavakpınar'da oturan ve mahalleyi tanıyan bir tanıdık aracılığıyla örgü işi yapan kadınlardan biri ile tanışılmıştır; araştırmanın mülakatları için de kilit önemdeki bu ilişki diğer kadınlara ulaşılmasını sağlayan en önemli aracı olmuştur. İlk olarak mahallede oturan ve örgü işi yapan ve beni ikinci kadınla tanıştıran tanıdığın bu araştırmanın yapılabilmesini sağlayacak ve işimi kolaylaştıracak oldukça önemli bir ilişki olduğunu düşünmüştüm. Ancak yaz döneminde birinci kişinin memleketine gitmesi alandaki ilişkilerimi neredeyse sıfırlamış ve onun aracılığıyla tanıştığım ikinci kadın alanda bana yardımcı olabilecek tek kadın haline gelmiştir. Bu dönemde alana gidiş gelişlerim bir parça sekteye uğramış ancak daha sonra tanıdığım bana sağladığı ikinci ilişki devreye girmiştir. Önemli ve şanslı bir tesadüf olarak ikinci tanıştığım kadın hem mahalledeki etkinliği hem de açık ve sosyal bir kişi olması işleri kolaylaştırmış ve belki de beni ilk durumdan daha şanslı bir konuma getirmiştir. Mahallede tanınan ve sevilen bu kadın hem kendi yakın arkadaş ve akraba çevresi hem de sadece kazak ördüğünü bildiği ama hiç evlerine gitmediği selamlaşma düzeyindeki ilişkilerini dahi devreye sokarak araştırmanın yapılabilmesini büyük ölçüde kolaylaştırmıştır. İkinci ilişki beni kadınların evine götürmüş ve onlarla görüşmelerin yapılabilmesi için en az benim kadar gayret göstermiştir. Bu da mülakatlardaki çeşitliliği artırmış az çok homojen olmayan bir örneklem grubunun oluşmasını olanaklı kılmıştır. Kadının gayret ve gönüllülüğün görüşülenler gözünde güvenin yaratılması için ne kadar önemli ve çalışma açısından hayati olduğunu uzun uzun anlatmaya gerek bile yoktur. Kaldı ki ekonomik krizden sonra yoğunlaşan, hırsızlık dolandırıcılık vb. olayların artması özellikle kırsal kesimde yaşayan ve kent merkezlerinin karmaşık yapısından uzak olan kadınları korkutmakta ve mahalleye gelen yabancılara şüpheyle bakmaktadırlar. Görüşülen kadınlardan pek çoğu tek başıma gittiğim takdirde beni kabul etmeyeceklerini ve kapıyı bile açmayacaklarını belirtmişlerdir. Araştırmanın ne amaçla kullanılacağına dair yer yer endişe taşısalar da bu endişe tanıdık aracılığıyla aşılmış ve kadınlar ikna olmuşlardır. Kadınların özellikle çekindikleri konulardan birisi bir şey imzalatıp imzalatmayacağım olmuştur. Birkaçının başından kapılara gelen pazarlamacılar dolayısıyla dolandırıcılık olayı geçmiştir. Bu nedenden dolayı kadınlar kesinlikle imza

atmayacaklarını belirtmiştir. Beni kadınlara taşıyan kadının benden “benim manevi kızım” diye bahsetmesi ve benim evlerinde kalmam kadınların güvenini kazanmamda ayrıca etkili olmuştur.

3. 3.1. Kavakpınar: Mahallenin Yapısı

Kavakpınar, Pendik’in E-5 üzerinde bulunan ve 1980’lerle birlikte kurulmaya başlanan mahallelerinden biridir. Pendik’in Çamçeşme, Güllübağlar, Ramazanoğulları, Kurtköy, Fatih, Orhangazi, Ahmet Yesevi, Güzelyalı, mahalleleri ile çevrelenmiş Kavakpınar, Kurtköy’e ve Sabiha Gökçen Havalimanı’na da yakındır. Kısmen bir sanayi mahallesi görünümünde olan Kavakpınar’da küçük atölyelerin yanında Ülker, Pedo, IGDAŞ dolun şebekesi, Betek Boya gibi belli başlı büyük fabrikalar da bulunmaktadır. Mahalledeki konutlar bu fabrika ve atölyelerle iç içe geçmiş durumdadır. Mahallenin İstanbul içinden (Okmeydanı, Ümraniye...), göç edenlerden, Anadolu’dan siyasi/zorunlu göç veya ekonomik göç ile gelenlerden oluşan karma bir yapısı bulunmaktadır. Mahallede tek katlı gecekondulardan çok plansız ve düzensiz bir apartmanlaşma ve apartman-kondular dikkat çekmektedir. Evler büyük oranda tapulu olmakla birlikte Kurtköy Sabiha Gökçen Hava Limanı’nın iniş sahanlığında bulunan mahallede pek çok ev devlet tarafından satın alınmış ve boşaltılmıştır. Uçakların kalkış ve inişleri sırasında yoğun ve rahatsız edici bir gürültü oluşmaktadır. Boşaltılan evler dışında özellikle mahallenin belli bir bölgesindeki evlerin yakında boşaltılacağı söylenmektedir. Her ne kadar bu söylenti mahalle muhtarı doğrulamamış olsa da önceki uygulamalar (evleri ve evlerinin bulunduğu arsa satın alınmış mülk sahipleri vardır. Satın alınmış olan ve mahalleden ayrılanların bulunduğu bilgisine ulaşılmış, boşaltılan ve bina yapılması yasak olan boş arsalar rastlanmıştır) bunun bir söylentiden öte olduğunu doğrular niteliktedir. Ancak bu durumun mahalledeki yapılaşmayı durdurduğunu söylemek mümkün değil. Mahallede inşaat halinde olan ve yapılması sürdürülen pek çok binaya rastlanmıştır.

Mahalle muhtarı Adil Aydoğan'la yapılan mülakattan mahallenin nüfusunun 45 bin olduğu öğrenilmiştir. Aydoğan, resmi rakamlara göre 34 bin 45 kişi olan mahalle nüfusunun asıl olarak 45 bin civarında olduğunu belirtmiştir. Bunun sebebini ise sayım dönemlerinde özellikle Karadenizlilerin memleketlerine gitmeleri olarak açıklamıştır. Yine mahalle muhtarından edinilen bilgilere göre mahallede yaşayanların geldikleri yer ve bunun mahallenin nüfusu içindeki oranı sırasıyla şöyledir: Giresun, Erzincan, Sivas, Ordu, Sinop, Tokat, Ağrı, Bitlis. Bu bilgilere bakıldığında mahallenin yapısının oldukça heterojen olduğunu söyleyebiliriz. Kadın ve erkek oranının eşit olduğunu belirten muhtar mahallede oturanların yüzde 60'ının çalıştığını 40'ının ise işsiz olduğunu belirtti. Çalışanların ağırlıklı olarak fabrikada işçi veya inşaat işçisi olduğunu, mahalle halkının mahallede bulunan Betek Boya, Ülker, Peto gibi fabrikalarda çalışmadıklarını “dışarıda” çalıştıklarını belirtmiştir.

“Ben mahalle muhtarı olarak gidiyorum [Fabrikalar] beni bile kapıdan içeri almıyorlar... Buraya belediye hizmet getirmiyor, çöpleri bile toplamıyor. Burada yaşayanlar insan sayılmıyor...”

Kavakpınar Mahallesi Muhtarı, Adil Aydoğan

Yine muhtarın belirttiğine ve bazı mahallelilerle yapılan görüşmelerden edinilen bilgiye göre mahallede 20-40 makineli nispeten büyük ve birkaç makineli küçük tekstil atölyeleri bulunmaktadır. Daha çok küçük aile atölyesi olan bu işyerleri önemli bir istihdam potansiyeli barındıracak sayıda değildir.

Görüşülen kadınların “kırsal” diye tanımladıkları mahallenin Pendik merkeze (Tren İstasyonunun ve Pendik'in çarşılarının bulunduğu alan) mesafesi araçla (minibüs/otobüs) 15-20 dakikadır. Pendik'te çalışan erkekler dışında, mahallede oturanların Pendik'e gidip gelme sıklıklarının çok az olduğu gözlemlenmektedir. Ulaşım için araç kullanma zorunluluğu ve mahallenin kendi pazar ve çarşısının bulunması bunda bir etkidir. Bu yönüyle mahalle semtin merkeziyle ve kentin belli merkezleriyle canlı bir ilişkisinin olmadığı söylenebilir. Bu uzaklık ve kapalılık eve iş almayı, ev eksenli çalışmayı da etkileyen bir nitelik taşımaktadır. Mahalledeki

kadınların yaptığı en yaygın ve sürekli tek iş örgü işidir. Bu iş ise tek bir firma için yapılmakta, sürekli bir iş sirkülasyonu olmamaktadır, bu da bu iş özelinde yeniden yapılanan mahalleli ilişkilerine kaynaklık etmektedir.

3. 3.2. Sosyal ve Kültürel Arka Plan

Bu bölümde görüşülen kişilerin İstanbul'a nasıl geldikleri, nasıl yerleştikleri ve göç etme nedenleri anlatılacaktır. Daha sonra sosyal ve kültürel hayatın nasıl örgütlendiği ve İstanbul'la kurdukları ilişki irdelenecektir. Hane halkı bileşimi ve bu bileşimin dönüşümü ele alınacak ve son olarak da hane içi tüketimin ve işbölümünün örgütlenişi ele alınacaktır.

3. 3.2.1. Göç

Görüşülen kişilerin İstanbul'a göç etme nedenleri yer yer farklılık gösterse de genel ve ortak sebep ekonomiktir. Görüşülen kişilerden ailesi o çocukken veya doğmadan İstanbul'a göç eden ikinci kuşak göçmenlerin hepsi (g1, g2, g3, g7, g10, g11, g12, g14) ailesinin ekonomik nedenlerle, iş nedeniyle, göç ettiğini belirtmiştir. Birinci kuşak göçmenler de ise göç nedenleri çeşitlilik gösterse de ortak sebep ekonomiktir. G4'ün İstanbul'a göç etme nedeni eğitimidir. Çocukları köylerinde okul olmadığı için İstanbul'da akrabaların yanında okumaktadır ve "çocuklarından ayrı kalmaya dayanamadığı için ve çocukları el yanında sürünmesin diye" İstanbul'a göç etmiştir. Ancak bir diğer sebep de eşinin zaten İstanbul'da çalışıyor oluşudur. Köyden kente göçte çok rastlanan bir biçim olarak önce eşler/baba/erkek göç edip iş bulmuş ve daha sonra aileyi yanına almıştır. Bu biçime hem birinci hem de ikinci kuşak göçmenlerde rastlanmaktadır. Kaldı ki ekonomik nedenlerden dolayı ya da iş için göç daha çok erkeğin, kocanın/babanın iş bulması anlamına gelmektedir. Görüşülen kadınlardan yalnızca bir tanesi eşi ya da babasıyla beraber değil, tek başına İstanbul'a göç etmiştir. Ancak bu kadının göç nedeni ironik bir biçimde yine erkektir. Görüşülen kadının eşi Ankara'da bir trafik kazası geçirmiş, aslen Sivashlı olan ve Sivas'tan Ankara'ya evlilik nedeniyle göç eden kadın, kocasının ölümü

üzerine İstanbul'a kardeşlerinin yanına gelmesidir (g9). Görüşülen kadınlardan bir tanesi göç etme nedenini "İstanbul'a gelin gelmiştir" biçiminde evlilik olarak açıklamıştır (g5).

Gerek birinci gerekse ikinci kuşak göçmenlerin İstanbul'a göç ettikten sonra şehir içindeki göç haritaları oldukça karmaşıktık. Yalnızca ikinci kuşak göçmenlerden bir kişi (g9) doğrudan Kavakpınar'a gelip yerleşmiştir. Diğer tüm görüşülenler en az bir genellikle de birden fazla semt değiştirmişlerdir. Göçle akrabaların ve/ veya tanıdıkların bulunduğu semtte gelenler daha sonra iş dolayısıyla yer değiştirmiştir ve bu yer değiştirme ev sahibi olduğunda sona ermiştir. Kent içindeki hareketliliğin ve yer değiştirmenin en önemli nedenlerinden biri de kiracı olmalarıdır. Ev sahibi olunan yer de yine akrabaların ve hemşehrilerin bulunduğu yer olmaktadır. Örneğin ikinci görüşülen kişi önce akrabalarının yanına Fikirtepe'ye oradan Ümraniye'ye Mustafa Kemal mahallesine göç etmiş ve 1989'da Kavakpınar'a ev yaptırarak kendi evlerine yerleşmişler. Yine üçüncü görüşülen kişi önce ailesiyle birlikte Kasımpaşa'ya göç etmiş bir dönem Dolapdere'de oturduktan sonra aile Okmeydanı'nda ev yaptırarak oraya taşınmıştır. Görüşülen kişi evlendikten sonra yine bir dönem eşiyile birlikte Okmeydanı'nda kirada oturmuş ve Kavakpınar'a gelişleri de kendi evlerini yaptırmalarıyla olmuştur. 1980'den beri Kavakpınar'da oturmaktadır. İlk kuşak göçmenlerin kent içindeki göç haritasına bakıldığında da benzer bir durumla karşılaşmaktadır. On bir, on iki ve on beşinci görüşülenlerde de benzer bir durumla karşılaşmıştır. Ailesiyle birlikte göç eden on birinci görüşülen ilk olarak akrabalarının bulunduğu Kağıthane'ye daha sonra Çağlayan'a ve evlendikten sonra Pendik'in Çıgılı köyüne gelmiştir. Evlerinin bulunduğu yere doğal gaz dağıtım şebekesinin kurulması dolayısıyla evlerini boşaltmak zorunda kalmışlar ve bir ev yaparak Kavakpınar'a yerleşmişlerdir. On ikinci görüşülenin de göç öyküsü benzerlikler içermektedir. Önce akrabaların bulunduğu Kuledibi'ne göç edilmiş; daha sonra Bakırköy'e ve daha sonra da ev yaptırarak Kavakpınar'a yerleşmiştir.

Bu göç haritasında ortak özellik genel olarak ilk göç edilen yerlerin akraba/hemşehri yanı olması ve göç edilen semtlerin kentin merkezinde yerler olması ve kiracılıktan ev sahipliğine geçiş sürecine de denk düşen bir biçimde, göç edenlerin

ev yaptıkları, sürekli ikamet edecekleri, yerleşecekleri mekanların kentin dışında olmasıdır. Göçün yönünün merkezden kentin çevresine, kenarına doğru olduğu gözlenmiştir.⁶¹

Ev sahibi olanlar için sabitlendiği söylenebilecek göç haritası, kiracılar için henüz sabitlenmemiş görünmektedir. Ev sahibi olmayanların Kavakpınar'da oturma nedenlerini akrabalık, iş gibi nedenler oluşturmaktadır. Ancak hem ev sahibi olanlar hem de kiracılar için ileride mahallede ikamet edebilmenin şartı Sabiha Gökçen Havalimanı'nın iniş sahanlığında olan mahallenin boşaltılma kararının çıkıp çıkmamasına bağlıdır. Bu konudaki söylentiler mahalleliyi etkilememiş görünmekle birlikte yine de günde defalarca inen kalkan uçakların gürültüsünden rahatsız olanların sayısı az değildir. Görüşülen kadınlardan biri bu rahatsızlığını şöyle dile getirmiştir:

“...ha bu sesi de yaz. Kulağımı beynimi yiyiyor.
Gecekondu böyle işte... çift cam var örtüyorum yine de
geçiyor içeriye...” (g4)

Evleri hava alanından dolayı istismak edilenler ise Pendik dışına çıkmama, Pendik'in başka mahallelerine gitme eğilimi göstermektedirler.

Bu bölümü bitirmeden şunu da belirtmek kadınların sosyo-ekonomik durumunu anlamak için önemlidir: Görüşülenlerin on ikisi kendi evlerinde oturmaktadır. Ancak oturlan evin kendilerine ait olduğunu belirten kadınların hiç birisi ev sahibi değildir. Evlerin mülkiyeti eşlerine aittir.

3. 3.2.2. Sosyal ve Kültürel Hayat

⁶¹ Sema ERDER, İstanbul'da Bir Kent Kondu: Ümraniye, s. 42-45

Çevre ve sosyal ilişkiler değerlendirilirken görüşülen kadınların birinci veya ikinci kuşak göçmen olmalarının yanında ve bu etkenden daha çok yaşları ve mezheplerinin farkı yaratan asıl etken olarak değerlendirilmesi doğru olacaktır. Alevi kadınlar Sünni kadınlara göre daha dışa açık ve girişkendir. Bu fark sosyal ve kültürel hayatın biçimlenmesinden ekonomik hayata ve ev içi ilişkilere kadar pek çok olanda gözlenebilmektedir. Birinci, on birinci ve on ikinci görüşülen kadınlar Sünni diğerleri Alevi'dir. Kadınların tutumlarının az çok mezhepleri tarafından da belirlendiği göz önünde bulundurulmalıdır.

Kadınların hemen hepsi zamanlarının çoğunu Kavakpınar'da geçirmektedir. Yalnızca fatura yatırma, alışveriş, hastane vb. zorunlu işler dolayısıyla "Pendik'e inmek"tedirler.⁶² Fatura yatırma vb. "dışarı işleri"ni kocası yapan kadınlar ise neredeyse hiç mahalle dışına çıkmamaktadır. Bu kadınlar mahalle dışına çıkma sıklıklarını "ayda yılda bir kere" olarak belirtmektedirler. Kadınların "kırsal" olarak tanımladıkları mahallenin, semt merkezine uzak oluşu, Pendik'e araçla gidip gelme zorunluluğu ve yol masrafları kadınların merkeze/Pendik'e gidip gelme sıklığını etkileyen faktörlerdendir. Yine yol masrafları başka semtlerde oturan akrabaları ve hemşehrileri ziyaret etme sıklığını etkileyen nedenlerin de en önemlilerinden biridir. Bunun yanında yolun uzaklığı, zamanın olmayışı, örgü işi gidip gelme sıklığını etkileyen diğer sebeplerdir. Kocaların kadınların semt merkezine inmelerine izin vermemesi ya da bundan hoşlanmama durumu dile getirilmemiştir. Ancak sık sık semt merkezine giden, gezen kadınlara iyi gözle bakılmamaktadır. On ikinci ve on birinci görüşülen kadınlar sık sık mahalle dışına çıkan, "Pendik'e inen" kadınlar konusundaki önyargı ve tutumu şu sözlerle dile getirmiştir:

"Bak şurda Çankırlı bir komşum var. Kadın buralara sığmıyor gidiyor Pendik'te parkta oturuyormuş. Pendik'e parka ne için gidiyor. Buranın bahçeleri, çayır çimeni yok mu? Var ama

⁶² Kadınlar Pendik'e gitmeyi Pendik'e inmek olarak söylemektedir. Mahallenin tepede oluşu buna bir etken olarak gösterilebilir.

buranın bahçeleri iyi değilmiş. Takip etmişler kötü yoldaymış kadın. Anlamışlar. Babası da bir odaya sokmuş dövmüş...”

Bu görüşülen kadınlarda rastlanan genel bir tavır olmamakla birlikte özellikle Sünni kadınlar, kadının dışarı çıkmasını, gezip dolaşmasını yadırgamakta hatta bu kadınlara iyi gözle bakmamaktadır. Böyle bir tutuma Alevi kadınlarda rastlanmamıştır.

Mahalle dışına herhangi bir gerekçe olmadan çıktığını belerten kadın olmamıştır. Mahalle dışına çıkma sebepleri kabaca üç başlıkla özetlenebilir: Birincisi, fatura yatırmak, devlet dairesindeki işler ve hastaneyi kapsayan zorunlu işler için, ikincisi, alışveriş gibi nispeten zorunlu ama genel olarak tercih edilmiş işler için ve üçüncüsü de başka semtlerde oturan akrabaları ya da aileyi ziyaret için ya da akrabaların düğün, nişan, nikah gibi törenlerine katılmak için. Zorunlu işler olarak nitelendirilen fatura, hastane vb. işleri, eşlerinin yaptığını belirten kadınların alışverişi de eşlerinin ya da kendilerinin mahalleden, mahallenin pazar ve marketlerinden yaptığı gözlenmiştir. Örneğin alışverişini on beş günlük aralarla Pendik'tik Migros'tan yapan beşinci görüşülen aynı zamanda evin fatura vb zorunlu işlerini de yapmaktadır. Yine evin zorunlu işlerinin kocası tarafından yapıldığını belirten kadınlar alışveriş için de olsa Pendik'e inmediğini, alışverişi eşinin yaptığını ya da ara sıra kendilerinin mahallenin marketlerinden ve pazarından yaptıklarını belirtmişlerdir (g1, g4, g6, g7, g10, g11, g12, g13, g15). Dışarı işlerini kocaların ya da kadınların yapmasının nedenleri farklılık göstermektedir. Kadınların mahalle dışına sık sık çıkmasının yadırganması, kocanın izin vermemesi genelde rastlanan sebeplerdir ancak tek başına eş ve çevre baskısı durumu açıklamaya yetmemektedir. Örneğin beşinci görüşülenin aktardığı öykü bu konuda birbirinden az çok farklı sebeplerin olduğuna dair fikir vermektedir.

“.....evin ne kadar işi varsa hepsini ben yaparım. Vergisi de belediyesi de faturası da benim üstümde... Ben eşimle yeni evliydim daha eşim kaza geçirdi. Koltuk değnekleriyle yürüyordu. Epey uzun sürdü iyileşmesi. O zaman evin her işi

mecburen bana kaldı. Bilmiyordum belki ama birileriyle gidiyordum. O zamandan kaldı böyle. İlk başta başıma yüklendi. Şimdi rahatsız olunca bile diyorum ‘Gidin yatırın’ ‘gidersin gidersin’ diyorlar. Bir evde tek kadımm. Bir de çocuklarına düşkünüm. Bazı da gidemeyecek oluyorum...”

Bir başka örnek de dört yıldır İstanbul’da olan dördüncü görüşülenin anlattıklarıdır. Bu görüşülen üç yıl Okmeydanı’nda oturmuş ve Kavakpınar’a bir yıl önce taşmıştır:

“...ben bilmiyorum buraları, pazara gidiyom karma karışık, alışamadım. Korkuyorum dışarı çıkmaya. Çok kötü etkiledi beni burası. Bir yere gitmeye korkuyorum. O yüzden adam yatırıyor [faturaları]. Hem o lise mezunu, okumuş, kafası daha çok basıyor böyle işlere. Ben bilmem...”

Dışarı çıkmak, Pendik’e inmek ister zorunlu ister zorunlu-tercihli (alışveriş gibi) işlerden dolayı olsun kadınların tercih ettiği bir durum değildir. Daha önce de belirtildiği gibi sadece gezmek, dolaşmak amacıyla mahalle dışına çıkan kadın yoktur. Kadınların tek sosyal çevre ve aktiviteleri mahalledeki pazara, markete gitmek, komşuları ve arkadaşları ziyaret etmekle sınırlıdır. Ayrıca el işi yapan kadınların giderek sosyal çevre ve ilişkilerden soyutlandığı ve eve kapandığı da gözlenmiştir. Bu konu ileride daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır ancak burada ev eksenli çalışmanın kadınların sosyal hayatını sınırladığını belirtmekte fayda vardır. Kadınlar daha fazla örebilmek, aldıkları işi zamanında yetiştirebilmek için arkadaş ve komşu ziyaretlerini azalttıklarını dile getirmişlerdir. Dolayısıyla kadınların neredeyse tek sosyal ilişki ve alanları da el işi ile birlikte sınırlanmıştır. Görüşülen kadınların pek çoğu bunu dile getirmiştir:

“...şimdi bunu [o sırada kazaklar önünde duruyordu ve benimle konuştuğu için örmeyi bırakmıştı] konuşurken yapamıyorum. Başkası olsa hem konuşur hem yapar ama

ben yapamıyorum. O yüzden de gitmiyorum hiçbir yere.”

(g 11)

“Tabi gidip geliyoruz. Ama kazak örerken gitmiyoruz. Eskisi kadar gitmiyoruz. Kazak ördüğüm için sürekli evde olmak istiyorsun. Gidersen öremiyorsun. Misafirin gelince de örülmüyor. Çay yapmak lazım, ilgileniyorsun misafirle oturamıyorsun kazağın başına. Uzak yere gidince alamıyorsun işini kalıyor. İstiyorsun ki gitmeyim, kimse de gelmesin öreyim yetiştireyim.” (g 2)

“hiçbir yere gitmem evimde oturup işimi yapıyorum, örüyorum. Ne örsem fayda diyorum” (g15)

Çarpıcı ve özgün bir örnek olarak örgü ören kadınların bazılarının (g3, g2, g6, g5) da içinde bulunduğu Pazartesi Kadınları adıyla kurulan grubu anlatmak gerekmektedir. Kadınların sosyalleşme, evin dışına çıkma ihtiyacı içinde olduklarının bir göstergesi olan bu grubu o dönem içinde bulunan kadınlar heyecanla anlatmıştır.

“...o zamanlarımız çok güzeldi. Hep bir aradaydık. Piknikler düzenler otobüs tutar burdan Ağva’ya, Şile’ye giderdik yazın. Denize girerdik. Hep kadınlar ama... Sonra tiyatro düzenlerdik. Bir hocamız vardı. Oyunları biz yazardık. Hep kadınların çektiklerini anlatan şeyler... O oyunları oynadık 8 Mart’ta. Tabi ilk başta bize çok kötü gözle baktılar. Dayak yiyenlerimiz bile oldu. Ama yılmadık. Her hafta birinde toplanır, çay falan içerdik. Pazartesi günleri toplanırdık o yüzden de Pazartesi kadınları dedik adımıza. Pazarda kendi ördüklerimizden tezgah açtık. Hep bir arada olan 80 arkadaşlık. Onca zorluğu yendik, mahallede bizi çok yadırgadılar, öyle

konuşuluyor tabi mahallede adamlar da duyuyor geliyor eve gitmeyeceksin falan... Ben hep gizli giderdim. Ancak onca zorluğu yendik tam da çok güzel bir duruma gelmiştik. Kabul de ettirmiştik kendimizi ama 1997'deki depremden sonra herkesin durumu bozuldu. Kimi çalıştı, kimi evde iş yapmaya başladı. Grup dağıldı. Hâlâ görüşüyoruz tabi ama öyle eskisi gibi olmuyor o zaman çok güzeldi....” (g3)

Pazartesi Kadınları'nın da dağılmasının başlıca sebebini ekonomik zorluklar kadınların çalışmaya başlaması olarak açıklıyor kadınlar. Yine üçüncü görüşülen kadın şunları anlatıyor:

“...maddi olarak şimdi daha iyi. Ama eskiden daha iyiydi aslında. Çünkü ben sosyal faaliyetlerde bulunuyordum. Kazak işi kısıtladı beni. Çıkamıyorsun, edemiyorsun. Gerçi benim kızlar olduğu için ben çıkabiliyorum yine de ama eskisi gibi değil.” (g3)

3. 3.2.3. Hane Halkı

Hane bileşimi tek bir örnek dışında (g 12 kocası, gelini ve iki oğlu ve iki kızı ile birlikte oturduğunu belirtmiştir) anne baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aileye denk düşmektedir. Görüşülen kadınların pek çoğu evliliklerinin ilk yıllarında eşlerinin anne ve babalarıyla birlikte yaşadıklarını daha sonra kendi evlerine veya kiraya çıktıklarını belirtmişlerdir. (g2, g1, g3, g11, g13) Birlikte oturulan zaman genellikle İstanbul'a göç edildikten sonraki ilk birkaç yıldır. Ancak ikinci kuşaktan olup evlendikten sonra uzun müddet eşinin ailesiyle birlikte oturanlar da olmuştur. G3 uzun süre eşinin ailesiyle oturmuş ve kendi evine ancak 1997'de taşınmıştır. Evin hâlâ çok eksik olduğunu ve bunun sebeplerini şöyle anlatmıştır:

“...97’de çıktım ben bu eve. İçi daha tam bitmemişti. Hâlâ da yaptıramadık ya. Merdivenleri gördün işte. 80’de geldik Okmeydanı’ndan buraya bu arsayı aldı babam [kayınpederinden bahsediyor] alt kat yapıldı biz de geldik. Orda oturduk iki aile. Bu kadar [oturduğumuz salondan bahsediyor, yaklaşık 30 metrekare] bir ev hepsi. İki odası var. O zaman oğlan yoktu daha iki çocuk ben, annem babam hepimiz bu kadar yerin içinde. Onun için içini falan beklemeden çıktım buraya...” (g 3)

3. 3.2.4. Hanenin Geliri ve Gideri, Tüketim Kalıpları

Haneye giren para, hanenin geçimini sağlayan gelir, genel olarak erkek tarafından kazanılmaktadır. Bunun yanında kadının kazaktan kazandığı para, yetişkin çocuklar özellikle de erkek çocuklar haneye gelir getirmektedir. Ancak erkeğin getirdiği evin temel geliri ve diğer gelirler ise yan/ek gelir olarak görülmektedir. Bu erkeğin getirdiği paranın miktarından da az çok bağımsız olarak evin geçimini erkek sağlar şeklindeki kültürel kabulün de bir sonucu ve göstergesidir. Babanın olmadığı durumlarda ise bu rolü erkek çocuk devralmaktadır. On birinci görüşülen kadın eşini yedi ay önce kaybetmiştir. Eve giren toplam geliri eşinden kalan 300 milyon lira emekli maaşı ve oğlunun kazandığı 350 milyon lira olarak belirtmiştir. Tek bir örnekte eve giren bir diğer gelir türü olarak kira gelirinin olduğu bilgisine erişilmiştir. Ancak mahallede kiraların düşük olması dolayısıyla bu gelir geçimlik bir gelir değildir. Görüşülen kadın da bu durumu şöyle belirtmiştir:

“...eşim 400, oğlum 400 getiriyor işte toplam sekiz yüz...
A.. bir de kira var, 80 milyon. O da bir şey değil yani ancak faturaları falan ödüyor öyle aman aman bir para değil...” (g2)

Ayrıca erkeğin emekli olduğu halde çalıştığı durumlarda emekli maaşı temel gelir ve çalışması karşılığı kazandığı para bir de ek gelir olarak belirtilmiştir. Bu tip tek bir örneğe rastlanmıştır. (g5) Görüşülen kadınlardan ikisi (g9, g10) eve giren toplam geliri (kocanın kazandığı) bilmediklerini belirtmiştir. İki kadının durumu birbirine benzemekle birlikte her iki durumda da evin tüm “dışarı işlerini”, alışverişi, ödemelerini erkeğin yapıyor olması bunun sebeplerinden biridir.

“...bilmiyorum ben. hiç sormadım da. Her şeyi o yapıyor.
Alışverişi falan o yapar ben gitmem öyle markete falan....
Faturaları o öder ben beceremem...” (g8)

“...gelen paranın hesabını bana söylemez. Ben bilmem.
Ama ayda 700 milyonluk masraf oluyordur demek ki o
kadar kazanıyor...” (g10)

Onuncu görüşülen kadının ikinci evliliği olması ve ilk eşinden kalan çocuklarına da ikinci eşinin bakıyor olmasının buna bir etken olduğu düşünülebilir. Görüşülen kadın evin tüm ihtiyaçlarını eşinin karşıladığını ve kendi kazandığı parayla da çocukların ihtiyaçlarını ve kendi özel ihtiyaçlarını karşıladığını belirtmiştir. Yine kadının en önemli gider kalemi olarak çocukların süt, bisküvi ve bez masraflarını belirtmesi hanenin ortak bir bütçesi olmadığını, hane bütçesi ile kendi bütçesini ayırdığını göstermektedir. Ayrıca kadın kendi özel masrafı olarak belirttiği cep telefonu kontörünü de kendisinin aldığını eşinin bunun için para vermediğini söylemiştir. Yine tüm kadınlar kazandıkları parayı nereye harcadıklarını belirtirken, “eve”, “mutfak ihtiyacına”, “o sıra ne lazımsa ona” biçiminde cevaplar verirken, onuncu görüşülen kazandığı parasını nereye harcadığı sorusunu evi ve çocuklar ile kendi masraflarını ayırarak cevaplamıştır:

“...genelde çocuklara, eve de değil, eve harcamıyorum,
çocuklara... süt, bisküvi, bez alıyorum çocuklara....” (g10)

Kadının kendi kazandığı parayı hane geliri dışında tuttuğu tek örnek budur. Ancak bu durum kadının kendi kazandığı parayı hane gelirinden ayrı tutmak istemesi ve kendi özel ihtiyaçlarına harcamak istemesi ile değil tam aksine kocanın haneyi üvey ve öz çocuklardan oluşan haneler olarak ayırması ile ilgilidir.

Yine tek bir örnek olmakla birlikte kız çocuklarının çalıştığı duruma da rastlanmıştır ancak ilginç olan kız çocuğunun kazandığı paranın haneye giren gelir içinde telâffuz edilmemesidir. Erkek çocukların kazandığı para eve giren gelir olarak belirtilirken kız çocuğunun kazandığı paranın gelir olarak dile getirilmemesi cinsiyetçi işbölümü ve kültürel kabullerin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Ayrıca kızın çalıştığına derinlemesine görüşme sırasında öğrenilmesi de ayrıca önemlidir. Bunun neden dile getirilmediği konusunda görüşülen kadın şunları söylemiştir:

“...çok bir şey almıyor zaten, asgari ücret. Biz onun parasına karışmayız istemeyiz ondan. Bizim adamın öyle şeyleri yoktur. Kızın parasını istemez....” (g3)

Kadınların hane gelirini dile getirirken kendi kazandıklarını belirtmemeleri de önemlidir. Kadınların düzenli ve sabit bir gelir sahibi olmamaları, kazak işinden aldıkları paranın “bölük pörçük” olması bunda etkilidir. Kadınlar ayda ortalama 80-100 milyonluk kazak örmektedirler ancak bu parayı haftada ya da on beş günde bir 5-10 milyonluk ödemeler şeklinde almaktadırlar. Bu hem kadınların aylık gelirini hesaplamalarını zorlaştırmakta hem de aldıkları parayı kendi gözlerinde ve hanenin toplam geliri içinde değersizleştirmektedir. Kadınların kazak işinden kazandıkları parayı harçlık/ek gelir/eve bir katkı olarak nitelendirmesi de bir bakıma paralarını parçalı olarak almalarının bir sonucudur. Birinci (eşi çalışmıyordu), dokuzuncu (eşini trafik kazasında kaybetmiş ve eşinden herhangi bir gelir kalmamış) onuncu görüşülen dışındaki tüm kadınlar kendi kazandıklarını gelir, harçlık, ek gelir biçimde nitelemişlerdir. Erkeğin/eşin ya da erkek çocuğunun kazandığı para hanenin geçimlik geliridir, dolayısıyla evin geçimi erkeğe aittir, kendileri ise ek gelir olsun diye kendileri istedikleri için çalışmaktadırlar. Bunu şu biçimlerde belirtmişlerdir:

“...gerek yok diyor, istemiyor. Ona harcayacağın zamanı çocuğuna harca diyor” (g8)

“...senin oradan getireceğin üç kuruş önemli değil...” (g5)

“...yapma diyor. İhtiyacımız yok diyor” (g12)

“...ben istediğim için yapıyorum. Yoksa onun yap dediği yok. ‘İhtiyacımız yok’ diyor. Senin kazandığından ne olacak diyor. Ama ben kendim duramıyorum...” (g14)

Erkekler kadının kazandığı paranın eve katkısını önemsememekte ve kadının kazandığı para üzerinde bir tasarrufta bulunmamaktadırlar. Kadının kazandığı paranın kontrolü kadına aittir. Ancak hiçbir kadın kazandığı parayı kendi özel ihtiyaçları vb. gibi evin temel giderleri dışındaki ihtiyaçlar için harcamamaktadır. Sadece o ikinci görüşülen “bazen kızlara çeyizlik falan alıyorum” diye belirtmiştir. Kadınlar paralarını almak için aracı kadının evine gitmektedir ve eve gelirken markete uğrayıp evin ihtiyaçlarını, özellikle de yemeklik malzemeyi almaktadırlar. “Paranızı nasıl değerlendiriyorsunuz” sorusuna istisnasız tüm kadınlar (g10 hariç, çocuklara harcıyorum biçiminde cevap vermiştir) “eve harcıyoruz” biçiminde cevap vermiştir. Cevapların bir kısmı şöyledir:

“...değerlendirmiyorum. Aldığımı harcıyorum marketten alışveriş yapıyorum.” (g 8)

“...yiyecek, ekmek, deterjan ne lazımsa onu alıyorum. Düzenli almıyoruz zaten. O gün gelen o gün gidiyor.” (g9)

“...parça parça aldığım için değerlendirilmiyor. Genelde mutfak türüne harcıyorum.” (g6)

“...eve harcıyorum, markete veriyorum.” (g11)

“Paramı alıp gelirken markete uğruyorum o gün ne eksik varsa ne lazımsa onu alıp geliyorum” (g5)

“Eve harcıyorum, ekmek alıyorum, kendi sigara param oluyor” (g4)

“Eve harcıyorum. Ne ihtiyaç varsa onu alırım. Ya da mutfak alışverişi yaparım. Çocuklara bir şeyler alırım. Eşimin parasını nasıl değerlendiriyorsam aynı şekilde...” (g3)

“...evin parasıdır benim kazandığım da. Öyle ayrı değil. Evin ne gideri varsa ona harcıyorum. Hiç değerlendirmiyorum.” (g2)

“...aldığım gibi markete bırakıp geliyorum hepsini, yani değerlendirme falan olmuyor. Zaten ne ki neyini değerlendirecen...” (g13)

Kadınların verdiği cevaplarda dikkat çekici olan bir nokta da kadınların kazandıkları parayı değerlendirmek konusundaki tutumlarıdır. Kadınlar özellikle aldıkları miktarın azlığından dolayı kazandıkları parayı istedikleri gibi değerlendirememektedirler. Bu tavırdan kadınların paralarını toplu aldıkları takdirde mutfak dışında başka ihtiyaçlar için kullanabilecekleri anlaşılmaktadır. On beşinci görüşülen bunu şöyle dile getirmiştir:

“...toplu alabilsek parayı taksite falan girersin, istediğini alırsın ama ne zaman alacağımız belli olmuyor ki bu hafta vermiyor öbür hafta veriyor. Gidiyorsun para gelmedi diyor. Güvenip bir işe kalkışamıyorsun ki...” (g15)

Evin giderleri genel olarak erkek tarafından karşılanmakta alışveriş, fatura ödemeleri, taksitler vb. işleri kadın yapıyorsa ihtiyaç olan parayı kadına vermekte ancak erkeğin kazandığı parayı toplu olarak kadına verdiği durumla beşinci ve üçüncü görüşülen dışında karşılaşılmamıştır. Evlendiklerinin hemen ertesinde eşi uzun süreli bir rahatsızlık geçirmiş ve evin tüm işleri kadına kalmıştır. O dönemde paranın idaresini de üzerine alan kadın evin kasası durumundadır. Ancak bu durumun eskiden öyle yerleştiği için bunun böyle süre gittiğini söylemektedir.

Eve gelir getiren erkek çocukları da kazandıkları paranın tamamını anneye vermemekte ancak ihtiyaç oldukça vermektedirler. Ancak kazandığı paranın tamamını kendine ayıran erkek çocuk yoktur. Erkek çocuğun kazandığı para da evin gelirinin bir parçasıdır. Burada dikkat çekici olan kadınlar çocukların kazandığı parayı dahi evin geçimlik geliri olarak nitelerken kendi kazandıkları parayı bu biçimde nitelememeleri, marjinalize etmeleridir. Kadınları kazandıkları parayı bu biçimde marjinalize etmelerinde eşlerinin tavrı önemlidir. Kadının çalışması taraftarı olmayan, onun getireceği paraya ihtiyaçları olmadığını belerten eşlerin bu tavrı ve aynı zamanda kadının emeğini ve kazancını da önemsizleştirmekte ve değersizleştirmektedir.

Evin ihtiyaçlarının alınması, gerekli ödemelerin yapılması yani evin giderleri genel olarak kadınların kontrolündedir. Bir iki kadın hariç (g10, g8) tüm kadınlar evin alışverişini kendileri ve bazı durumlarda da eşleri ile birlikte yapmaktadırlar. Alışverişler genel olarak mahalledeki marketlerden ve pazardan yapılmakta ve günlük ya da birkaç günlük olarak yapılmaktadır. Tek bir görüşülen hariç toplu alışveriş yaptığını belirten olmamıştır (g5). Bu alışverişler genel olarak erkeğin kadına verdiği para ile yapılmaktadır.

Görüşülen kadınların hepsinin evinde buzdolabı ve çamaşır makinesi bulunmaktadır. Kadınların hepsi çamaşırları sürekli makinede yıkadıklarını elde çok nadir yıkadıklarını belirtmiştir. Yalnızca tek bir kadın dışında (g9) görüşülenlerin hepsi evlerinde elektrik süpürgesi olduğunu söylemiştir. Fırın ve mutfak robotu daha

az bulunan ve daha az kullanılan aletlerdir. Kadınlar özellikle mutfak robotunu çok seyrek kullandıklarını belirtmişlerdir. Yalnızca tek bir kadının evinde bulaşık makinesi vardır (g2) ancak o da deterjan masrafının çok olduğu için bulaşıkları elde yıkadığını söylemiştir. Onuncu görüşülen kadın dışında hiçbir kadının cep telefonu yoktur ve onuncu görüşülen kadın da ev telefonu olmadığı için cep telefonu kullandığını söylemiştir. Birinci, yedinci ve sekizinci görüşülenler eşlerine ait arabalarının olduğunu söylemişlerdir.

Eşinin sağlık sorunları olduğunu belirten bir kadın dışında, (g 12, eşinin akciğer rahatsızlığı olduğunu belirtmiştir. Eşinin sigortası ilaç masraflarını karşılamamaktadır) görüşülen tüm kadınlar hanenin en önemli gider kalemi olarak gıda, mutfak harcamalarını göstermiştir. İkinci en önemli gider ise faturalardır. Daha sonra temizlik malzemeleri, deterjan vb. sıralanmaktadır. Okula giden çocuğu olan kadınlar gıda, fatura ve temizlik malzemesi ile birlikte çocukların okul masraflarını en önemli gider kalemleri içerisinde sıralamıştır. Alış-verişler daha önce belirtildiği gibi mahalledeki pazardan ve marketlerden yapılmaktadır. Veresiye alışveriş yaptığını söyleyen olmamıştır. Ancak görüşülen kadınlardan biri (g3) yazdırmasını söyleyerek çocuğunu bakkala gönderdiği dikkat çekmiştir. Görüşülen kadınlar giyim eşyalarını gider kalemi içinde göstermemişler ve giyim eşyası alamadıklarını alsalar da pazardan alabildiklerini belirtmişlerdir.

“...yiyecek, mutfak, deterjan başka bir şeye gitmiyor para yetmiyor zaten. Giyecek falan alamıyoruz...” (g8)

“...giyimi bayramdan bayrama belki alabiliyoruz.” (g12)

“Yiyecek, faturalar öyle ahım şahım başka bir şeyimiz yok. Giyim desen hiç yok...” (g7)

“...giyim alamıyoruz. Alırsak da pazardan çamaşır falan...”(g13)

Görüşülen kadınlar içinde ekonomik durumu en kötü olan onuncu görüşülen için harcama yapılan kalemlerin sıralaması diğerlerinden farklıdır. Üçü beş yaşın altında altı çocuğu olan kadın en önemli giderinin çocukların süt, bisküvi ve bez masrafları olduğunu belirtmiş, ikinci en önemli giderinin ise evin kirası ve faturaları olduğunu söylemiştir. Görüşülen kadın üçüncü bir gider sorusuna ise şu şekilde cevap vermiştir:

“Başka bir masraf yok. Yani alamıyoruz. Ancak.... Yiyecek falan alamıyoruz. Genelde çay demliyoruz kahvaltı türü, çocuklar genelde ekmek yağ yerler. O tarz yani. Ahım şahım bir şeyimiz yok.” (g10)

3. 3.3. Çalışma Deneyimleri

Bu başlık altında kadınların ilk çalışma deneyimleri ve ev eksenli çalışma nedenleri, gelecekte ev eksenli çalışmaya devam edip etmeyecekleri ve bu konudaki tutumları ele alınacaktır.

3. 3.3.1. Kadınların İlk Çalışma Deneyimleri

Görüşülen kadınların çalışma deneyimlerinden bahsederken çalışmayı iki ayrı biçimde sınıflandırmak gerekmektedir; birincisi dışarıda maaşlı/ücretli çalışmak ikincisi ise evde çalışmak. Görüşülen kadınların yalnızca ikisinin dışarıda çalışma deneyimi bulunmaktadır. “Daha önce çalıştınız mı?” sorusuna kadınlar eğer dışarıda çalışmamışlar da yalnızca ev eksenli çalışmışlar ise “çalışmadım” biçiminde cevap vermektedirler. Kadınlar ev eksenli çalışma deneyimlerini çalışmak olarak nitelendirmemektedir. Yine dışarıda çalışma deneyimi bulunan kadınlar aynı zamanda dönemsel olarak ev eksenli de çalışmışlardır ancak çalışma deneyimlerini anlatırken ev eksenli çalışmayı aktarmamakta yalnızca dışarıda çalıştıkları işi çalışmak deneyimi olarak aktarmaktadırlar. Dolayısıyla görüşülen tüm kadınlar tarafından çalışmak, dışarıda, düzenli bir işte çalışmak olarak tanımlanmaktadır.

Görüşülen kadınlardan yalnızca bir tanesi evde yaptığı işlerin de çalışmak olduğunu ve kendisinin çalıştığını söylemiştir (g3). Kadınların ev işlerini çalışmak olarak nitelendirmemesi daha önce yapılan araştırmalarda da karşımıza çıkan genel ve tanıdık bir sonuçtur. Bunun yanında ev eksenli çalışan kadınların evde parça başı iş yapmayı çalışmak olarak değerlendirilmemesi de rastlanan bir durumdur.⁶³

Kadınların ev eksenli üretimi çalışmak olarak nitelememelerinin bir sonucu olarak kadınların önceki çalışma deneyimlerini ancak derinlemesine görüşmelerden ve bazen de başka olayları anlatırken arada aktardıkları ayrıntılardan açığa çıkarmak mümkün olmaktadır. Pek çok kadının çalışma deneyimi ile ilgili bilgiye bu yollarla ulaşılmıştır.

Dışarıda çalıştığını belirten iki görüşülen de tekstilde çalıştıklarını belirtmiştir. Yedinci görüşülen nişanlanmadan önce çalıştığını belirtmiştir. Nişanlandıktan sonra eşi izin vermediği için işi bırakmıştır ve evliliği süresince hiç dışarıda çalışmamıştır.

“...kızken çalıştım. Konfeksiyonda. Makineciydim, overlokçu. Dört sene çalıştım. Nişanlanınca bıraktım. ... O diyordu zaten çalıştırmas diyordu. Nişanlanınca bıraktım. Aslında mesleğim var benim çok iyi hem de ama çalıştırmıyor.” (g7)

Onuncu görüşülen ise toplam on beş yıl konfeksiyonda çalıştığını şimdi ufak çocukları olduğu için (bir yaşında ikiz çocukları var) çalışmadığını, onlar büyüyünce yeniden çalışmaya başlayacağını belirtmiştir. Ancak ilk çalışma deneyimi konfeksiyonda çalışarak başlamamış, annesi konfeksiyonda çalışırken arkadaşlarının dantel işlerini ona getirmekte ve o da para karşılığı dışarıya dantel örmekteymiş. Ancak yine bu bilgiye derinlemesine görüşme sırasında ulaşılmıştır ve onuncu görüşülen de evde yaptığı dantel işini çalışma deneyimi olarak aktarmamıştır.

⁶³ LORDOĞLU, K. ÇINAR, M. ECEVİT, Y. HATTATOĞLU ÖZBEK, D. ve diğerleri.

İki örnek dışında kalan kadınların büyük bir bölümü aralıklarla da olsa ev eksenli çalışmışlar. Bu işler sipariş üzerine dantel, kazak vb. örnek ya da bir aracı kanalıyla dağıtılan örgü, konfeksiyon vb. işleri yapmak biçiminde olmuştur. Ev eksenli çalışmanın son yıllarda yaygınlaştığı bilinmekle birlikte kadınların çalışma deneyimlerine bakıldığında ev eksenli üretimin uzun yıllardır devam ettiği gözlenmektedir. Örneğin onuncu görüşülen evde iş yapmaya 1980’de başladığını belirtmiştir. Altıncı görüşülen sipariş üzerine dantel öreerek başlamış ev eksenli üretime:

“İlk evlendikten sonra başladım. [14 yıllık evli] Normalde el işi yapıyordum zaten, nişam düğünü olanlara yardım diye. Sonra arkadaşlar elimin işini beğeniyorlardı. Sonra ben demedim ilk onlar söylediler ‘örer misin parasıyla’ diye öyle başladım.” (g6)

Kırk sekiz yaşındaki on birinci görüşülenin çalışma deneyimleri ve bunları aktarış biçimi hem kadınların çalışma deneyimlerinin bilgisine ulaşmanın zorluğu hakkında hem de kadınların dönemselsel olarak gelir getirici pek çok faaliyet içinde bulduklarına ancak bunların kişisel tarihe not olarak düşünülmediğine dair fikir veren önemli bir örnektir.

“Kazak yaptırđım. Kibrit yaptım. Bir ara araba geliyordu kapıya ondan iş aldım ama onla daha fazla uğraşıyorsun iki kat oluyorsun. Onu bıraktım. Bir de doğru dürüst parası yok. Sonra kazak işi yaptım ördüm yani. Adam getiriyordu ipi dağıtıp ördürdü. Onu yaptım. Dağıtımcılık yaptım. Bir adamdan ip alıyordum kazak yaptırıyordum. Daha doğrusu bir arkadaşta getirdi. Arkadaştan da buraya dağıttık adamın yüzünü ben görmedim. Adam kazakları aldı kaçtı parasını alamadık. Kazakların da bazısı 30 tane falan elimizde kaldı. Sonra o kadın o 30 kazağı da aldı gitti. Dedi ‘parasını getirecem’. Kadın da gitti. Meğer

kadın adamın dostuymuş. Karıştı gitti ortalık.

Dolandırıldık biz. O işten sonra da bir daha gelmedi şimdi bu kadın var. 10 senin üstüne işte bu sene aldım ben. Daha önce doğal gazın [İGDAŞ'ın doğal gaz dağıtım şebekesinden bahsediyor] orada otururken [Çiğli Köyü'nden bahsediyor] otururken aynı yine böyle bir olay oldu. O zaman da Yakacık'tan biri dağıtıyordu. O de öyle yaptı; paramızı vermedi. Elimde kazaklar kaldı. Böyle araçlarla uğraşmak çok zor oluyor.

[...]

Orada çok yaptım 6-7 sene yaptım. Burada on seneden sonra yeni başladım. 7 aydır devamlı yapıyorum.

[...]

Kibrit işini de 1-2 ay yaptım. O acil oluyor. İki gün yapıyorsun gelip alıyorlar onu arada yapıyorsun.

[...]

Ben çok öyle işlere karıştım. Çağlayan'dan buraya kazak getirdim. Boncuk işlettim. 17 sene evvel ama... ara ara yaptım duyuldukça gittikçe. Gidiyordum kardeşlerim orda oturuyorlar. Onlar yapıyor diyorlar 'abla sen de götür yaptır'. Ben de getirip yaptırıyordum. 3-4 ay yapıyordum sonra götürüp getirmesi zor geldi yapmadım. Önceden minibüslerimiz buraya gelmezdi. Kavakpınar'a yol yoktu. Kaynarca'da ya da Güllübağlar'da kalıyor minibüs ordan buraya yürüyoruz. E çuval sırtında yürünmüyor. Kaynarca'dan buraya taksitutsan getirdiğin mal karşılamıyor. Zaten Çağlayan'dan buraya arabayla geliyorsun.

[...]

Bak bir de bundan 11 sene önce tuhafiyem vardı. Bak onları hep unutmuşum. Evimin altındaydı ben bakıyordum. 2-3 sene kaldı. Ondan sonra bakkalımız

vardı. Kiracımız vardı o taşınınca bakkalı bize devretti o 7 ay kaldı iflas etti...” (g11)

Ayrıca aynı kadın sipariş üzerine dantel, patik, hırka, kazak vb. ördüğünü hatta çok sıkıştığı dönemlerde kızlarına çeyiz olarak ördüğü patik, dantel vb. sattığını aktarmıştır. On ikinci ve on üçüncü görüşülenlerin ilk olarak çalışmaya evde örgü örerek yirmi yıl öncesinden başlamışlardır.

“İlk ne zaman başladın dersen bu kıza [20 yaşındaki kızımı gösteriyor] hamileydim o zaman başladım. Tüccar işi yaptım o zaman da. Onu ara ara yaptım ama. O da bu mahalledeydi. Pendik’ten alıyorduk ipi. Aracı vardı yine. Yirmi yıl önce yani.” (g12)

Üçüncü görüşülen ‘çalıştınız mı?’ sorusuna, evlenmeden önce 3-4 ay Okmeydanı’nda akrabalarının konfeksiyonunda çalıştığı biçiminde cevap veriyor ancak evlendikten sonra yaptığı parça başı işleri daha sonraki derinlemesine görüşmelerde öğrenmek mümkün oluyor. Örneğin bu görüşülenin bir dönem Pendik’ten ip getirterek bir firmaya kazak ördürdüğü derinlemesine görüşme sırasında öğrenilmiştir.

Hem evde hem de dışarıda çalışma deneyimleri göz önünde bulundurulduğunda yalnızca bir kişi (g8) ilk kez çalıştığını belirtmiştir. İstanbul’a dört yıl önce gelen g4 bile geldiği tarihten beri evde iş yaptığını anlatmıştır. Anlatılanlar değerlendirildiğinde kadınların aralıklarla da olsa oldukça yoğun ve çeşitlilik arz eden çalışma deneyimleri olduğu ortaya çıkmaktadır.

3. 3.3.2. Ev eksenli Çalışma Nedenleri

Kadınların ev eksenli çalışma nedenlerini dışarıda çalışmama nedenleri ile birlikte ele almak gerekmektedir. Görüşülen kadınların pek çoğu için dışarıda

çalışmama nedenleri evde çalışma sonucunu doğurmuştur. Kadınlar asıl olarak dışarıda, düzenli, maaşlı bir işte çalışmayı istemektedir ancak gerek ataerkil toplumsal yapı ve bununla beraber cinsiyetçi işbölümü ve toplumsal roller gerekse işgücü piyasasının koşulları kadınların çalışmasına olanak tanımamaktadır. Bu da kadınların bir alternatif olarak ev eksenli çalışmalarına sebep olmuştur. Ancak burada unutulmaması gereken bir diğer önemli nokta da çalışmanın asıl olarak para kazanma, ek gelir sağlama amaçlı ve zorunlu olmasıdır. Kadınların büyük bölümü para kazanma eve ek gelir sağlama amacıyla çalışmak, özellikle de uygun bir iş bulurlarsa dışarıda çalışmak, istemektedirler ancak sosyal koşullar kadının ancak evde çalışmasına imkân tanımaktadır.

3. 3.3.2.1. Zorunlu Bir İş Olarak Ev Eksenli Çalışma

Görüşülen kadınların bir bölümünün (g1, g6, g7, g9, g10, g13, g14) işe başlama veya işi bırakma nedenleri aileye diğer gelir getirenlerin durumlarından, eve getirdiği gelirden yaşanan değişimle direkt bağlantılıdır. Örneğin görüşülen kadınlardan biri evde çalışmaya başlamasını şöyle gerekçelendirmiştir:

“Eskiden beyim çalışıyordu. O kadar da ihtiyaç yoktu.

Şimdi o işsiz kaldı mecburen yani...” (g1)

Ev eksenli çalışmaya yeni başlayan yedinci görüşülen eve iş alma nedeni olarak eşinin iş değiştirmesini ve durumlarının bozulmasını göstermektedir. Daha önce konfeksiyonda çalışmış ve evlendikten sonra eşi istemediği için işi bırakmıştır.

“...geçim sıkıntısından. Eşimin aldığı yetmiyor. mecburen başladım... Önceden Efes Pilsen fabrikasında çalışıyordu eşim ordayken iyiydi aldığı para çalışmama gerek olmuyordu. Ama sendikalı diye işten çıkardılar. Şimdi Gebze tarafında bir sabun fabrikasında çalışıyor 226

milyon maaş alıyor 40 milyon da mesaiden toplasan 266 milyon. E yetmiyor tabi. ” (g7)

Görüşülenlerden biri çalışmasının sebebini şöyle anlatmıştır:

“...ilk evlendiğimde mağazamız vardı. 3-4 yıl götürdük sonra götüremedik kapadık. Sonra eşim hep serbest işlerde çalıştı. İnşaata şurda burda ben de o zaman başladım esas bu örgü işine, dantel falan ördüm. Şimdi PTT’de çalışıyor sözleşmeli olarak aldığı yetmiyor.” (g6)

“...adamin aldığı yetmiyor, napıcan? Mecburen çalışıyoruz. Çoluk çocuğun bir ihtiyacını görürüz diye...” (g14)

Eşini trafik kazasında kaybeden ve çocuğuna bakmak zorunda olan görüşülen için ise çalışmak tüm diğer görüşülenlerden farklı olarak bir zorunluluk. Kocasından herhangi bir maaş veya gelir kalmadığı için evin geçimini kendi sağlamak durumunda oluşu çalışmasını zorunlu kılmıştır.

“...kocam beni çalıştırmadıydı. Ama şimdi mecburen çalışıyorum ondan maaş falan da kalmadı. Evi kim geçindirecek, ben geçindirecem. Aslında dışarıda iyi bir iş olsa ona bakıyorum ama bulamadım daha...”(g9)

3. 3.3.2.2. Tercihli-Zorunlu Bir İş Olarak Ev Eksenli Çalışma

Ayrıca ailenin ekonomik durumunun kadının çalışmasını zorunlu kılacak kadar zor olmadığı durumlar da mevcuttur. Bu durumda kadının ev eksenli çalışmaya başlaması tercihli-zorunlu bir durumdur. Kadınlar eve ek gelir, katkı amacıyla örgü işine başladıklarını belirtmişlerdir. Eve ek gelir olsun diye örgü işine başladığını

belirten kadınların bir kısmı aynı zamanda örgü işini kafa dağıtmak için, rahatlamak için yaptıklarını belirtmişlerdir. Bu sebep örgü işine başlama nedeni olmasa da işe devam etme nedeni olmaktadır. Örgü işinin bu kadınlar için zorunluluk olmaması, işi yapmanın nispeten de olsa kendi iradelerine bağlı olması, tatmin edici düzeyde olmasa da gelir getirici olması ve kendilerine ev işlerinden ayrı bir alan açıyor olmaları örgü işinin kadınları için bir rahatlama, kafa boşaltma alanı olmasına neden olmaktadır. İşin sıkıntılarından bahsetseler bile “*evin içine kurulu dünyalarında*” (g5) kendilerine bir yer açmaktadırlar.

Hem kocası hem oğlu çalışan ve ayrıca kocasının emekli maaşının da olduğunu belirten beşinci görüşülen kadın çalışma nedenini şöyle açıklamıştır:

“...yani bilmiyorum boş durmak istemedim. Üç kuruş da olsa gelsin dedim. Parası o kadar önemli değil aslında ama az da olsa gelir işte.

... biraz rahatlıyorum kafamdaki şeyleri dağıtıyorum.

Bunun sıkıntısı ne olacak, üç ilmek geri beş ilmek ileri.

Ama başka türlü kafamdan bir sürü şey geçiyor. Örgü örerken biraz rahatlıyorum. Onu düşündüğüm için başka şey düşünmüyorum. Ama mutfakta yemek yaparken mesela elin mutfakta ama kafan nerde belli değil. Eşim diyor ki bırak yoruluyorsun, kafanı dinle diyor. Anlamıyor ki asıl ben onu yaparken rahatlıyorum...” (g5)

“...maddi olarak bakmıyorum çok. İyi oluyor tabi bir katkı ama esas psikolojik olarak iyi oluyor. 3-4 yıl öncesinde psikolojik tedavi gördüm bir sene kadar. Bakırköy’e gittim geldim. Kazak meşgul ediyor beni, sorunları unutuyorum. Kafam dağılıyor...” (g3)

“... canımın sıkıntısından başladım. Eşimi kaybettim. Bazı sıkılıyorum ama yine de bırakmam elimden hırsımı ondan

alıyorum. Hem ağlıyom hem öriyom. İnsana rahatlama veriyor...” (g11)

“... bir meşgale insana, kafası dağılıyor insanın...” (g2)

“...herkes yapıyordu ben de yapayım dedim. Beni zorladılar niye yapmıyorsun diye. Yoksa benim öyle çok ihtiyacım yok...” (g8)

“...düşünce olarak da insan rahat hissediyor kendini. Kafam dağılıyor. Katkı açısından da iyi ama ben moral olarak da çok ağırlık veriyorum. Düşünceli olduğum zaman el işine daha çok ağırlık veriyorum ki kafam dağılsın...” (g6)

Kadınların ev eksenli çalışmaya başlamasında birden çok neden etkili olabilmektedir ve tek başına bir nedenin belirleyici olmadığı görülmüştür. Ekonomik sıkıntılar ve eve ek gelir sağlama ihtiyacı temel motivasyon olmakla birlikte kadınların çalışmasını örgütleyen pek çok yan motivasyon da bulunmaktadır.

3. 3.3.2.3. Çalışma İzni

Kadınların ev eksenli çalışma nedenleri büyük oranda dışarıda çalışma izinlerinin olmamasına ve uygun bir iş bulacaklarına olan inançlarının olmayışına bağlıdır. Görüşülen hemen bütün kadınlar -ileri yaştaki birkaç görüşülen hariç- uygun, maaşlı, düzenli bir iş olsa ve eşleri izin verse dışarıda çalışmak istediklerini belirtmişlerdir. Yalnızca ileri yaşlardaki (bu kadınların Sünni oluşlarının da böyle düşünmelerine neden olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır) iki görüşülen kadın (g11, g12), kadının dışarıda çalışmasına karşı olduklarını dile getirmişlerdir. Her iki görüşülen de çalışan kadının namussuz olacağı/olduğunu düşünmektedirler.

“...bence kadın çalışmasın evinde otursun daha iyi. Ben öyle diyorum ama şimdi hayat şartları değişti tabi kadın da çalışıyor. Namusuyla çalıştı mı bir şey demem ama herkes öyle değil...” (g11)

“...kadın çalışmasa daha iyi olur. Kadın evinde otursun, yemeğini yapsın, çocuklarına baksın...kocasını getirsin o yesin. Değil mi öyle...? Ama şimdi para yetiştiriyor diyorlar para yetiştirdi mi gidelim çalışalım derse o iyi değil...”(g12)

Ancak bu iki görüşülen ekstrem örneklerdir. Diğer görüşülen kadınlar kadının dışarıda çalışması konusunda aynı fikirde değildir. Ancak kadının dışarıda çalışmasına karşı olmamakla birlikte ev hanımı olmayı ya da evde çalışmayı tercih edeceğini söyleyen kadınlar da olmuştur. (g5, g8, g15) Evde çalışmanın daha iyi olduğunu söyleyen kadınlar hem evin işlerine hem dışarıdaki işe aynı anda yetişemeyeceklerini, evde çalışırken ev işlerinin de aksamadığını dile getirmişlerdir.

Eşlerin izin vermemesinin yanında çevre ve akraba baskısı kadınların çalışması önündeki başka bir engeldir. Görüşülen kadınlardan birinin çalışma izni konusunda dile getirdikleri çevre ve aile baskısının bazen eşin baskısından daha etkin olabildiğini göstermektedir.

“...eşim istemiyor çalışmamı ama aslında ben onu ikna ederim iyi bir iş olsa... Yani o kadar da katı değildir ancak ben öyle iş falan bakmadım. Çalıştırmazlar çünkü ailem çalıştırmaz. Benim babam dededir [alevi dedesi]. Dedenin kızı çalışıyor dedirtmezler...bizim çevrede iyi karşılanmaz...” (g3)

Kadınların çalışma izni verilmediği için evde çalışmayı bir ara alan olarak açtıkları ve böylece çevrenin, ailenin ve erkeğin baskısını erteledikleri söylenebilir.

Ancak bu durum ailenin, eşin ve çevrenin kadının çalışması üzerinde tasarruf hakkını ortadan kaldırmamakta aksine bu tasarruf hakkını olumlamakta ve meşrulaştırmaktadır. Bu meşruluk zemini aynı zamanda dönemin ekonomi politikalarından da besleniyor gözükmektedir. Neoliberal ekonomi politikalarının bir sonucu olarak üretimde yaşanan esnekleşmenin ev eksenli üretimi özellikle kadınlar arasında yaygınlaştırdığı ve kadın emeğini marjinalleştirdiği bir süreçte, kadınların nispeten özerklik sağlayan bu hareket alanı, bir taraftan kadına özgürlük verirken diğer taraftan kadın emeği üzerindeki sömürü ve tahakkümü pekiştirmektedir. Kadına hareket özgürlüğü sağlayan bu ara alan (ev eksenli çalışma) aynı zamanda kadın emeği üzerindeki tasarruf hakkının ve kadının dışarıda çalışmasına izin vermemenin de zemini olabilmektedir.

Görüşülen kadınlar daha önce de belirtilen birkaç örnek dışında çalışmak istediklerini özellikle belirtmişlerdir ancak yine daha önce belirtildiği gibi kadının çalışmasının koşulları eşin ve/veya ailenin iznine ve çevrenin tutumuna bağlıdır. Ancak diğer taraftan çalışma konusunda karar verme hakkının kadında olmaması tek belirleyen değildir. Çalışma izni engeli bertaraf edilse bile kadınların dışarıda çalışması önünde pek çok başka engel bulunmaktadır. Ve bu engeller kadının çalışmaya karşı tutumunu belirlemede etkili olmaktadır. Bunlardan en önemlisi çocukların bakımı ve çocukların bırakılacağı bir kreş bulunmamasıdır. Örneğin görüşülen kadınlardan bir tanesi bu durumu şöyle açıklamıştır:

“...dışarıda çalışmak istiyorum tabi ama çocuklara bakacak insan olmadığı için.... büyük olsalar çalışırdım. Kime bırakacaksın. Bakıcı tutsan ne kadar maaş alacaksın ki bir de ona vereceksin. Zaten bakıcı bu kadar çocuğa bakmaz [4 küçük çocuğu var]
[....]
...ancak kreş falan olacak ki öyle... kadınlar zaten bundan da çalışmıyor. Çocuklarını bırakacak yer bulamadığımdan...” (g10)

Bir başka kadın bu engeli dile getirirken şöyle demiştir:

“...hadi iş buldun dışarda çocukları ne yapacaksın...” (g13)

Kadınların evde çalışmayı tercih etmesinin bir nedeni de evde çalışırken aynı zamanda ev işlerini de yapabilmeleridir. Bu aynı zamanda dışarıda çalışmanın önündeki bir engel olarak da nitelendirilebilir. Kadınlar dışarıda çalışmak istediklerini belirtmekle birlikte evde çalışmanın avantajlı olduğunu böylece hem ev işini hem el işini yapabildiklerini belirtmektedirler. Dışarıda çalışan bir kadın için ev işlerini ve çalışmayı birlikte yürütmenin daha zor olduğunu dile getirmektedirler. Bu nedenlerden dolayı ev eksenli çalışma kadınlar tarafından dışarıda çalışmaya göre avantajlı/olumlu görülmektedir.

“...ben dışarıda çalışamam, çok düşünüm çocuklarıma aklım onlarda kalır, yediler mi yemeklerini, naptılar diye... tam annelik yapamam onlara. İşten geleceğim, yemek yapacak... böyle olunca ev işini de ona göre ayarlıyorum el işini de...” (g5)

“...hem ev işini yapıyorsun hem onu yapıyorsun...” (g2)

“...evde çalışmak daha iyi dışarıda çalışınca sabah gidiyorsun akşam geliyorsun. Ama evde çalışınca bırakıyorsun, işine bakıyorsun, yemeğini yapıyorsun. Yine alıyorsun eline [örgüyü]. İstedığın zaman yapıyorsun yani...” (g7)

Ancak kadınlar evde çalışmanın dışarıda çalışmaya göre avantajlı/iyi ve kötü taraflarını belirtirken ve tarif ederken çalışmaya hiçbir dönüştürücü ve değiştirici rol yüklemedikleri gözlenmiştir. Kadınlar dışarıda çalışsalar dahi ev içi roller ve işbölümünde bir değişim ve dönüşüm olmasını beklememektedirler. Böyle bir

dönüşümü beklemedikleri için de evde çalışmanın dışarıda çalışmaya göre iyi taraflarını çalışmamaya/ev kadınlığına göre kötü taraflarını öne çıkartmaktadırlar. Bu kadınların çalışmadan beklentisini de gösteren, dikkat çeken ilginç bir noktadır. Bu durumda çalışmak kadınlar açısından cinsiyetçi işbölümü ve rolleri dönüştürücü bir potansiyele sahip bir etkinlik değil gelir getirici bir etkinliktir. Kadınlar çalışan kadının özgür olacağını, kocasının eline bakmayacağını, kendi ayakları üzerinde durabileceğini dile getirirler de dışarıda ve evde çalışmaya karşı tutumları ve tercihleri kadınların toplumsal rol ve kabullerin devamına yönelik bir tavır aldıklarını göstermektedir.

Yine görüşülen kadınlar dışarıda çalışmanın olumsuz/kötü taraflarını belirtirken ev işlerinin aksayacağını ve çocukların anneden uzak, mahrum kalacağını dile getirmeleri önemli. Kadınlar benzer olumsuzluklardan ev eksenli çalışma için de bahsetmektedirler.

“...tabi çocuklarla ilgilenemiyorsun, oğlan gelip boynuma sarılıyor anne sen beni sevmiyor musun diye... yani yeteri kadar ilgilenemiyorum...” (g4)

“...bazı şeylerden mahrum kalıyorsun, çocuklara olan ilginden, eşinden. Saat üçe kadar oturan kadından ne olur. Gidiyorsun adam uyumuş...” (g3)

“...birçok şeyden mahrum bırakıyorsun çocukları. İlgilenemiyorsun, eskisi gibi yemekler yapamıyorsun, çabuk şeyler yapıyorsun...” (g13)

“mahrum ediyor tabi... bazen ev işini tam yapamıyorum...”
(g7)

Ancak burada ilginç olan kadınların mahrum kalanlar olarak kendilerini değil çocukları ve eşlerini belirtmeleridir. Kadınlar çocuklarına ve eşine karşı görevlerini

tam olarak yerine getirememekten rahatsız olmaktadırlar. Mahrumiyet ilişkisi kadının çocuklarından ya da eşinden mahrum olması ya da yapmak istediklerinden mahrum olması biçiminde değil, çocukların ve eşin kadından ve dolayısıyla kadının onlara karşı görevlerinden mahrum olması üzerinden kurulmaktadır. Görev ve sorumluluklar kadının istek ve tercihlerinin önüne geçmektedir. Toplumsal rollerin sürdürülmesine yönelik bu tutum da kadının dışarıda çalışması önündeki engellerden biridir.

Sonuç olarak kadınların ev eksenli çalışmayı tercih etmesine neden olan ya da ev eksenli çalışmayı kadınlar için tercih haline getiren farklı nedenler bulunduğu söylenebilir. Gelir sağlamak ortak motivasyon olmakla birlikte para kazanmak için ev eksenli üretim yolunun seçilmesi her kadının kendi sosyal gerçekliği içinde oluşmaktadır. Fakat kadınların ev eksenli çalışma ya da dışarıda ve evde çalışmak isteme nedenleri ve bu konudaki tutumları kadının toplumsal rol ve sorumlulukları ve cinsiyetçi işbölümü ile kurdukları ilişkiyi açığa çıkartan bir okuma zemini yaratmaktadır. Ve bu zemin ev eksenli çalışmanın temel motivasyonlarını ve ev eksenli çalışan kadınların durumunu anlamak için son derece önemlidir.

3. 3.4. Çalışma İle İlgili Tutumlar

Bu bölümde kadınların ev eksenli ya da dışarıda çalışmalarına karşı hane halkının, eşlerinin, kız ve erkek çocuklarının, tutumları ele alınacaktır.

3. 3.4.1. Erkeğin Kadının Çalışması İle İlgili Tutumu

Bir önceki bölümde görüşülen kadınların ev eksenli çalışma nedenlerinin açıklandığı bir önceki bölümde eşin izin vermemesi kadının ev eksenli çalışmasının sebeplerinden biri olarak ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Bu bölümde eşlerin kadının dışarıda ve evde çalışmasına karşı tutumları ele alınacak ve kadınların bu tutuma karşı tepkileri değerlendirilecektir.

Kocanın görüülen kadınlar eşlerinin dışarıda çalışmalarına yönelik tutumunu dile getirirken çok net bir ifade ile “izin vermez” diye belirtmişlerdir. Görüülen tüm kadınlar (dul olan iki kadın hariç, ama onlar da eşlerinin sağken izin vermediğini belirtmişlerdi) eşlerinin dışarıda çalışmasına izin vermediğini, izin vermeyeceğini belirtmişlerdir. İzin almayı deneyen kadınlar da olmuştur ancak kadınların hemen hepsi izin vermeyeceğini bildiği için dışarıda çalışmak istediğini gündeme getirmemiştir. Dışarıda çalışmak istemediğini belirten bir kadın sebebini şöyle açıklamıştır:

“Yoo.. istemiyorum. İstesem de kim izin verecek ki.”

(g13)

Ancak kadınlar evde çalışmaları konusunda eşlerinin tutumuna belirtirken aynı netlikte ifadeler kullanmamışlardır. Erkeklerin eşlerinin ev eksenli çalışmasına yönelik tutumu “karışmayarak”, “bir şey demeyerek” onaylamak biçimindedir. Görüülen kadınlar bunu şu ifadelerle dile getirmiştir:

“Bir şey demiyor. Başarabilirsen yap ama sıkıntıya sokacaksa yapma diyor...” (g5)

“...örme diye bir şey demiyor...” (g4)

“...bir şey demiyor. Karışmaz...” (g10)

“Karışmıyor, istiyorsan yap diyor...” (g15)

Görüülen kadınlar eşlerinin hem dışarıda hem de evde çalışmaları konusundaki tutumlarının sebebini, eşlerinin izin vermesi ya da vermemesinin neden kaynaklandığı konusunda düşüncelerini dile getirmemişlerdir ancak üçüncü görüülen kadının eşinin evde çalışmasına karışmadığını, bir şey demediğini belirtirken yaptığı tespit ilginçtir:

“...evde olmamdan memnun. Kazak ördüğüm zaman eve bağlanıyorum. Kazak beni eve bağladığı için memnun oluyor. Tabi eskisi gibi bir yere çıkamıyorum, fazla gezmiyorum...” (g3)

Ev eksenli çalışma cinsiyete dayalı işbölümü, toplumsal rol ve statüleri değiştirip dönüştürmediğinden erkeklerin büyük oranda kadınların evde çalışmasına karşı çıkmadığı söylenebilir. Ev eksenli çalışan kadının hane bütçesine katkısı erkeğin ev içi ve ev dışı statüsünü sarsmadığından erkekler kadının evde çalışması konusuna olumlu yaklaşmaktadır.

3. 3.4.2. Çocukların Annenin Çalışması İle İlgili Tutumu

Bu bölümde kız ve erkek çocukların kadının dışarıda ve evde çalışmasına karşı tutumları ele alınacak ve kadınların bu tutuma karşı tepkileri değerlendirilecektir.

Görüşülen kadınlar çocukların annenin dışarıda çalışmasına dair olumlu ya da olumsuz herhangi bir şey düşünmediğini belirtmişlerdir. Annenin evde çalışıyor oluşundan kaynaklı olarak kız ve erkek çocuklarının tutumları farklılık göstermektedir. Görüşülen kadınlar erkek çocuklarının anneleri yoruluyor diye çalışmasını istemediklerini belirtmişlerdir. Görüşülen kadınlardan bazıları (erkek çocuk sahibi olanlar) erkek çocuklarının tutumlarını şöyle dile getirmiştir:

“...büyük oğlum hiç istemiyor mesela yoruluyorum diye. Anne örme boş ver diyor ama ben örüyorum...” (g2)

“kızıyor ihtiyacın var mı niye yapıyorsun diyor. O kahvaltı yaparken ben başlıyorum örmeye. Hemen başladın gene

diyor. O çok uğurludur, o evden çıkmadan başlayayım diyorum...” (g11)

“Çocuklar (iki oğlu var) istemiyor. Bizim her işimize sen koşuyorsun zaten diyorlar. Örgü yapıp da kendini yıpratma diyorlar. İstemiyorlar...” (g5)

“...istemiyor, benimle ilgilenmiyorsun diyor. Oğlum sinirleniyor...” (g8)

“...hiç istemiyor aslında oğlan. Elimde işi görünce asıyor yüzünü ters ters bakıyor öyle şakasına ama...” (g15)

“...oğlan gelip boynuma sarılıyor anne sen beni sevmiyor musun diye... yani yeteri kadar ilgilenemiyorum...” (g4)

Erkek çocukların annenin ilgisinden mahrum kaldıkları için annenin çalışmasını istemezken kız çocukları ev işlerini, daha önce annenin yaptığı işleri, devralmak zorunda oldukları annelerinin evde çalışmasını istemiyorlar.

“...kız da bulaşık bana kaldı diye şey yapıyor. Ben yıkayamıyorum ya ütü yapıyor. Bulaşık yıkıyor. Süpürge tutuyor...” (g4)

“...ev işleri onlara yüklendiği için oflayıp pufluyor. Yeter artık dedikleri oluyor. Yemeği de onlar yapıyor. Niye sen yapmıyorsun yemeği diyor bana...ama iyidir öğrensini diye yaptırıyorum aslında ben. yarın el kapısına gidince öğretmemiş demesinler. Onlarla da diyorum benim için yapmayın kendiniz için yapın...” (g2)

“...bir şey demiyor ama bazı kere kızıyor işler ona kaldı diye.” (g11)

“...bütün iş bize kaldı diyorlar. Bazen canımı sıkıyorlar öyle söyleyince... yardımcı oluyorlar tabi. Ev işleri onlara kalıyor. Biraz da alışınlar diye... şimdi alışmazlarsa ilerde onlara zor. Onları da sıkıyorum yani yapmak isterlerse yapıyorlar...” (g1)

Annenin ev eksenli çalışması erkek çocukları açısından ev içi işbölümünü etkilemediğinden erkek çocukların annenin çalışmasına karşı tepkileri daha duygusal olmakta ancak kız çocukları büyük oranda annenin yaptığı işleri devraldığından annenin çalışmasına aynı duygusallıkla değil ev içi görev ve sorumlulukları arttığı ve kısıtlandıkları için tepkisel yaklaşmaktalar. Kadının ev eksenli çalışmasının ev hane içi işbölümünü nasıl etkilediğine ilerleyen bölümlerde değinileceğinden bu konunun ayrıntılara burada girilmeyecek ileride daha ayrıntılı biçimde ele alınacaktır.

3. 3.5. Ev Eksenli Çalışma

Bu bölümde ilk olarak ev eksenli çalışmanın başlıca türleri anlatılacaktır. Ev eksenli çalışmaya bir örnek olarak Pendik/ Kavakpınar'daki ev eksenli üretim ve üretimin örgütleniş biçimleri ele alınacaktır. Daha sonra bu çalışmanın konusu olan kazak işinin nasıl örgütlendiği ve ev eksenli üretimin sosyo-kültürel ve geleneksel ilişkiler içinde nasıl örgütlendiğine ve bu süreçte ev eksenli çalışan kadınların ev içi ve ev dışı ilişkilerinin yeniden örülüşü tartışılacaktır.

Ev eksenli çalışmanın kabaca iki türünden bahsetmek mümkündür. Birincisi, siparişle iş yapma ve kendi hesabına çalışma ikincisi ise taşeronla parça başı iş yapmaktır. Bu iki biçimin tarifi işini mülkiyeti ve kontrolünü elinde tutana göre yapılmıştır. Birinci biçimde işin mülkiyeti ve kontrolü işi yapan kadına aittir. İkinci biçimde ise çalışan kadın başka bir kişiye bağlı olarak iş yapmaktadır ve dolayısıyla

işin mülkiyeti ve kontrolü işi verene aittir. Sipariş üzerine iş yapma ya da kendi hesabına çalışma kabaca şöyle örgütlenmektedir: Kadınlar mağazalara, kişilere veya komşulara sipariş üzerine iş yapmaktadırlar. Bu daha çok dantel, kazak, hırka, patik vb. gibi örgü işleri ve oya olmaktadır. Bu biçimde çalışan ve çalışmış kadınlara Kavakpınar'da da rastlanmıştır. Kendi hesabına çalışmanın başka bir biçimi ise yapılan dantel, örgü, oya vb.'nin dükkanlara veya pazarlara satılması şeklindedir. Ancak satış garantisi olan sipariş üzerine çalışma kadınlar tarafından daha çok tercih edilmekte, kadınlar ancak satabileceklerine emin oldukları takdirde sipariş olmadan da iş yapabilmektedirler. Ayrıca siparişle veya sipariş olmaksızın üretimi, malzemeyi kimin aldığı, malzemeye yapılan yatırım, yatırımın geri dönüş süresi de belirleyebilmektedir.

Taşeronla parça başı çalışma ise bir taşeron firmaya parça başı ücret esasıyla iş yapma biçimindedir. Bu işler çok çeşitlidir. Bilinen en yaygın parça başı iş tekstil işidir ancak ülkenin, bölgenin, semtin sanayisinin hangi sektörde yoğunlaştığı parça başı işin çeşidini de belirlemektedir. Hem dünyada hem Türkiye'de hem İstanbul'da tekstilden, elektroniğe, otomotivden, gıdaya kadar pek çok sektörde parça başı esasına göre iş verilmektedir. Bunun yanında sanayi dışından örneğin tanıtım ve pazarlama sektöründen de parça başı iş verilmektedir.

3. 3.5.1. Kavakpınar Örneğinde Ev Eksenli Çalışma

Kavakpınar'da ev eksenli üretimin hem sipariş üzerine kendi hesabına çalışma, hem de taşeronla çalışma biçimlerine rastlanmıştır. Sipariş üzerine çalışan kadınlar arasında dantel işinin yaygın olduğu, taşeronla çalışan kadınlar arasında ise yoğun olarak kazak işinin ve kibrit işinin yapıldığı gözlenmiştir. Ancak bu bilginin alanda yürütülen çalışma süresince ya da kabaca söylenecek olursa belirsiz bir süre için geçerliliği vardır. Çünkü doğası gereği ev eksenli çalışma geçicidir ve bugün sipariş üzerine çalışan kadınlar yarın taşeronla çalışabilmekte ya da tam tersi olabilmektedir. Ya da taşeronlar değişebilmekte ve yapılan işin türü değişmektedir.

Bu çalışmanın da konusunu oluşturan kazak işi mahalledeki taşeronla parça başı iş yapma biçimlerinden biridir. Yaygın olan diğeri ise kibrit işidir. Otellerin, lokantaların, mağazaların, kafelerin tanıtım amaçlı kibritleri parça başı iş esasına göre yapılması biçimindeki kibrit işinde kibrit kutuları ve kibrit çöpleri işveren tarafından bırakılmakta bir veya iki gün alınmaktadır. İşin kabaca tarifi şöyle yapılabilir: Kibritinin yapımı iki aşamalıdır. İlk önce iki parça halindeki kutuların iç ve dış parçaları birbirine takılmakta ve daha sonra her kutuya belli sayıda kibrit çöpü sayılarak konulmaktadır. Bin kutu kibritten dört milyon kazanılmaktadır. Bu işin mahalleye kimin tarafından nasıl getirildiğine dair bilgi edinilememiştir ancak ücretin azlığı, kibritin işinin dağıntı ve çöpünün çok olması, ailenin tüm fertlerinin işe dahil olmak durumunda kalması, işin kısa zamanda tamamlanması zorunluluğu ve kibritteki kökürdün sağlığa zararlı oluşu kadınların bu işi tercih etmemelerine neden olmaktadır. Ancak yine de yapanların sayısı az değildir.

Mahallede yaygın olarak yapılan diğeri parça başı iş ise kadınların bir atölye olmaksızın, kendi evlerinde veya komşu, akraba, arkadaş, kapı önü gibi işi taşıyabildikleri yerlerde bir aracı için çalışmalarınıdır. Bu işin mahalleye geliş hikayesi ve örgütlenişi şöyledir: Adı ve yeri bilinmeyen (Aracı kadın dahil görüşülen kadınların tümü firmanın ismi, yeri, niteliği konusunda bilgi sahibi olmadığını söylemiştir.) bir firma önce mahalleden bir kadını aracı yaparak iş vermeye başlamıştır ancak bu aracı kadının mahalleden taşınması söz konusu olunca firma aracı kadının önerdiği başka bir kadını (bu kadın parça başı çalışanlardan biridir) aracı tayin etmiş ve ona işleri yürütebileceği bir atölye açmıştır. Bu atölye kadının evinin yanındaki apartmanın giriş katıdır. Ancak kadının talebi üzerine bu atölye kısa bir süre içinde kapatılmış ve kadın işleri atölye haline dönüştürdüğü kendi evinin salonundan yürütmeye başlamıştır. Aracı kadın bunun nedenini bir taraftan ev işleri ile de ilgilenmek olarak açıklamış ancak firmanın dükkan kirası olarak kendisine ayrıca para ödediğini de belirtmiştir. Aracı kadının atölye olarak kullandığı salon evin en büyük odasıdır. Bu odaya bir tezgah kurulmuş ve odadaki vitrin dışında tüm eşyalar odadan çıkartılmıştır. Uzun iki masanın birleştirilmesi ile kurulan tezgahın arkasında ipler ve kazaklar bulunmakta tezgahın önünde kalan odanın üçte birlik kısmında ise duvar kenarına dizilmiş 6-7 adet sandalye bulunmaktadır. Bu

sandalyeler kazak getiren veya ip almaya gelen kadınların beklerken oturması içindir. Atölyeye dönüştürülen odanın düzenleme biçiminden de anlaşılmaktadır ki oda bir alış-veriş, ip alma-kazak verme yeridir ve kadınların bu mekanda çalışması için düzenlenmemiştir. Odada bulunan uzun masanın odayı neredeyse bir uçtan bir uca bölecek kadar büyük olmasının nedeni ise getirilen işlerin masanın üzerine yayılıp kontrol edilmesidir. Masanın üzerinde ayrıca verilen ipler ve alınan işin ağırlığını ölçebilmek için bir terazi bulunmaktadır. Buradan hem ipler dağıtılmakta ve biten işin teslim alınmakta, hem de kadınlara yeni modelin nasıl yapılacağı tarif edilmekte ve uygulamalı olarak gösterilmektedir. Diğer taraftan firma tarafından getirilen iplerin tümü ve firmaya teslim edilecek işlerin tümü bu odada durmaktadır ve oda bu yönüyle aynı zamanda bir depodur.

İpin dağıtılması ve işin teslim alınması süreci ise şöyle işlemektedir: Aracı kadın işe başlayan her kadına bir numara verir. Aracı kadın bu numarayı işin takip ve kontrol edebilmek için vermektedir. Ayrıca her kadında numarasının yazılı olduğu bir kart bulunmaktadır. (kadınların kart olarak tarif ettiği nüfus cüzdanı büyüklüğünde bir karton parçasıdır, özel olarak basılmış bir kart değildir) Aracı kadın verdiği ipin miktarını (kg olarak) hem kendi defterindeki o numaralı kadının sayfasına hem de kadının elindeki karta işlemektedir. İş teslim edilirken de ağırlığı ölçülmekte ve verilen ipin ağırlığı ile karşılaştırılmakta. İşin ağırlığı kadının aldığı toplam ip miktarından düşülmektedir. Kadınlar genel olarak aldıkları miktarda ipi iş olarak teslim etmemektedirler, iş bittikçe getirmekte ve böylece işten alacakları paranın teslim edilmesini çabuklaştırmaktadırlar. Büyük miktarlarda (birkaç kazaklık) ip alınmakta ve her teslimattan sonra teslim edilen miktar alınan miktardan düşülmektedir.

İp verilirken aynı zamanda işin tarifi yapılmaktadır. Bu tarif ilmek sayısı, renk, modeli ve bedeni içermektedir. Tarif dışında yapılacak işe göre kol boyu, en, yaka boyu, ön ve arka parçaların boyu bir kağıt üzerine yazılarak verilmektedir. Fakat bu işi alan kadının tercihidir. Akılda tutamayacağını düşünen kadınlar unutmamak için bu yola başvurumaktadırlar. Tarif etmenin yetmediği durumlarda bir örnek verilmekte eğer işi alan kadın verilen model üzerinden örnek çıkaramıyorsa

uygulamalı olarak gösterilmektedir. Aracı kadın bu tarif işinin zorluğunu şöyle anlatmıştır:

“...zor, çok zor... ben burda anlatıyorum şöyle yapacaksın, şu renk olacak. Anlamıyor gidiyor renkleri karıştırıyor, modeli değiştiriyor. Hepsine ayrı ayrı gösteriyorum. Tarif ediyorum. Yanlışsa düzelttiriyorum...”

İş teslim edilirken aracı kadın işin istenen standartlara uygun olup olmadığını kontrol etmekte, örgünün düzgün olup olmadığına bakmaktadır. İş istenen standartlara uyuyor ise teslim alınmakta uymuyor ise alınmamakta ve düzeltilmesi istenmektedir. Teslim alınan işlerin üzerine işi yapan kadının numarasının yazılı olduğu bir etiket yapıştırılmaktadır. Etiketleme, hataların gözden kaçırılması ya da yapılan işin firma tarafından beğenilmemesi durumunda aracı kadının kendini mağdur etmemek için aldığı bir güvenlik önlemidir. Aracı kadının ipin verilmesi ve kazağın teslimi aşamasında bu kadar titiz davranmasının nedeni görüşülen kadınların birinin aktardıklarından anlaşılmaktadır.

“....mesela ipi verirken tartılıyor. Bugün bana 15 kg ip verdi. Ondan bir parça da kalsa gidiyor. İçinin kartonu bile gidiyor öyle tartılıyor tekrar. Her insana vermiyor yani. Kimisinin ipi kalıyor çocuğuna örüyor. İpler noksan çıkınca bunlar iki ortakları tartıştılar. Aralarında baya kayıp oldu.

[...]

...O zaman tartmıyorlardı. Öteki kadın varken... Önceden tartmıyordu. Mesela ipi alıyordun ne kadar kazak çıkar bundan dört tane dört kazak götürüyordun kadına. İpin gerisini götürmüyordun. Şimdi tartılıyor. Alırken de verirken de tartılıyor. Fark edilmiyor. Ama bak şimdi iki yumak kalmış o gitmiyor. 2 ondan 2 ondan derken... Tabi

o zaman çok örülüyordu. Haftada 500 kazak teslim ediliyordu. O kadar çok ip dağıtılıyordu ki...” (g11)

Firma tarafından istenen işler çeşitlidir. Genel olarak bitmiş, satışa hazır ürünlerin yanında sadece ön veya kollardan oluşan yarım ürünler de yaptırmaktadır. Firma kazak, banço, şal, kaşkol-bere takımı ördürmektedir. İstenen model ve çeşit dönemlere göre değişmektedir. Görüşülen kadınlardan birisi modelin ve çeşidin sürekli değiştiğini şöyle anlatmaktadır:

“...bir ara hep şal ördük, epey gitti o sonra ondan önce kaşkol-bere takımı örmüştük. Şimdi kazak örüyoruz. Model sürekli değişiyor ama en çok da kazak istiyorlar...”
(g3)

İstenen çeşit veya model genelde şiş örgüsüdür ancak bazen tığla örülen modeller de istenebilmektedir. Model genel olarak firma tarafından belirlenmekte ve aracı kadına renk tercihleri belirtilmektedir. Ancak aracı kadının modele ve renge müdahale ettiği durumlar da söz konusu olabilmektedir. Firma önerdiği modelin yapılması konusunda ısrarcı değildir. Hatta aracı kadın değişik modeller çıkarıp firmaya önermekte firma kabul ettiği takdirde de bu modelleri yaptırmaktadır.

“...mesela yurt dışından bir model gelmiş o çok ağırdı. Biz onu değiştirdik biraz. Gösterdim beğendiler. Öyle bizim değiştirdiğimiz modelden yaptık yani... öyle illa aynısını yapmıyoruz yani...sade bir kişi yapmıyor ki yüz kişi iki yüz kişi yapacak o modeli. Onun için kolay model olunca herkesin yapabileceği model olunca iyi oluyor. Onun için öyle yaptığımız oluyor yani...”

Aracı kadın modeli kolaylaştırarak, tüm kadınların yapabileceği bir model haline dönüştürerek, bir bakıma işin yapılabilmesini sağlamakta ve kendine bağlı çalışan kadınları belirli bir sayıda tutabilmeyi garantilemektedir. Ayrıca modelin zor

oluşu, aracı kadının işi yapan kadınlara her modeli ayrı ayrı tarif ettiği düşünüldüğünde, aracı kadının işini zorlaştırmaktadır. Bu sebepten modeli kolaylaştırmak aracı kadının da tercih ettiği bir durumdur. Aracı kadının aracılığı yani firmadan işi alması ve işin sürekliliği kendisine bağlı olarak çalışan kadınların varlığına bağlıdır bu nedenden dolayı aracı kadın iş alan kadınlar tarafından işin yapılabilmesinin asgari koşullarını yaratmaya da çalışmaktadır. Kadınların öremeyecekleri bir model aracı kadın açısından firmadan iş almanın sürekliliğini sekteye uğratabilecektir. Tüm bunlar düşünüldüğünde aracı kadının modelin kolaylaştırma çabası kadınların yararına olmakla birlikte asıl olarak kendi işini sürdürebilmek içindir. Bu tespitin geçerliliğini pekiştiren başka bir örnekle de karşılaşmıştır.

“...ben dün hastanede bir kadının kolunda bir çanta gördüm. İyice baktım eve gelince oturdum örneğini çıkarttım [yaptığı çantayı getiriyor]. Çok basit bir örnek. Tığla yapılıyor çok kolay. Hem de çok güzel duruyor. İçine bir astar dikilecek o kadar. Aslında astara bile lüzum yok. Adam gelince gösterecem. Beğenirse, yaptır derse yaptırırım...”

Aracı kadın firmaya kadınların da zorlanmadan yapabileceği basit yeni modeller ve/veya çeşitler önermekte böylece firmanın iş vermesini sürekli hale getirmektedir. Bir başka açıdan değerlendirildiğinde aracı kadın sadece ipin dağıtılıp işin toplanmasına aracılık etmemekte aynı zamanda işin örgütlenmesine, yapılmasına ve geliştirilmesine de aracılık etmektedir. Bu durumun başka bir yorumu da firmaya bağlı olarak çalışan aracı kadınının firmaya yaptığı iş sadece işin yapılmasını, kontrolünü ve sürekliliğini sağlamakla sınırlı değildir. Firma doğrudan talep etmese de bu süreçte aracı kadının yaratıcılığından da yararlanmaktadır. Aracılık, aracı kadının atıl duran yaratıcılığını aktive eden ve üretime katan bir süreç haline dönüşebilmektedir.

Parça başı işin fiyatı, yapılan modele ve çeşide göre değişmektedir. Yapılan işlerin parça başı fiyatı 1,5, ila 3,5 arasındadır. Örneğin birden fazla rengin kullanıldığı, parçalı ve örneğin zor olduğu modellerde fiyat 3,5 milyon liradır ve model kolaylaştıkça fiyat düşmektedir. Aracı kadın fiyatın firma tarafından belirlendiğini kendisinin de firmanın ona ödediği dışında ve kendi ördüğü kazaklardan aldığı para dışında, parça başı iş üzerinden para kazanmadığını belirtmiştir ancak görüşülen kadınların hepsi aracı kadının her parçadan kendilerine verilenin en az iki katı kazandığını düşünmektedir. Aracı kadın ile yapılan mülakatta aracı kadının çelişkili konuşmalarından, aracı kadının parça başına ücret aldığına dair bir izlenim edinilmiştir ancak bu konuda aracı kadının belirttiği herhangi bir şey yoktur. Bu konu aracı kadın ve parça başı çalışan kadınlar arasındaki gerilimin en önemli nedenlerinden biridir. Aracı ve kadınlar arasındaki bu gerilimli ilişki sonraki bölümlerde ele alınacağından burada bu değinmeyle yetinilmiştir. Aracı kadının ne kadar kazandığı, firmanın ürünü ne kadara sattığı, ürünün maliyeti önemli olmakla birlikte bu konu başka bir bağlam içinde ele alınması gereken bir tartışmadır ve burada konunun ele alınışı gereği parça başı ücret konusunda somut bilgi verilmek yeterli olacaktır. Bu da yukarıda bahsedildiği gibidir. Firma ödemeleri haftalık olarak yapmaktadır. Her pazartesi kadınlar bir hafta önce yaptıkları teslimatların karşılığı olan ücretlerini almaktadırlar. Ancak ücretin ödenmesi sık sık gecikmekte, ya da kadınlar teslim ettikleri ürünün karşılığı olan parayı tam olarak alamamaktadırlar. Kadınlar aldıkları ücretin en fazla teslimatlarının yarısı, çoğu zaman da yarısından daha azı olduğunu belirtmişlerdir.

“Pazartesileri veriyor ama gidiyorsun vermiyor salı diyor. Verirken de mesela benim 20 milyon alacağım varsa onun yarısını veriyor ya da beş milyon veriyor. Hepsini vermiyor.” (g7)

“...hep geç veriyor. Sürekli arıyorsun, gidiyorsun, istiyorsun ama bir şey değişmiyor. O da fayda etmiyor...” (g6)

“...parayı zamanında alamıyoruz ki. Bu ara aldık ama hemen geçmiyor elimize para. Bazen 15 gün sonra bazen bir ay bir ara üç ay sonra aldık. Yazın ördük kışın aldık parasını. Örüyon, örüyon. Arada verirse veriyor. Vermezse vermiyor. Uğraşyon paramı almak için...” (g2)

“...benim kıştan daha 52 milyonum duruyor içerde. Para alıyorum ama içerde hep param kalıyor...” (g11)

Yapılan işin ücreti kadınların belirttiği gibi düzensiz de olsa haftada, on günde ya da on beş günde bir dağıtılmaktadır. Ücretlerin dağıtım aracı kadının evinden yapılmaktadır. Görüşülen kadınlardan biri para dağıtılan günü şöyle anlatıyor:

“O... sen bir görsen o ...[aracı kanının ismini söylüyor] evini, o gün. ana baba günü. Herkes sıraya girmiş para bekliyor... kavgalar çıkıyor. Az verdin çok verdim diye olay oluyor...” (g3)

İşveren, kadınların yer yer “firma sahibi” olarak nitelediği işi yaptıran firmanın sorumlusu ipleri getirmek ve yapılmış işi götürmek dışında mahalleye uğramıyor ve parça başı çalışan kadınlarla herhangi bir biçimde bir diyaloga girmiyor. Kadınlar ipleri getireni, “firma sahibini” hiç görmediklerini dile getiriyorlar. Ayrıca kadınların firmanın adı, niteliği, nerede olduğu, işin hangi pazara yapıldığı, hakkında da bilgileri ve fikirleri bulunmamakta. Görüşülen kadınların firmanın yeri, kazakların satıldığı pazar konusundaki bilgiler söylenti biçimindedir.

“...Vakko'ya yapıyormuş bu kazaklar. Vakko'ya yapıyorsa daha pahalıdır. ...bir düşün bir kazaktan ne kadar para kazanıyor.” (g3)

“...ecnebileri giydiriyoruz yani... bizim bu kazaklar İtalya ve Rus pazarında çok gidiyormuş... valla öyle diyorlar ama bilmiyoruz tam da...” (g5)

Görüşülen kadınlardan birinin kızı şöyle bir bilgi aktarıyor:

“... Kadıköy’de dershaneye gidiyordum ben. O zaman orda bir mağazada gördüm. Annemin ördüğü şalların aynısı. 70 milyona satıyorlardı...”

“Yok. Hiçbir şey bilmiyoruz. Soruyoruz [aracı kadının adını söylüyor] ama söylemiyor, saklıyor. Çünkü karı var ya bu işten o yüzden söylemiyor. Bir Vakko’ya yapılmış diye duyduk, bir Gebze’de bir firmaymış diyorlar. Sonra Mahmutpaşa dediler. Ama bilmiyoruz. Yerini gizliyor...” (g7)

“Valla çok sorduk ama bilmiyoruz. Adamlar gece gelip gidiyorlar. Yüzlerini bile görmedik. Ben diyorum ki bir gün çıkayım karşlarına sorayım... ne zaman gelirler ne zaman giderler onu da bilmiyoruz...” (g15)

İşveren firmanın yerinin, isminin, işin hangi pazar için yapıldığının bilinmemesi ve aracı kadının bu konuda bilgi vermemesi kadınlar arasında bu konularda çeşitli söylentiler dolaşmasına neden olmakta. Kadınların işverenle yüz yüze gelmemeleri/gelememeleri aracı kadınının, kadınlar tarafından işveren olarak nitelenmesine neden olmuştur. Kadınlar kendilerine tek muhatap olarak aracı kadını görmektedirler. Bu durum aracı kadının parça başı çalışan kadınlar tarafından işveren olarak nitelendirilmesine de neden olmaktadır. Görüşülen kadınların bir kısmı aracı kadından bahsederken “işveren” sıfatını kullanmıştır. Görüşülen kadınlardan biri aracı kadını işveren olarak nitelendirmesinin sebebini şöyle açıklamaktadır:

“...ben firmayı falan bilmiyorum. İşveren diye [aracı kadının adını söylüyor] tanırım ben.” (g2)

Bu bölümde ayrıntıları ile değinilen, iş verme, aracılık kurumu, işin örgütlenmesi, geri alınması, ücretler ve ücretlerin dağıtımı, işin kontrolü gibi aşamalar ve tüm bu aşamaların toplamı olarak parça başı işin örgütleniş biçimi hem parça başı çalışan kadınlar ve aracı arasında hem de parça başı çalışan kadınlar arasındaki ilişkilerin biçimini belirlemekte ve yeniden örgütlemektedir. Kadınlar arasındaki dayanışma ve rekabeti, aracı kadın ve parça başı çalışan kadınlar arasındaki gerilim ve bunun nedenleri açıklanırken parça başı işin yapılış ve yaptırılış biçimine özellikle dikkat etmek gerekmektedir. Bu gerilim, dayanışma ve değişim dinamikleri ilerideki bölümlerin konusu olacaktır.

3. 3.5.2. Ev Eksenli Çalışmanın Kadınlar Arasında Örgütlenişi

Ev eksenli çalışmanın örgütleniş biçimi yukarıdaki gibi olmakla birlikte ev eksenli çalışmayı örgütleyen en önemli faktörlerden biri de kadınlar arasındaki doğal/geleneksel ve sosyal ilişkilerdir. Parça başı iş yaptıracak firma ya da kişi işin yapılacağı bölge ya da mahalleye girebilmesini sağlayan en önemli faktör bir ilişki bulunmasıdır. Bu ilişki bulunduğu takdirde (ki bu ilk ilişki genelde aracı kadın olmaktadır) sonrası çorap söküğü gibi gelmekte, sonrasında işi firma değil kadınlar örgütlemektedir. Daha önce de belirtildiği gibi kadınların daha önce de değinilen nedenlerden ötürü dışarıda çalışamaması, ekonomik ve sosyo-kültürel nedenler kadınların ev eksenli üretime yönelmelerini sağlamaktadır ancak toplumda hâlâ yaygın olan geleneksel, bürokratik olmayan ilişki biçimleri ev eksenli üretimin örgütlenme zeminini oluşturan önemli faktörlerden birisidir. Ev eksenli üretimin kendisi ve örgütlenme biçimi doğrudan toplumun geleneksel ilişkilerini kapitalizmin yararına kullanılmasına odaklı bir üretim biçimidir. Bu üretim biçiminin nasıl örgütlendiğini anlamak için ev eksenli çalışan kadınların kendi sosyal ve kültürel çevre ilişkileri içinde bu işi nasıl örgütlediğini de anlamak gerekmektedir. Daha

doğru bir ifade ile ev eksenli üretimin ve geleneksel ilişkilerin birbirini nasıl örgütlediğini anlamak konuya hakim olabilmek açısından önemlidir.

Kavakpınar örneğinde firma aracı kadın kanalıyla mahalleye ilk adımı atmış ve işin bundan sonraki kısmı yani örgütlenmesi tamamen mahalledeki kadınlar tarafından yapılmıştır. Mahallede, dönem dönem değişmekle birlikte 100 ila 200 arasında kadın parça başı örgü işi yapmaktadır. İşin dağıtımında ve örgütlenmesinde aracı kadının mahalleden olması ve parça başı iş yapan kadınlar tarafından tanınıyor olması önemlidir ancak işin yayılması tek başına aracı kadının çabasıyla olmamaktadır. Parça başı iş geleneksel ilişkilerin sürekli aracılığı ekseninde örgütlenmektedir. Bu açıdan bakıldığında parça başı işin Kavakpınar örneğinde örgütlenmesinin sürekli aracılığa, aracılığın aracılığına dayandığı söylenebilir. Yapılan görüşmelerde aracı kadının işi yaymak ve parça başı iş yapan kadın sayısını artırmak için özel bir çabaya girdiği yönünde bir bilgi edinilmemiştir. İş mahalledeki kadınlar arasında kadınların kendi komşuluk, arkadaşlık, akrabalık ilişkileri aracılığıyla yayılmaktadır. Görüşülen kadınların işi nasıl bulduklarına, duyduklarına dair anlattıkları bu tespiti doğrulamaktadır:

“Mahalleden komşulardan gördüm...” (g12)

“İlk çevrede arkadaşlar yapıyordu ben de gittim aldım sonra...” (g8)

“... [komşusunun adımı veriyor] abla sayesinde. O yapıyordu ben de ondan gördüm.” (g4)

“...yan tarafta eltimin gelini oturuyor. O dedi, böyle bir iş var yapar mıyız diye. yaparız dedim... öyle beraber başladık...” (g5)

“...arkadaş aracılığı ile. Arkadaşım yapıyordu ben de aldım. Bizim sokağa da ilk ben getirdim zaten...” (g3)

Ev eksenli üretime başlayan kadın sonraki süreçte işin doğal aracısı olmaktadır. Örneğin on birinci görüşülen kendi çevresindeki kadınları işe nasıl dahil ettiğini şöyle anlatmıştır:

“...ben dedim ya işte ...[komşusunun adını söylüyor] vesilesiyle başladım. Sonra ip alıyorum çok alıyorum ki konu komşuya dağıtayımlar onlar da örsünler diye. Ben kendi üstüme yazdırıyorum gelip dağıtıyorum burda. Kaç kişi öyle başladı benim sayemde. Sonra onları götürdüm. Dedim ben kefilim bak bu kazağı o ördü... Yazdırdım onları da öyle...” (g11)

Kadınlar arasında işin yayılmasını sağlayan ve dolayısıyla ev eksenli üretimi örgütleyen bir başka etken de belli bir arkadaş grubuna ait kadının o grubun dışına çıkmak, gruptan ayrı kalmak istememesidir. Çevresindeki pek çok arkadaşının, komşusunun parça başı iş yaptığı durumda kadınlar, ihtiyaçtan ve işi yapmak isteyip istemesinden de az çok bağımsız olarak parça başı üretime başlayabilmektedir. Görüşülen kadınların bazıları bunu şu şekilde dile getirmiştir:

“...beni bunlar [o sırada orada bulunan arkadaşlarını gösteriyor ve gülüyor] saktular bu işe. Benim öyle bir şey aklıma gelmedi. Ama herkes yapıyor sen yapmıyorsun olmuyor öyle...” (g8)

“...ne bileyim ben yapıyoruz işte millet yapıyor biz de yapıyoruz.” (g 13)

“...iki kişi oluyoruz burada giderken gelirken götürüp getiriyoruz. Tek gidip gelmiyoruz. İkimiz beraber oluyoruz...” (g5)

Ev eksenli üretimin aynı zamanda kadınlar arasındaki ilişkileri de yeniden örgütlediğini de gözden kaçırmamak gerekmektedir ancak bu konuya daha sonra değinilecektir.

3. 3.5.3. El İşinin Gün İçine Dağılımı

Bu başlık altında ev eksenli çalışan kadınların eve aldıkları işi nasıl, hangi saatlerde, zamanlarını ev ve el işi arasında nasıl paylaştıkları ele alınacaktır.

Daha önce de belirtildiği gibi kadınların ev eksenli çalışmasının sebeplerinden biri de ev işlerini aksatmamaktır. Ev eksenli üretimin kadınlar tarafından tercih edilebilmesini ve kadınlar arasında örgütlenmesini sağlayan önemli faktörlerden biri de işin kadınlara böyle bir esneklik sunmasıdır. Dolayısıyla ev eksenli üretimin geleneksel yapı içerisindeki boşluklara yerleşebilmesini sağlayan esnek yapısı ev eksenli üretimin örgütlenme zeminini yaratan temel özelliklerden biridir. Ve aynı biçimde ev eksenli üretimin ev işlerinden kalan boşluklara yerleşebilmesini sağlayan esnek yapısı bu tarz üretimin kadınlar arasında yaygınlaşmasını ve örgütlenmesini sağlamaktadır.

Ev eksenli çalışma görüşülen kadınlar tarafından ev işlerinden arta kalan zamanda yapılan ev işlerine ek bir iş olarak tanımlanmaktadır. Görüşülen kadınların büyük bir bölümü ekonomik gerekçeler dışında “boş durmamak”, “evde boş oturmak yerine üç kuruş kazanmak” için ev eksenli üretime başladıklarını belirtmişlerdir. Yoksa ev eksenli üretimin ekonomik getirisi katkısı aşmamaktadır. Kadınların “boş durmamak” için yaptıkları ev eksenli iş kadınların boşlukla tanımladıkları zaman diliminde yani boş zamanlarda yapılmaktadır. Bu boş zaman ev işlerinden arta kalan ve kadının kendisine kaldığı varsayılabilir ve aslında kadın açısından iki ev işi arasında kalan zamandır. Kadınlar parça başı işi bu zaman aralıklarında yapmaktadırlar. Ev ve el işinin yapılışının belli bir düzeni ve dağılımı vardır. Ancak bu düzen ve dağılım ev işine göredir. El işi ev işine göre gün içine dağılmakta ve örgütlenmektedir. Görüşülen kadınlar öncelikli olanın ev işi olduğunu belirtmişlerdir:

“...ev işinden hiçbir taviz vermem. Ekmeğimi bile kendim yaparım. Evimin işi önce gelir. Onu bitiririm sonra el işini yaparım...” (g5)

“Arada yapıyorum. Çocukların karnını doyuruyorum. Ne işim varsa yapıyorum öyle. Örgü örüyorum diye evimin işini ihmal etmiyorum.... kazak örüyorum diye çocukları falan istediklerinden mahrum etmem” (g7)

“...ev işinden taviz vermiyorum. Bir mecburiyeti yok ki bu işin. Yetiştirmek zorunda olduğum da oluyor ama çoğu istediğim zaman yapabiliyorum...” (g6)

“...yapmam gerektiği zaman örgüyü bırakır yaparım. Yemekten geri kalmam...” (g3)

“...önce ev işlerini bitiririm ondan sonra bakarım buna. Yemeğim falan hazır olacak. Yoksa yemek olmazsa ortalık birbirine girer...” (g14)

“...işimi [ev işini] yapıyorum ondan sonra elime alıyorum. Evin yemeği yapılacak yoksa kırar (kocasından bahsediyor) bir yerini...” (g4)

Görüşülen kadınların öncelikli olanın ev işi olduğunu belirtmeleri parça başı işin toplumsal rolleri ve cinsiyetçi işbölümünü dönüştürmeden onun içine/arasına yerleşebildiğini göstermektedir. Ve bu özelliği de parça başı işi kadınlar açısından yapılabilir kılmaktadır.

Ev ve el işinin gün içine dağılımı ise şöyledir. Görüşülen kadınların tümü sabah kahvaltısından sonra ev işlerini yapmakta, ev işleri bittikten sonra (12:00-

13:00) parça başı işe başlamaktadırlar. Akşam üzeri ise akşam yemeğini hazırlamakta ve daha sonra yemek , eşlerin işten geliş saatine kadar el işi yapmaktadırlar. Yemekten sonra bulaşıkları yıkamakta daha sonra gece yatana kadar yine el işini yapmaktadırlar. Bazı kadınlar yatma saatlerinin bir, iki hatta üç olabildiğini belirtmiştir. Bunu belirten kadınlar günde ortalama on saat örgü örmektedirler. Bu süre işin teslim edilmesi gerektiği durumlarda on iki on üç saate de çıkabilmektedir. Ancak böyle durumlarda iş uykudan fedakarlık edilerek yapılmaktadır. Yani kadınlar uyku zamanlarını “boş” zamana çevirmekte, ev işlerine harcanan zamana müdahale etmemektedirler. Ev işlerinden taviz verilen zamanlar hiç yok değildir ancak işin yetiştirilmesi gerektiği durumlarda daha çok gece geç yatma yoluna gidilmektedir. Yine gece geç yatma söz konusu olsa da olmasa da kadınlar el işi için ev işlerinin nispeten yapılmadığı akşam ve gece saatlerini tercih etmektedirler.

Ev eksenli üretim kadınların ev işlerinde belli değişiklikler yapmalarına neden olmaktadır ancak bu değişikliklerin yapılması parça başı işin acil teslim edilmesi zorunluluğuna ve ev işinin ertelenebilecek olmasına bağlıdır. Görüşülen kadınlardan biri şöyle açıklıyor:

“...mesela çamaşırım, ütüm kalıyor ama onu ertesi gün de yaparım... öyle de yapıyorum ama yemek öyle değil. Her gün yapmak lazım. Yapıyorum. Onu ihmal etmiyorum...”
(g4)

3. 3.6. Ev Eksenli Çalışma Sürecinde Ev İçi İşbölümü Ve Dayanışma

Bir önceki bölümde ev eksenli üretimin geleneksel ilişkiler içinde nasıl örgütlendiğini ve geleneksel ilişkilerin yapısı ile uyumu ele alınmıştır. Bu bölümde ise ev eksenli üretimin geleneksel, ataerkil ilişki biçimlerini, cinsiyetçi işbölümü ve rollerin ev eksenli üretim sürecindeki dönüşümü ele alınacaktır. Daha doğrudan bir

anlatımla bu bölümde ev eksenli üretimin hane içi işbölümü ve dayanışmayı nasıl etkilediği üzerinde durulacaktır.

Bir önceki bölümde de belirtildiği gibi kadının ev eksenli çalıştığı zaman ev işlerinden arta kalan ara zamanlardır ve kadınlar büyük oranda ev işlerini aksatmadan parça başı iş yapmaktadırlar. Kadınlara yapılan görüşmelerden de ev eksenli üretimin, kadının çalışıyor oluşunun ev içi işbölümünde değişikliğe neden olmadığı anlaşılmaktadır.

3. 3.6.1. Hane İçi Dayanışma, Ev İşlerinin Paylaşımı

Görüşülen kadınların hepsi, ev işlerinin hemen hemen tümünü kendilerinin yaptığını ve kızlarının da yardım ettiğini hanenin erkeklerinin ev işlerine kadının ev eksenli çalışmaya başlaması öncesinde de sonrasında da katılmadığını belirtmiştir. Hane içi işbölümünde ev işlerine katılanlar yalnızca kız çocuklarıdır. Kavakpınar örneğinde kadınlar ev eksenli çalışmayı boş zamanlarında, arada yapılan bir iş olarak örgütlediklerinden işin, hane içi geleneksel işbölümünü üzerinde eskiye göre önemli bir etkisi olmamıştır. Ve kadınların ev eksenli çalışma sürecinde hane içi işbölümünün yeniden düzenlenmesine ilişkin herhangi bir talep ve beklenti içinde olmadıkları gözlenmiştir.

3. 3.6.2. Erkeğin Ev İşine Katılımı

Ev eksenli üretim sürecinde hane işi işbölümünün yeniden düzenlenmesi ve eşin ev işlerini paylaşması konusunda kadınların herhangi bir beklenti içinde olmadıklarına daha önce değinilmiştir. Ancak kadınların artan iş yükü dolayısıyla eşlerinin işleri paylaşması ya da ev işlerine yardım etmesi talebi içinde olmaması ilginçtir. Kadınlar eşlerinin ev işlerine katılımını beklemek bir yana işlerin aksaması, gecikmesi vb. durumlarda hoşgörülü davranmasını dahi beklemektedirler. Ev eksenli çalışma sürecinde kadınların hane içi işbölümünün yeniden düzenlenmesine ilişkin

beklenti ve taleplerinin olmayışında eşlerin ev eksenli çalışma konusundaki tutumlarının önemlidir. Görüşülen kadınların hepsi eşlerinin evde çalışmalarına “karışmadığını” ya da “bir şey demediğini” belirtmiştir. Erkeğin karışmayarak onaylayan tavrı aynı zamanda bir kabul içinde olduğunu da göstermektedir. Erkekler kadının evde çalışmasından memnundur. Eşlerin kadının ev eksenli çalışmasını istemesi ve desteklemesi durumu ile karışmayarak onaylaması durumu arasındaki fark kadının erkeğin ev işlerine katılımı konusundaki beklentisinin yönünü belirlemektedir. Karışmayarak onaylayan erkek ev işleri aksadığı, yemek olmadığı takdirde kadının el işi yapmasına karşı çıkabilecek bir ara alanda durmaktadır. Kadınlar, işlerin aksaması durumunda bile kadının ev eksenli çalışması konusundaki sessizliğini bozulabileceği bir gerilim noktasında duran erkekten ev işlerine katılım beklememektedir. Erkeğin kadının çalışmasını istemesi durumunda ise kadının ev işlerini aksatsa bile erkeğin de kabul ettiği bir gerekçe ortaya sürebilecektir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, hane içi işbölümünün yeniden örgütlenmesi ve eşlerin ev eksenli çalışmaya karşı tutumu arasında doğrudan bir ilişki gözlemlenebilmektedir.

3. 3.6.3. Çocukların Ev İşlerine Katılımı

Ev eksenli üretim sürecinde yalnızca kız çocuklarının eş işlerine katılımı kadının ev eksenli çalışmaya başlaması ile birlikte artmış ve kız çocuklar öncesine göre ev içi işlerin daha büyük bir bölümünü üstlenmişlerdir. Ancak bunu yalnızca annenin ev eksenli çalışmasının bir sonucu olarak değerlendirmemek gerekmektedir. En azından kadınlar bu durumu farklı gerekçelerle açıklamaktadırlar. Bu durum bir yönüyle görüldüğü gibidir. Yani kadınlar çalıştıkları için ev işlerinin bir bölümünü kız çocuklarına devretmişlerdir ancak diğer taraftan bu durum doğrudan kadının çalışması ile ilgili değil toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsiyetçi işbölümü ile de ilgilidir. Kız çocuklarının ev işlerini devralması ya da ev işlerine “yardım” etmesi toplumsal cinsiyet rollerinin kız ve erkek çocuk için belirginleşme sürecinin hızlanması olarak da değerlendirilebilir. Kadınlar bunu şu biçimlerde belirtmişlerdir.

“...ama iyidir öğreysin diye yaptırıyorum aslında ben. yarın el kapısına gidince öğretmemiş demesinler. Onlara da diyorum benim için yapmayın kendiniz için yapın...”
(g2)

“...Ev işleri onlara kalıyor. Biraz da alışsınlar diye... şimdi alışmazlarsa ilerde onlara zor. Onları da sıkıyorum yani yapmak isterlerse yapıyorlar...” (g1)

“...kız çocuğudur yapsın diyorum ben... öğrenmesi lazım er geç.” (g15)

Görüşülen kadınlardan yaşça büyük kız çocuğu olan tüm kadınlar ev işlerini (çoğu zaman yemek hariç, g3 yemek işlerini de yer yer devretmiştir.) -bulaşık, ütü, süpürge, sofraya kurma toplama, alışveriş- kız çocuklarına devretmiştir.

Görüşülen kadınlar ev eksenli çalışma sürecinde erkek çocukların ev işlerini paylaşmadığını gibi kendi işlerini de yapmadıklarını (ütü, yemeklerini ısıtıp koymak vb.) belirtmişlerdir. Ancak görüşülen kadınlar erkek çocukların ev işlerini paylaşması konusunda herhangi bir beklenti içinde değildir.

3. 3.6.4. Ev İşini Yeniden Örgütleyen El İşi

Önceki iki bölümde bahsedildiği gibi ev eksenli üretim hane içi iş bölümünde, kız çocuklarının ev işlerinin bir bölümünü devralması dışında, bir değişime sebep olmamıştır. Kadınlar eve iş alabilmek için ev işlerinin yapılış hızının artırmışlar, belli pratik çözümler bulmuşlar ve kendilerine ayırdıkları zamanı azaltmışlardır. Yani kadınlar ev eksenli üretim yapabilmenin olanaklarını, ev işlerini yeniden örgütleyerek, kendileri yaratmaktadır. Bu açıdan bakıldığında ev eksenli iş ev işini ve ev işinin hane üyeleri arasındaki dağılımını ve paylaşımını

etkilememektedir ancak ev işlerinin pratiğini ve kadınların zamanı kullanım biçimlerini değiştirmektedir. Kadınlar bu konuda şöyle örnekler vermiştir:

“...gün oluyor kazak öreyim diye işleri aksatıyorum.
Temizlik yapmadığım günler oluyor ama ne oluyor, ertesi gün yapıyorum.” (g2)

“...bir an önce oturayım diye ev işlerini hızlı hızlı yapıyorum...” (g10)

“...aksatmıyorum da yani mesela saati geçiyor. Ben şimdi sabah bulaşığı yıkamadım daha öğleninkiyle beraber yıkırım diyorum öyle yaptığım oluyor...”

“...kalkardım, çayımı sigaramı içerdim. Bekletirdim ev işini ama şimdi çabucak yapıyorum. Kazağı elime hemen alayım diye çabuk çabuk yapıyorum evin işini.” (g7)

“...işler bittiği zaman, çocuklar yattığı, kendime vakit ayırdığım zaman oturup örüyorum en çok...

[...]

aksattığım oluyor. O zaman toptan eline geliyor iş azar azar yapmak başka toplu yapmak başka...” (g 6)

“...acele acele yapıyorum. Önceden kafama göre yapıyordum. Kazak geç kalacak diye hep acele işim... önceden sabah kalkıyorduk kahvaltıda on ikiye kadar oturuyorduk. Şimdi hızlı hızlı yapıyorum. Sıkıyorum kendini. Keyifle bir sigara içtiğim bile yok yani...” (g4)

“...her işi koşarak yapıyorum, çabuk çabuk. Bir ona bir bu işe koşuyorum. Tek çabuk bitsin diye... Başım dönüyor yani...” (g14)

Görüşülen kadınların parça başı işe daha fazla zaman ayırabilmek için başvurdukları başka bir zaman tasarrufu yöntemi de uzun zaman gerektiren yemekler yapmaktan mümkün olduğunca kaçınmaktır. Kadınlar daha çok çabuk yapılabilen yemekleri yapmayı tercih ettiklerini belirtmektedirler. Ancak bu görüşülen tüm kadınların uyguladığı bir yöntem değildir. Çünkü yemeğin yapılması kadının evdeki en önemli görevlerinden biridir ve en göz önünde olanıdır. Ve dolayısıyla eşlerin, kadının ev işlerini ihmal ettiği yönündeki fikrin ve bundan doğacak gerilimin en somut dayanağı haline gelebilmektedir. Kadınlar el işe karşı eşlerinin tutumunu böylesi gerilimli bir zemine çekmemek için yemek konusunda diğer ev işlerinden olduğundan daha titiz davranmaktadırlar. Kadınlar ertelenebilecek işleri ertelemekte ama yemek konusunda en fazla kısa zamanda yapılabilen yemekleri tercih ederek zaman tasarrufuna gidebilmektedirler. Görüşülen kadınlar ev işlerini özellikle de yemeği aksatmadıklarını ancak pratik yemekler yaptıklarını şöyle anlatıyorlar:

“Tabi hamur işi yapamıyorum, katmer falan vardır. Çok zaman alan şeyler onları yapamıyorum. Sarma falan yapamıyorum çünkü zaman kaybı oluyor. Yaparsam da akşam toplanıp kızlarla beraber sarıyoruz. Ertesi gün pişiriyoruz.” (g3)

“...ama yemek olmazsa yandık. O akşam kahvaltı yapıyoruz ortalık birbirine giriyor tabi...
[...]
tabi canım pratik yemeklere kaçırıyorsun. Pratik oluyorsun...” (g2)

“Yok yemekleri yaparım gene. Dolma da sararım, börek de açarım ama mesela kıza çeyiz yapıyordum onları yapamıyorum artık...” (g11)

“Yemek yapmadığım olmuyor. Mutlaka yapıyor yemek de mesela ağır yemek yapmak var basit bir yemek yapmak var. Basit yemekler yapıyorum...” (g6)

“Yemeğe fazla zaman ayıramıyorum öyle hamur işi falan yapamıyorum örgü örüyorum diye. Öyle zor yemekler yapmıyorum. Kolay olandan hallediyorum...” (g4)

Kadınların tek el işi yapabilmek için üzerinde tasarruf hakkı bulunan tek zaman kendilerine ayırdıkları zamandır. Ev eksenli çalışan kadınlar ev işlerine ertelemek ve pratikleştirmek dışında müdahale edememekte ancak kendilerine kalan uyku, gezme, dinlenme zamanını artık örgü işi için kullanmaktadırlar.

“Tek başıma evde daha iyi yapıyorum. Gitmiyorum bir yere...” (g3)

“Etkiliyor tabi. Eskiden yatıp dinleniyordum. Yemeği evin işini yapıp yatıp dinleniyordum ya da bir komşuya gidiyordum ama şimdi yapamıyorum zamanım olunca örgü örüyorum...” (g9)

3. 3.7. Ev Eksenli Üretim, Kadınlar Arası İlişkilerin Ve Sosyal Hayatın Yeniden Örgütlenişi

Daha önce de belirtildiği Kavakpınar özelinde gibi ev eksenli üretimin örgütlenişi doğal-geleneksel ilişkiler ekseninde olmaktadır. Ev eksenli üretimin yapılabilme olanaklarını yaratan ve işi örgütleyen asıl faktör geleneksel, bürokratik

olmayan ilişkilerin varlığıdır. Ancak diğer taraftan ev eksenli üretimin örgütlenme sürecinde kadınlar arasındaki geleneksel ilişkiler de yeniden örgütlenmektedir. Ev eksenli üretimin hem geleneksel ilişkiler üzerinden örgütlenen hem de onu yeniden örgütleyen diyalektiğini kavramak ev eksenli üretimin yaygınlaşmasının nedenlerini ve geleneksel ilişkileri dönüştürücü işlevini anlamak bakımından önemlidir. Ev eksenli üretimin geleneksel ilişkiler üzerinden nasıl örgütlendiği önceki bölümlerde ele alınmıştır. Bu bölümde ise ev eksenli üretimin örgütlenme sürecinde dayanışma ve rekabet dinamikleri ekseninde yeniden biçimlenen geleneksel ilişkiler ele alınacaktır. Öncelikle bu sürecin yeniden şekillendirdiği en net örnek olarak aracı kadın ve parça başı çalışan kadınlar arasındaki gerilimli ilişki ele alınacak. Daha sonra ise parça başı iş yapan kadınlar arasındaki dayanışma ve rekabet dinamiklerine değinilecektir.

3. 3.7.1. Aracı Kadın Ve Kadılar Arasındaki Gerilim

Ev eksenli üretim sürecinde aracı kadın ve parça başı çalışan kadınlar arasındaki gerilimli ilişki sürecin dönüştürdüğü ilişkilerin en net gözlenebilenidir. Aracı kadın mahalleden biridir ve net olmamakla birlikte edinilen bilgiler kadının işi direk firmadan aldığını göstermektedir. Kadının işe başlaması daha önce de aktarıldığı gibi aracılık yapan kadının mahalleden taşınması nedeniyle aracılık işini ona devretmesi ile olmuştur. Aracı kadın işi yedi aydır sürdürdüğünü belirtmiştir.

Aracı kadın ile yapılan görüşmelerde kadının çelişkili cevapları dikkat çekmiş ve verdiği bilgilerin doğruluğu çeşitli yöntemlerle sınanmaya çalışılmıştır. Özellikle işin hangi firmaya yapıldığı, firmanın nerede olduğu, kazakların hangi pazarda, nerede satıldığı, ücreti kimin, nasıl belirlediği, firmadan düzenli bir para, maaş alıp almadığı hakkındaki sorulara net yanıtlar vermemiş soruları geçiştirmiştir. Görüştüğüm kadınlar aracı kadının benden çekindiği için değil sorulardan ve bu bilgilerin mahalleye yayılmasından çekindiği için bu biçimde davrandığı yorumunu yapmışlardır. Parça başı çalışan kadınların anlattıkları da bu yorumu doğrulamaktadır. Aracı kadının ona bağlı olarak çalışan kadınlara firmanın ismi, yeri,

kazakların satıldığı pazar, satış fiyatı, firmanın kendisine ödediği para gibi konularda herhangi bir bilgi vermemesi kadınlar ve aracı kadın arasındaki gerilimin asıl nedeni olmaktadır. Bu durumda kadınlar bu konularla ilgili fikir yürüterek spekülasyon yapmaktadırlar. Örneğin aracı kadın ve parça başı çalışan kadınlar arasındaki bu gerilimli ilişki kazakların hangi firmaya yapıldığı konusunda yorum yaparken açığa çıkmaktadır. Parça başı çalışan kadınlar arasında çeşitli söylentiler dolaşmaktadır, örneğin görüşülen kadınlardan biri (g5) kazakların Rusya ve İtalya pazarı için yapıldığını belirtmiş bu bilginin kaynağı olarak ise söylentileri göstermiştir. Kadınlar arasında dolaşan başka bir söylenti de işi yaptıran firmanın Vakko olduğudur. Bu söylenti aynı zamanda aracı kadının bu işten çok para kazandığı ve onlara çok azını verdiği yorumunu yapmalarına da neden olmaktadır. Bu da aracı kadınlar ile parça başı çalışan kadınlar arasındaki gerilimi artırmaktadır. Bu söylentiye görüşülen kadınların hemen hepsi aracı kadının ne kadar çok kazandığı ve onları ne kadar çok sömürdüğü biçiminde yorumlamıştır.

“Vakko’ya satılıyormuş bu kazaklar güya... Vakko’da bir kazak ne kadardır. Yüz milyondan aşağı değildir dimi? Yani ne kadar çok kazanıyor kadın bir düşün... bize veriyor üç milyon kendi on mu on beş mi alıyor üzerinden artık...” (g15)

“Hee... öyle bir şey diyorlar. Ama yani Vakko’ya satıldığına ihtimal vermiyorum ben. Yani olabilir de... hiçbir şey söylemiyor zaten bu kadın[aracı kadından bahsediyor]. Yani öyle olsa da söylemez... söyler mi o zaman ne kadar kazandığı ortaya çıkacak...” (g11)

“Vakko alıyormuş bu kazakları şimdi. Vakko’ya yapılıyorsa daha pahalıdır. Bir düşün bir kazaktan ne kadar para kalıyor. Bak ...[aracı kadının adını söylüyor] arabayı değiştirmiş. Her gün hastanede. Tabi karı olmasa yapar mı? Bir de şimdi kendisi götürüyor araba ile...” (g3)

Parça başı çalışan kadınların en çok merak ettiği işin firma tarafından kaç para alındığı ve dolayısıyla aracı kadının kendileri üzerinden ne kadar kazandığıdır. Aracı kadın parça başı çalışan kadınlara bu konuda hiçbir bilgi vermemektedir ve bu da ilişkiyi gerilimli bir hale getirmektedir. Kadınlar arasında dolaşan neredeyse tüm spekülasyonlar parça başı ücret üzerinedir. Ancak bu yorumları yalnızca parça başı ücreti az buldukları ve gerçekte böyle olmaması gerektiğini düşündükleri için değil aynı zamanda aracı kadının yaşam standartlarındaki değişimi gözleyerek de yapmaktadırlar.

“... kadın altındaki arabayı değiştirdi. Dişlerini falan yaptırdı. Askerde oğlu var ona para gönderiyor. Sonra kocası hasta hastanelerde hep ilaç parası... sigortası falan yok. Neyle yapacak bunları. Kazanmasa yapabilir mi. Düşün hem eve bakıyor hem hastane parası hem de oğluna gönderiyor... kendi öyle demez tabi der mi. Kendi adam bana ayda iki yüz veriyor bir de kendi ördüğüm kazaklar o kadar diyor. Öyle olsa yapar mı o işi...” (g12)

“...ne aldığını söylemiyor. Kendi aldı. Önceden dükkanda duruyordu. Sonra aldı salonuna getirdi evinin içinde olayım diye. Tabiki söylemiyor ben parça başı şu kadar alıyorum dese halk ayaklanacak. Benim tahminimce yine o yarı yarıya alıyor. Onu da söylemez çünkü o zaman yapanlar ayaklanır. 150-200 milyon civarında alıyorum diyor ama yalan o paraya yapmaz o işi. Askeri var iki kızı var. Kocası çalışmıyor. Hastaneye gidiyor. Sigortası falan da yok. O dönderir mi onan imkân mı var! Ama söylemiyor...” (g3)

“...İşte bu karı şeytan karı ya kendi şey yapıyor. Arabayı falan değiştirmiş baksana bu kazak işinden köşelik olmuş.

Arabası vardı onu lüks araba yapmış. Belki de bu kazağı 5 milyona veriyor. Kârı kendine kalıyor. Belki 4-5 milyona veriyor. İşte diyorum ya dolar geliyormuş ona. Dolar ne zaman düşerse o zaman bozdurup veriyormuş. Gelen parayı bekletiyormuş işletiyormuş.” (g 7)

Aracı kadın ve parça başı çalışan kadınlar arasında gerilime neden olan başka bir konu da işverenin kim olduğunun bilinmemesidir. Kadınlar işverenin mahalleye hiç gelmediğini ve bunu da aracı kadının böyle istediğini söylemiştir. Kadınlara göre aracı kadın işi elinden alınabilir ve işin sahibinden parça başı asıl ücretler öğrenilir işin sahibini mahalleye getirmemektedir. Aracı kadının kendi arabasıyla ipi getirip kazakları götürmeye başlaması da kadınların bu yöndeki tespiti için bir neden oluşturmaktadır. Görüşülen kadınlar asıl işverenin mahalleye gelmemesine sebep olarak aracı kadını göstermeleri başka bir açıdan değerlendirildiğinde kadınların emeklerinin karşılığını alamamaları ve sömürüldüklerini düşünmeleri karşısında tüm tepkilerini işverene değil, aracı kadına yönelttiklerini göstermektedir.

“Yok onu gizli tutuyor. Yerini bile söylemez. Tabi gizli tutar. Sana söyler mi onun yerini. İpucu vermiyor. ...gider benim yaptığım yerden malı elimden alır diye...” (g2)

“...adamı hiç görmedik. Kimdir nedir bilmiyoruz. Gece mi gelip gidiyor artık. Yani ... da [aracı kadının adını söylüyor] söylemiyor. Ama özellikle göstermiyor, tanıtmıyor adamı sonra sorar öğreniriz diye... o getirtmiyordur bence.... diyordur ben getiririm diye. Arabası da var ya...” (g13)

Aracı kadının gizli tuttuğu tüm bilgiler parça başı çalışan kadınlar için üzerinden ne kadar sömürüldüklerine dair fikir yürütülecek bir araç haline dönüşmektedir. Aracı kadının belli bilgileri gizlemesi, parça başı çalışan kadınların, aracı kadının her parça üzerinden oldukça fazla kazandığını düşünmesine neden

olmaktadır. Parça başı çalışan kadınlar aracı kadının emekleri üzerinden para kazanmasına değil daha çok kendi kazandıklarından birkaç katı fazla kazanmasına kızmaktadırlar. Aracılık yapmak istediğini belirten kadınların işi nasıl yapacağını tarif ederken anlattıkları parça başından alınacak uygun bir komisyonun kabul edilebileceğini göstermektedir.

“...aradım çok aradım. Bulamadım yerini bulamadım.
Elimizde adres yok tabi adres olmadığı için bulamadık.
Öyle bir şey olsa ben onlardan beş milyon alsam insanlar zarar görmesin diye bir milyon da olsa bana yeter. [kadınlara 4 milyona ördürdüğü kazağı firmaya 5 milyona satmak istediğinden bahsediyor] Öyle bir iş bulup da getirip yaptırdığımda benim masraflarımı çıkartsam bana yeterdi. Yok bulamadım....” (g2)

Kendisinin aracılık yapmak istemediğini ancak yapsaydı nasıl yapacağını anlatan bir kadın da yine kendisinin parça başına uygun bir komisyon alacağını belirtmiştir.

“beceremem ben o işi. Çocuklarım ufak devamlı işin peşinde olacaksın, ilgileneceksin, koşacaksın. Yapamam o yüzden ama yapsaydım yani bu kadın gibi yapmazdım. İnsanların hakkı neyse verirdim. Bir milyon mu olur ne olursa o kadar alırdım gerisini insanlara verirdim. O kadar emek harcıyor insan buna...” (g7)

Aracı kadın ve parça başı çalışan kadınlar arasındaki gerilimin kadınlar açısından haklı gerekçeleri bulunmaktadır ancak tepkinin tamamıyla aracı kadına yönelmesi, firmanın söz konusu edilmemesi de ilginçtir. Bu durumu parça başı çalışan kadınlar için komşu ve ya arkadaşlarının kendilerini sömürmesi, kendi üzerlerinden para kazanmasını daha kabul edilemez bulmalarıyla ilişkilendirmek mümkündür ancak böylesi bir yorumun çok somut dayanakları bulunmamaktadır. Görüşülen kadınlar aracı kadına karşı tepkilerini dile getirirken bu yorumun

yapılabileceği cümleler kurmamışlardır. Ancak bunu, en azından gerilimin şiddetini artıran bir faktör olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

Ayrıca ücretler verilmediğinde ya da geciktirildiğinde kadınların işverene değil aracı kadına tepki göstermeleri ilginçtir. Kadınlar, aracı kadının kendilerinden değil işverenden tarafa tutum aldığını, çeşitli taktiklerle kendilerin oyaladığını dile getirmişlerdir. Parça başı çalışan kadınlar için aracı kadın, kendilerine iş sağlayan değil firmaya işçi bulan bir aracıdır ve kendilerinin değil firmanın tarafındadır. Görüşülen kadınlar ücretlerin geciktirilmesi ya da tam verilmemesinin sorumluluğunu aracı kadına yüklemektedirler. Görüşülen kadınlardan birinin anlattıkları aracı kadın ve parça başı çalışan kadınlar arasındaki gerilimin boyutunu göstermektedir.

“...Pazartesileri veriyor ama gidiyorsun vermiyor Salı diyor. Verirken de mesela benim 20 milyon alacağım varsa onun yarısını veriyor. Ya da beş milyon veriyor. Hepsini vermiyor. ...İşte bu karı şeytan karı ya kendi şey yapıyor. Arabayı falan değiştirmiş baksana bu kazak işinden köşelik olmuş. Arabası vardı onu lüks araba yapmış. Belki de bu kazağı 5 milyona veriyor. Kârı kendine kalıyor. Belki 4-5 milyona veriyor. İşte diyorum ya dolar geliyormuş ona. Dolar ne zaman düşerse o zaman bozdurup veriyormuş. Gelen parayı bekletiyormuş, işletiyormuş.” (g 7)

Aracı kadının, parça başı çalışan kadınların, hoşnutsuzluğunun ve tepkisinin farkında olduğu gözlenmiştir. Açıkça bunu dile getirmese de görüşmeler sırasında sık sık “ben onlardan yanayım” tavrını sergilemesi parça başı çalışan kadınların kendisine güvenmediklerini bildiğini göstermektedir. Aracı kadın görüşmeler sırasında belli sorulara refleks cevaplar vermiş ve savunma yapmıştır. Bu da parça başı iş yapan kadınların aracı kadına olan güvensizliğinin, aracı kadın üzerinde yarattığı baskıyı göstermektedir. Parça başı çalışan kadınların tepkisinin aracı kadın

üzerinde kurduğu baskının ve rahatsızlığın boyutlarını göstermesi açısından şu örnek çarpıcıdır:

Mahallede aracı kadının arabasını değiştirdiği bilgisinin dolaştığı günlerde, beni evinde misafir eden kadınla birlikte aracı kadının evine kazak teslim etmeye gittik. Aracı kadının evinin önüne geldiğimizde birlikte gittiğim kadın “Bak bak yeni aldığı araba burda, evinin önüne koymuş...” (g3) diye arabaya doğru yöneldi. Arabanın üzeri eski kilim, battaniye, kumaşlarla birkaç kat örtülmüş ve açılmaması için iplerle gereğinden fazla, hiç açılmayacakmış gibi, sarılmıştı. Beraber gittiğim kadın arabanın ön tarafındaki örtüyü kaldırıp arabanın markasına bakmaya çalıştı ancak arabayı kamufler eden örtüler öyle sıkı bağlanmıştı ki bu mümkün olmadı. Daha sonra bana dönerek “iyi bir markaya benziyor, pahalı bir arabadır bu.... kim bilir kaç paradır...” diye fikrini bildirdi. Bu olaydan sonra biz içeri girip kazakları teslim ettik. Ancak beraber gittiğim kadının aracı kadına karşı eskisinden ne çok ne de az tepkiliydi.

Bu olay hem aracı kadının parça başı çalışan kadınlarla olan gerilimli ilişkisini ve kadınların tepkisinden ne kadar çekindiğini hem de parça başı iş yapan kadınların aracı kadına duydukları tepkinin kendi aralarında “söylenmenin” dışına çıkmadığını göstermektedir.

Parça başı çalışan kadınlar açısından bakıldığında aracı kadına tepki duymalarına neden olacak pek çok somut neden gözükmektedir. Ancak yine de ev eksenli üretim sürecinde kadınların emeklerinin karşılığını alamamaktan doğan tepkilerinin neredeyse tümünü aracı kadına yöneltmesi ayrıca değerlendirilmesi gereken bir noktadır. Başka bir açıdan bakıldığında, bu örnek işverenin ev eksenli üretim sürecini oldukça iyi işleterek emek sermaye ilişkisinin tüm gerilimini aracı kadına devrettiğini göstermektedir.

3. 3.7.2. Sosyal Olanın Ekonomik Olana Dönüşümü

Bir ev eksenli üretim biçimi olması dışında ele alındığında örgü işi, cinsiyetçi işbölümüne dayalı toplumsal yapının kadına biçtiği ve öğrettiği rollerin bir parçasıdır. Kadının cinsiyete dayalı işbölümünün bir sonucu olarak sahip olduğu bir beceri olan örgü işi ev eksenli üretim sürecinde karşılığında ücret alınan bir emek haline dönüşmektedir. Kadının ücretsiz emeğini ve becerisini ücretli emeğe dönüştüren ev eksenli üretim bu süreçte kadının sosyal ilişkilerini de bu eksenle yeniden yapılandırmaktadır. Ev eksenli üretim süreci, parça başı çalışan kadınların akraba, arkadaş, komşu çevrelerini ve ilişkilerini parça başı iş ekseninde yeniden kurmasına neden olmaktadır. Bu başlık altında ev eksenli üretimin örgülenebilme zeminini oluşturan bu ilişkilerin ev eksenli iş ekseninde değişen biçimine ve bu sürecin ortaya çıkardığı yeni ilişki dinamiklerine bakılacaktır.

Daha önce de değinildiği gibi ev eksenli üretimin örgütlenmesini sağlayan temel faktörlerden birisi kadınlar arasındaki doğal-geleneksel ilişkilerdir. Komşuluk, akrabalık, arkadaşlık, hemşehrilik ilişkileri büyük oranda işin yaygınlaşmasını sağlamaktadır. Ancak bu süreçte komşuluk, akrabalık, arkadaşlık ve hemşehrilik ilişkilerinin niteliği de değişime uğramaktadır. Parça başı çalışan her kadının “doğal aracı” olduğu ev eksenli üretimde ilişkilerin sosyal ilişkilerden ekonomik ilişkilere doğru evrildiği gözlemlenmektedir. Parça başı çalışan kadın çevresindeki diğer çalışmayan kadınların aracısı olmaktadır. Görüşülen kadınların hiçbiri işi doğrudan aracı kadından aldığı işi komşuları, akrabaları ya da arkadaşları aracılığı ile duyduğunu ve işe bu yolla başladığını belirtmiştir. Aracı kadını tanımayan kadınlar için kendisini aracı kadınla tanıştıracak birinin varlığı ve referansı gerekmektedir. Aracı kadının kazak işini yapmak isteyen kadına ip teslim etmesi için ev eksenli çalışan kadınlardan birinin çalışmak isteyen kadını tanıması gerekmektedir aksi takdirde aracı kadın tanımadığı kadına iş vermemektedir. İşe başlamış olan kadınlar

başlamamış olan arkadaşlarına iş referansı olmaktadır. Bununla birlikte ev eksenli üretimin örgütlenişi kadınlar arasındaki sosyal ilişkilerin niteliği arasında doğrudan bir bağ olduğu söylenebilir. Örneğin kadınlar birbirlerinin işe başlamasına yardımcı olmakta, hatta işi bizzat dağıtmaktadırlar. Aksi bir örneğe rastlanmamıştır. Kadınlar arasındaki ilişkilerin dayanışma dinamiği ekseninde kurulu olması işin yaygınlaşmasında önemlidir. Kazak işine nasıl başladığını ve komşularını nasıl kattığını aktaran kadının anlattıkları bu konuyu özetler niteliktedir:

“Komşulardan duyduk . Kızım anne gidelim bakalım dedi. Bir gün çıktık gittik. Kadın ilkten ‘çarşamba gelin o zaman ip gelecek’ dedi. Halbuki ip var. Tabi tanımıyor beni... Tam o sırada ... [komşusunun ismini söylüyor] geldi, onunla görüştük. ‘A tanıyor musunuz siz birbirinizi’ dedi. ‘Tanıyoruz tabi’ dedik. ‘Aynı mahallede oturuyoz. Başında o ortasında ben.’ O zaman kadın seve seve verdi. Şimdi gittim mi artık beni hiç bırakmaz. ... [komşusunun ismini söylüyor] ile görünce... Şimdi ben de kefil olayım başkasına, ona da verir. Kefil olayım istiyorum. Kendi üstüme ip alıp getirip dağıtıyorum ama ama öyle de parası şey oluyor, verilmiyor yani. Ben dedim ‘benim üstüme yazılmasın sizin üstünüze yazdıralım. Herkes kendi parasını kendi alsın bana zaten kısık veriyor ben aldığım parayı size mi vereyim kendime mi alayım’ dedim. Hepsini toplu alamıyorum zaten. Gittik, yazdırdım. Dedi ‘sen kefil misin?’ ‘Kefilim tabi’ dedim. İpini ben götürüyorum zaten onun adı olsun o kendi alsın parasını. Kefil olunca veriyor yoksa evi barkı bilmez ipi götüren getirmiyor kadın herkese vermiyor. Bir telefon numarası alıyor onunla da nasıl bulacak. Mesela ipi verirken tartılıyor. Bugün bana 15 kg ip verdi. Ondan bir parça da kalsa gidiyor. İçinin kartonu bile gidiyor öyle tartılıyor

tekrar. Her insana vermiyor yani. Kimisinin ipi kalıyor
çocuğuna örüyor...” (g11)

Başka bir görüşülen de şöyle anlatıyor:

“..buradakiler [oturduğu sokaktan bahsediyor] benim aracılığım la buldular. İlk ben başlamıştım olar da benim aracılığım la buldular. Zaten kazakçı tanımadıklarına vermiyor. Tanıdık birisiyle birlikte gitmesi lazım çünkü ipi teslim etmiyor. Tanımadığı insana verir mi? Burada dört tane falan ören var onları ben götürdüm. Yeri tarif ettim. Gittiğim zaman kadına [aracı kadına] dedim bak bu, bu gelecek onları ben tanyorum, ben gönderiyorum, onlar öyle başladılar yani...” (g 3)

“...biz burda üç kişi yaptık ben götürdüm benim adıma verdik. Öyle oldu. İpi kaç kilo almışsın kaç kazak yapmışsın önemli değil. Ben on kilo ip alıp gelirim. Kaç kazak çıkar? Yirmi kazak çıkar. Ben o ipi alıp geldikten sonra burda kaç günde ördüğün önemli değil, istersen iki haftada ör istersen iki günde ör. İpinin gelmesine gitmesine bakıyor. Sen kaç kişi örürsen ör. Yaptım öyle. Birkaç kişiyle birlikte yaptım. İlk başladığımızda beraber çalışıyorduk. Ama sonradan kadınlar gittiler aldılar. Ben götürdüm onları yanımda dedim ki şu kazağı yapan kadın bu baktı ki el becerisi var. Verdi...” (g3)

Ev eksenli üretimin örgütlenmesini sağlayan dayanışma dinamikleri, sosyal ilişkilerin ekonomik ilişkilere tahvil edildiği bu süreçte kadınlar arasındaki ilişkileri dayanışma ekseninde yeniden örgütlemektedir. Başka bir deyişle ev eksenli işin örgütlenme sürecinde kadınları arasındaki ilişkilerin dönüşümünü dayanışma dinamikleri belirlemektedir. Ancak ev eksenli üretim sürecinde kadınlar arasındaki

ilişkileri yalnızca dayanışma dinamikleri değildir; rekabet dinamikleri de yeniden örgütlemektedir.

3. 3.7.2.1. Dayanışma

Kadınlar arasındaki dayanışmanın kadınların aracı kadınlara olan ilişkilerinde ve işin yapılması sürecinde açığa çıkan iki biçiminden söz etmek mümkündür. Birincisi kadınların aracı kadına karşı örgütlenerek birbirleriyle dayanışması, ikincisi ise kadınların işin yapımı sürecinde birbirlerine yardım etmesi biçimindedir.

Daha önce de değinildiği gibi parça başı çalışan kadınlar ve aracı kadın arasındaki gerilimli ilişki ve aracı kadının işveren konumu kadınların aracı kadına karşı örgütlenmesine, dayanışmasına neden olmaktadır. Aracı kadına karşı örgütlenme ve kadınlar arasındaki dayanışma belli olay ve gelişmelere karşı anlık refleksler ya da ev eksenli çalışan kadınlardan bir grubun ortak tavır alması şeklinde olmaktadır. Aracı kadına karşı alınan ortak tavır çoğu zaman dayanışmaya katılmayan ya da dışında kalan kadınların sayısının çokluğundan dolayı, durumu değiştirme gücüne sahip bir tavır olamamaktadır. Hatta aracı kadına karşı kimi zaman birlikte kimi zaman tek başına tavır alınmaktadır. Aracı kadına karşı dayanışmanın ve örgütlenmenin düzensiz, reflekse dayalı, geçici ve zayıf oluşu, şikayet edilen durumu değiştirmeye yetmediğinden ev eksenli üretim sürecinde güç dengesi aracı kadından yanadır ve bu nedenden dolayı aracı kadın parça başı çalışan kadınların taleplerini dikkate almamaktadır.

Kadınların aracı kadına karşı beraber ya da tek başına tavır almalarının/almasının çeşitli pratikleri gözlenmiştir. Bunlardan en yaygın olanı parça başı ücretin az bulunması ve paranın geciktirilmesi ya da tam verilmemesi durumunda işin bırakmasıdır. Görüşülen kadınların hemen hepsi belli dönemlerde parça başı ücreti az bulduklarından ya da paralarını alamadıklarından dolayı işi bırakmış ama istisnasız hepsi daha sonra (ortalama 2-3 ay) yeniden başlamıştır. Ancak bunlar çoğu zaman bireysel bir tavırlardır ve rahatsız olunan durumu

değiştirmeye yetmemektedir. Dolayısıyla kadınları aracı kadına karşı bir araya getirenin aracı kadınla yaşadıkları ortak deneyimden kaynaklı kendiliğinden bir dayanışma olduğu söylenebilir. Kadınlar parça başı ücret az olduğunda ne yaptıklarını ve parça başı ücreti az bulunduğu anda alınan örmeme kararlarının nasıl sonuçlandığını şöyle anlatıyorlar:

“...az diye söylüyoruz. Az olduğunu o da biliyor.

Örmeyelim dedim birkaç sefer. Bazıları az olsun yapalım dedikleri için fark etmiyor. Kadın onlara veriyor. Kadının işi yapılıyor yani ben yapmazsam öteki... hiçbir şey yapmıyoruz yani.... bakıyoruz ki herkes örüyor sonunda biz de gidip alıyoruz...

[...]

....biraz zorladığın zaman üstüne gittiğin zaman başka yere gider. Oldu geçen yıl öyle ucuz denildi. Çok baskı yapıldı. Adam kazağı çekti. Biraz da tabii çevrenin insanları dağıldı. Çevrenin insanları birlikte davranmadı. Kadına dedim, ‘birkaç gün verme yapmıyorlar de ücreti yükseltsinler’. Birkaç gün onu denedi ama onun da zararına olduğu için o [aracı kadın] isteyenlere verdi. Aslında ondan geçiyor her şey başka kimseden değil. Onunun yapması lazım. Gelenlere demesi lazım ki şimdi vermiyorum. Dese çünkü biz bir şey yapamayız. 150 kişinin yaptığı kazağı 10 kişi 20 kişi karşı koysa ne olacak. Diğerleri yapıyor çünkü. Ama onun da [aracı kadın]işine gelmiyor. İhtiyacı var. Hiç çalışmanı yok. Oğlu askerde. Eşi rahatsız çalışmıyor. İki günde bir hastaneye gidiyorlar. Sürekli iğne yiyor. Acillere gidiyor. Evinin geçimi ordan. Başka geliri yok. İnşaat işi durduğu için zaten eşi çalışmıyor. Noluyor ona kalıyor o da işini bırakmak ister mi? İstemez. Bizden taraf değil patrandan taraf, kendi öyle söylemese de parça başı çalışıyor, para alıyor.” (g3)

“...bu yapılmaz diyoruz bırakıp geliyoruz. Sen de biliyorsun bu paraya bu yapılmaz diyoruz. Birkaç bırakan olursa o arada farklılık oluyor bazen... ama öyle hiç hep beraber bıraktığımız olmadı. Neden olmadı. Belki ben yapmam ama burda öyle yapılmıyor. Burası kırsal kesim bir ekmeğe muhtaç olan var. O diyor ki ben nasıl yapmayayım ne alsam kardır diyorlar. Kesin insanların çok ihtiyacı var dışarıya gidiyor çalışmıyor öyle kadınlar da var. Belki eşi bırakmıyor. Çok aciz durumda olanlar var onlar yapıyor...” (g5)

“Bir şey yapmıyoruz. Alıp örüyoruz. Birlikte öyle yapmayalım dedik ama olmadı. Öyle bir şey olsa herkes yapmasa ben de yapmayacağım; az diyeceğim. Ama herkes yapınca yapıyorum..” (g7)

“Bir ara dörde yapıyorduk üç buçuğa indi. Dedik arkadaşlarla, yapmayalım ama herkes senin gibi düşünmüyor. Yapıyorlar o zaman sen de yapıyorsun mecburen.” (g6)

“...azsa örmezsin ama bir şey yapmıyoruz. Ben almazsam öteki alıyor. Öteki almazsa beriki alıyor. Adam diyor ki benim 1 milyona ihtiyacım var sen örmezsen örme diyor. Kadın [aracı kadını kastediyor] da sen örmezsen öbürü örüyor diyor. Olan sana oluyor. Örgütlenme denen bir şey yok.” (g 9)

“Kadına [aracı kadını kastediyor] diyoruz . Kadın ben de sizin gibi işçiyim diyor. Kadının umurunda mı, yapma diyor. Sonra iş getirenle görüşün diyor onu da

bulamıyoruz ki... yapıyoruz. Aramızda konuşuyoruz az diye. Az ama mecbur örüyoruz. Evinin işini bırakıyor örüyor. Kocasını çalışmayanlar var..." (g4)

"... diyoruz kadına [aracı kadını kastediyor] da diyoruz az diye. Tabii o yapılınsı istiyor. Adama diyormuş güya, kadınlar yapmıyor diye. Diyor ki adama dedim yapmıyor kadınlar az diyorlar. Artıracak bekleyin falan diyip oyalıyor... başka bir şey yapmıyoruz. Bekliyoruz. Ne verirse talim..." (g13)

Görüşülen kadınlar ücretlerin verilmemesi ya da geciktirilmesi durumunda da beraber ya da ayrı ayrı iş bırakma yönteme başvurabilmektedir. Görüşülen kadınların hepsi aracı kadından alacakları olduğunu, alamadıkları durumlarda da işi bıraktıklarını, örmediklerini belirtmişlerdir. Ancak paranın geciktirilmesi ya da tam verilmemesi durumunda başvuru yöntemleri çeşitlilik göstermektedir. İş bırakmanın pasif bir yöntem olması nedeniyle, kadınlar ücretlerini almak için genellikle daha başka yöntemlere başvurumaktadırlar. Bunlardan en yaygın olanı aracı kadını telefonla sık sık arayarak ya da evine giderek ücretini almak istediğini belirtmek, paranın ne zaman geleceğini ve dağıtılacağını, paranın gelip gelmediğini sormaktır.

"...sıkıştırıyoruz. Git araştır, paramızı istiyoruz diyoruz..." (g5)

"...sürekli arıyoruz, gidip istiyoruz ama pek bir şey değişmiyor. O da fayda etmiyor. Sonuçta para başkasından geldiği için... o [aracı kadını kast ediyor] da öyle diyor. Patron vermiyor ben napayım söylüyorum diyor..." (g6)

Ancak kadınların paralarını almak için uyguladıkları yöntemler sadece ısrar etmekle sınırlı değil. Görüşülen kadınlardan birisi aracı kadınla aralarında tartışmaların çıktığını aktarmıştır:

“...10 milyon dedi bize modeli yaptırdı. Bize sonra verdi 3 milyon, 2,5 milyon. Hiç kimsenin örmediği kazağı tek biz ... [arkadaşının ismini söylüyor] beraber çıkarttık. 10 milyon dediler yaptırırken sonra yaptıktan sonra 2 milyon dediler. Baya tartıştık. İtiraz ettim ben. Tamam tamam dedi. Üç milyondan verelim dedi. O tartışmamız olmasaydı. Bize 2 milyondan veriyordu...” (g2)

Paranın geciktirilmesi, verilmemesi durumunda başvuru yöntemlerinden biri de fazla miktarda ip alarak alınan ipi veya örülmüş kazağı rehin tutmaktır. Kadınlar ödeme yapılana kadar kazağı teslim etmediklerini belirtmişlerdir:

“İçerde çok paramız olduğu zaman, biraz da geçmişse 1-1,5 ay olmuşsa, şey diyoruz biraz ip alalım örelim vermeyelim. Öyle yaptık bir sefer aldık ördük sonra para geldi. Bitiriyoruz götürmüyoruz bekletiyoruz elimizde. Rehin alıyoruz.” (g3)

“...bekliyoruz. Kazakları bekletiyoruz. Vermiyoruz. Diyeceksin ki kazakları verince parasını alacan. Zaten parayı toplu alamamıyoz verdiğimiz bütün kazaklarınkini alamıyoruz onun için de vermiyoruz. Benim kıştan elli iki milyonum duruyor içerde. Alıyorum ama hep eksik alıyorum illa param kalıyor içerde...” (g11)

“...napıyoruz. Elimizdekini vermiyoruz. Örüp bekletiyoruz. O da patrona teslimat yapamıyor öyle olunca o zaman mecburen veriyorlar para...” (g15)

Kadınların aracı kadına karşı dayanışması gevşektir ve kadınların bir bölümü, ev eksenli çalışanların küçük bir bölümü tavrı almaktadır ancak buna rağmen kadınların dayanışması ve tavırları zaman zaman sonuç vermektedir. Kadınların aracı kadına karşı dayanışmasının, çoğu zaman mağduriyeti engellemeyen bir gevşeklikte olması birkaç nedene dayanmaktadır: Ev eksenli çalışan kadınların –en azından bir bölümünün- çalışmak zorunda oluşu, mahallede sürekli olarak yapılan başka ev eksenli işin olmayışı, kadınların evde yapılacak başka işlerin olanaklarını nasıl yaratacağını bilememeleri. Kabaca işi kaybetme ve başka iş bulamama korkusu kadınların duydukları tepkinin çok azını aracı kadına yansıtmasına neden olmaktadır. Kadınlar bu konudaki endişelerini şu cümlelerle dile getirmişlerdir:

“...kârlı işler de var uygun işler var ama karşıda.

Gelinliklere kurdelelerden gül yapıyorsun onun tanesi 75

bin lira tanesi. Ayda 120 milyon alıyorsun. Karşıda ama.

İş çokmuş ama karşıdan buraya gelmesi para. 1 saate

yapıyorsun. Kendin alırsan tuhafiyelere 75 bin liraya

satıyorsun. Ama uzak... karşıda böyle işler daha çok

buralarda daha az. Kardeşim konfeksiyon açtı dışarı

temizleme işi veriyor. Burda bir pantolon 25 bin lira orda

75 bir liraya temizletiyor. Burası ucuz. Az iş var parası

daha düşük. Bin tane temizle 25 milyon ama orda 1000

tane temizle 75 milyon. Oradan iş getiremiyor bir de

sabahtan akşama bitmesi lazım buraya getirmez. Yol

uzak...” (g 11)

“...başka iş olsa onu da yaparım. Bu iş zor değil ama

parası az. Daha iyi bir iş olsa parası iyi olan daha iyi olur.

Ama burası kırsal kesim çok iş getirmiyorlar buraya.

İşyerleri hep karşıda oradaki oraya veriyor. Buraya getirir

mi. Getirmez...” (g 13)

“...ihtiyacı olanlar var yapıyorlar mecbur. Böyle çalışan kadın çok. Adam burdan çeker işi başka yere gider mecbur değil ki. O yüzden ses çıkartmıyor kimse...” (g3)

“...bu iş vardı daha önce burda ama sonra ip falan kayboldu, bir şeyler oldu.... adam Gebze’de yaptırmış sonra. Üç sene falan olmadı. İşte şimdi yeni geldi. İki yıl oluyordur geleli. Yani kadınlar da gider yine diye korkuyorlar...” (g 14)

Ev eksenli çalışan kadınların işin yapımı sürecinde birbirlerine yardım etmesi kadınlar arasındaki bir diğer dayanışma biçimidir. Alanda geçirilen süre içerisinde kadınlar arası dayanışmanın pek çok örneğine rastlanmıştır. Bu dayanışma daha çok bilenlerin bilmeyenlere yardım etmesi biçimindedir. Kadınlar kazağa başlarken (ilmek atarken), örnek ya da model çıkartırken, yaka, kol, koltuk bırakırken, kazağı dikerken birbirlerine yardım etmektedirler. Örneğin düzgün ilmek atmadığını söyleyen (g4) kazağa başlaması, ilmek atması için komşusuna (komşusu da aynı işi aynı aracı için yapmaktadır) gitmekte kazağı ona başlattırmaktadır. Yine aynı kadın kazağın koltuk payına geldiğinde parça başı çalışan diğer bir kadına gidip yaptırmakta ya da yapsa bile kontrol etmesi için parça başı çalışan diğer bir kadına göstermektedir. Yine kadınların en çok zorlandıkları konulardan birisi örnek çıkarmaktır. Yapılan iş aracı kadının istediği gibi olmazsa geri verilmekte ve yeniden yaptırılmaktadır. Bu sebepten kadınlar örnek, model çıkartırken sık sık birbirlerinin yardımına başvurmaktadır. Bu yardımların en sık karşılaşılan örneğin yapılışının uygulamalı olarak gösterilmesidir. Her ne kadar örnek/model aracı kadın tarafından anlatılıyor, tarif ediliyor olsa da kadınlar bir anlatımla öğrenmeyebilmekte ve bu durumda da aracı kadına değil, işi yapan diğer kadınlara/komşu ve ya arkadaşlarına gitmektedirler. Örgü işinde daha “iyi” olan kadınların diğer kadınlara yardımı hem işin yapılabilmesini örgütlemekte, hem de daha “az” bilen kadınların ev eksenli çalışabilmesini sağlamaktadır. Bu bakımdan özellikle örnek/model konusunda kadınların birbirine yardımları çok önemlidir. Kadınların birbirine yardım ettiği bir diğer aşama ise kazağın bitirilmesi ve dikilmesi aşamasıdır. Örneğin bitirirken

kazağın yakasını modele uygun yapamamış bir kadın akrabası olan g3'e gelerek "bir türlü beceremediğini, yakanın sarkık durduğunu" anlatmış ve g 3 de kazağın yakasını sökerek yeniden yapmıştır. Ayrıca kazağın başlamasından bitimine kadar olan tüm aşamalarında kadınlar tereddüt ettikleri durumlarda daha iyi bildiğini düşündüğü kazak işi yapan bir arkadaşına yaptığı işi gösterip kontrol ettirmekte ve onayını almaktadır. Yani aracı kadından önce kadınlar kendi aralarında birbirinin işini kontrol etmekte ve ondan sonra kazağı teslim etmektedirler. Kadınlar arasındaki dayanışmaya ilginç bir örnek de kadınların birbiriyle ip değış tokuş etmesidir. Örneğın görüşülen kadınlardan birisi (g14) 3-4 kazaklık siyah ip almış ancak siyah özellikle gece gözlerini çok yorduğundan rahat örememiştir. Elindeki siyah ipleri kazak işi yapan bir arkadaşının açık renk ipleri ile değıştirmiştir. Yine kadınlar bazen hep aynı renk ipe örmekten sıkıldıklarını bu yüzden de arada sırada ipleri değıştiklerini anlatmışlardır. Kadınlar arasındaki dayanışmanın başka bir biçimi ise kazak teslim etmeye birlikte gitmek ya da kendi kazağını teslim etmeye giderken komşularının kazaklarını da götürmektir. Örneğın aynı sokakta ya da yakın oturan kadınlar kazak teslim etmeye giderken birbirine uğramakta ya da telefon etmekte birlikte gitmeyi önermekte ya da bitmiş kazak varsa götürebileceğini söylemektedir. Kadınlar genelde aracı kadına ip almak veya kazak teslim etmek için gitmeden önce birbirlerini aramakta, haberdar etmektedir. Bu işin belli bir rotasyonla yapıldığına dair herhangi bir bilgi ve gözlem bulunmamaktadır bu sebepten işin bu biçimde yapılmasını işbölümü değıl dayanışma olarak nitelemek doğru olacaktır.

3. 3.7.2.2. Rekabet

Ev eksenli üretim sürecinde kadınlar arasındaki ilişkileri yeniden örgütleyen dinamiklerden biri de rekabettir. Ancak ev eksenli üretim sürecinde ortaya çıkan rekabet ekonomik ilişkilerin alanında değıl daha çok sosyal ilişkilerin alanda, toplumsal cinsiyet rolleri alanında bir gerilime neden olmaktadır. Ev eksenli üretim sürecinde (yapılan parça başı işin türü ile de doğrudan bağlantılı olarak) cinsiyetçi işbölümünden kaynaklı rollerin niteliğı açığa çıkmakta ve test edilmektedir. Daha doğru bir ifade ile ev eksenli üretim süreci kadınlar için toplumsal cinsiyet rollerinin

(iyi/kötü, becerikli/beceriksiz ev kadınlığının) karşılaştırıldığı bir alana dönüşmektedir. Örneğin günde bir kazak bitiren bir kadınla iki günde bir kazak bitirebilen kadın arasındaki rekabet, kazanılan paranın azlığı ve çokluğundan değil “eli çabuk” ev kadını olup olamaması ekseninde kurulmaktadır. Kaldı ki özellikle örgü cinsiyeti olan bir iştir. Kadınların ne kadar iyi işçi olduklarının değil ne kadar iyi ev hanımı olduklarının karşılaştırılmasının en önemli nedeni de yapılanın örgü işi olmasıdır. Kadınların örgüyü ne kadar hızlı, güzel yaptığı kadının statüsünü belirlemektedir. “Elinin işi düzgün” olan, çok zor örnekleri çıkartabilen, yapabilen, gördüğü modeli, örneği uygulayabilen kadın iyi ev kadınıdır.

Ev eksenli üretim herhangi bir vasıf gerektirmiyor gibi gözükse de aslında vasfa ve beceriye dayalı bir iştir. Kadınların komşuluk ilişkilerinde söz konusu edilmeyecek bu beceri ev eksenli üretim sürecinde gündeme gelmektedir. Bu gündeme gelişin çeşitli biçimlerine rastlanmıştır.

“...bir örnek vardı zor bir örnek iki arkadaş biz yaptık o örneği. Zor... öyle herkesin yapacağı bir örnek değil yani... mahalleden kimseye yaptıramadı. Ama biz uğraştık çıkardık.On milyon vermesi lazımdı ona vermedi onu da üçten aldı...” (g2)

“...benim elim ağır biraz öyle bunlar gibi [komşularından bahsediyor] hızlı yapamıyorum. Napayım ancak bu kadar yapabiliyorum. Ne yaparsam kâr sonuçta...” (g15)

“...yani günde bir kazak ören var. Öyle eli çabuk kadınlar var. Ben ancak iki günde bitirebiliyorum o da başına oturursam.” (g9)

Örneğin kızının da arada ördüğünü söyleyen bir kadın becerikli bir kadın olduğunu vurgulamak için bu durumu şöyle açıklıyor:

“...annesi becerikli tabi. Kızı da becerikli olur...” (g1)

Parça başı iş konusundaki beceriklilik ya da beceriksizlik yalnızca kadınlar arasında bir rekabet olmayabiliyor. Ev eksenli üretim kadınların eşlerine ya da işi yapmayan diğer kadınlara, akrabalarına karşı da kendilerini kanıtladıkları bir alan olabiliyor.

“Bir ara öremedim. Yanlış yapmışsın, olmamış, sökeceksin dedi kazakçı. Çok zoruma gitti. Beş tane kazak nasıl yapayım... Kazağını attım, geldim. Paramı da istemiyorum dedim. Onu da kocam başıma kaktı hep. Sen kazak öremedin, beceremedin dedi. Bir kazak işini yapamadın dedi...Ama sonra yine başladım...” (g4)

“...mesela yengem var o gördü yaptığım kazağı bayıldı. Çok güzel örmüşsün dedi...” (g14)

3. 3.8. Ev eksenli Çalışma, Yeni Tarif Ve Talepler

Ev eksenli üretim sürecini bir sömürü biçimi olarak değerlendirmek ve kadın emeği üzerindeki sömürünün bu yolla daha da arttığını söylemek de ev eksenli üretimin kadınlar için sınırlı da olsa ekonomik ve sosyal olarak bir özgürlük alanı açtığını söylemek de mümkündür. Farklı açılardan bakıldığında her iki tespit de geçerlidir. Ancak kadınlar açısından ev eksenli üretimi değerlendirirken iki tespitten daha fazlasına ihtiyacımız vardır. Çünkü ev eksenli üretimi reddetmek de olumsuzluk da bizi kadınlar adına doğru bir yere götürmeyecektir. Reddetmek bizi kadınların ev eksenli üretimi tercih etmesine neden olan sosyal gerçeklerden ve dolayısıyla kadınların gerçekliğinden, kabul etmek ise kadın emeği üzerindeki sömürünün arttığı ve cinsiyetçi işbölümünün pekiştiği gerçeğinden koparacaktır. Bu çalışma kadın bakış açısıyla bir tespit yapmayı amaçlamaktadır ve bunun için de ev eksenli üretimin hangi politikaların sonucu olduğunu ve tüm olumsuzluklarını akılda tutarak

onun kadınların sosyo-ekonomik hayatında ve bilinç düzeyinde nasıl bir dönüşüme neden olduğunu tespit etmeyi önemsemektedir. Bu bölüm ev eksenli üretimin kadınlar açısından yalnızca olumsuz sonuçlar değil aynı zamanda sonuçları kadınlar açısından olumlu olacak potansiyeller de barındırdığını açığa çıkartmaya çalışacaktır ve bu çalışma ancak bu potansiyellere vurgu yaptığı, açığa çıkmasına yardımcı olduğu ölçüde amacına ulaşmış olacaktır.

3. 3.8.1. Kadınların Emekleriyle Kurduğu İlişkinin Dönüşümü

Daha önce de belirtildiği gibi ev eksenli çalışma kadınların çeşitli nedenlerle (Bu nedenler “Ev Eksenli Çalışma Nedenleri” bölümünde ayrıntıları ile ele alınmıştır.) dışarıda çalışamamalarının sonucu olarak ortaya çıkan kimi zaman zorunlu kimi zamanda zorunlu-tercihli bir durumdur. Ancak kadınlar ekonomik sıkıntılardan dolayı zorunlu olarak çalışsınlar ister “katkı” amacıyla tercihli olarak çalışsınlar ev eksenli üretim sürecinde kadınların yaşadığı deneyimler ortaktır. Bu deneyimler, kadınların kendi emekleriyle kurdukları ilişkiyi ve emeklerini anlamlandırışlarını etkilemekte ve yeniden tarif etmelerini sağlamaktadır.

Görüşülen kadınların hiçbirisi, ev eksenli üretim sürecinin hane içi işbölümünde kız çocuklarının belli işleri devralması dışında, bir değişim olmadığını belirtmişlerdir. Ev işlerinin kız çocuklarının devraldığı kısmı dışındaki tamamını kadınlar yapmaktadır. Kadınlar ev kadınlığını ve “çalışma”yı birlikte yürütmektedir. Dolayısıyla ev eksenli çalışan kadınlar bu süreçte günlerini ev ve parça başı iş ekseninde planlamaktadırlar. Bu planlama aynı zamanda ev ve el işinin zamanlarının ne kadarını aldığını fark etmelerini sağlamaktadır. Görüşülen kadınların hepsi ev işlerinin (çamaşır, bulaşık, yemek, ütü, temizlik vb. için ayrı ayrı söylemişlerdir) ne kadar zaman aldığını söyleyebilmektedir. Ev eksenli üretim sürecinde yirmi dört saate yayılmış ev kadınlığının daha dar bir zamana sıkışmak zorunda oluşu, kesintiye uğraması, kadınların ev işleri için harcadığı emeği fark etmelerini sağlamıştır. Örneğin ev işlerini ikiye kadar bitirdiğini sonra da el işine

başladığını anlatan bir kadın el işine başlamadan önceki döneme ilişkin şunları söylüyor:

“...değişti artık. Eskiden analarımız ne öğretmişse onu bilirdik. Eşin ne derse o olur derlerdi. Ama artık biz kendi kabuğumuzdan çıktık. Herkes her şeyi biliyor. O öyleyken ben niye öyle olayım diyor. Doğrusu da o. ...bir de alışmışız evin içinde. Dünyamızı evin içinde kurmuşuz. Ben kendi adıma söylüyorum. Diyeceksin ki bire kadar temizlik yapsan biter burdaki iş. Evet ama ben beşe kadar yapsam yine bitiremem. Artık dünyamı oraya kurmuşum. Git gel evin içinde orayı beriye çek, burayı çek, gene yap, gene yap. Bir yerlere şey yapmadığımız için evin içine kurmuşuz dünyamızı. Ama öyle de değil dışarda farklı bir hayat olduğunu sen benden daha iyi biliyorsun. Evde durdukça iş buluyorsun...” (g5)

Görüşülen başka bir kadın şunları anlatmıştır:

“Günümüz sinirlen geçiyor. Karman çormandır benim evin içi. Ona bağır buna bağır. Günlük ev işleri çocuklar. Bazen kendimi robot gibi hissediyorum her gün aynı işi yaptığım için... bir robotu ayarlarsın ya aynen öyle. Evin temizliği, yemeği, bulaşığı çocukları uyutuyorum onlar uyurken. Onların yemeklerini hazırla. Akşam yemeğini hazırla. Akşam yemek yenir çay içilir. Tabi bir de bunları yaparken arada el işi yap, ona da zaman ayır...” (g10)

“...insanlar çok eziliyor, yani bayanlar çok eziliyor. Kolay değil. Gerçekten çok zor, hem yemek, hem ev işi, hem çocuk, hem eşinin sıkıntısı e bir de kazak örme gerçekten bayanlar çok eziliyor...” (g2)

Görüşülen kadınlar ev ve el işine ne kadar zaman ayırdıklarını ve bunun onları nasıl etkilediğini şöyle aktarmakta:

“...günde 15, 16 saat çalıştığım oluyor. Geç yatıyorum gece bazen üçü buluyor. Geri kalan zamanda da ev işi işte...” (g3)

“...ev işlerine öğlene kadar öğleden sonra yediye kadar örüyorum sonra yemek. Yemekten sonra da dokuz-ona kadar örüyorum...” (g4)

“...aslında ben istiyorum ki sosyal faaliyetlere katılayım. Ev işi de el işi de aym. Hep evin içindesin...” (g3)

“Bi kadının işi ne olacak. Evin içinde işte. Şimdi örgü işi olunca birken iki oldu işler. Hem ona hem ona koşuyoruz.kurulu robot gibi...” (g15)

Ayrıca kadınlar bir kazağı kaç günde ya da kaç saate bitirdiklerinin söyleyebilmekteler, yani bir kazak için ne kadar zaman ayırdıklarının da farkındalar. Görüşülen kadınlardan birisi görüşme sırasında bir kazağı ne kadar zamanda ördüğünü hesaplariken günde kaç saat çalıştığını açığa çıkartan bu hesaplamayı kendiyle dalga geçerek anlatmıştır:

“...günde bir kazak örüyorum. Yani o da oturursam. Gece de geç yatarsam... on üç saate falan bir kazak örüyorum. Modele göre değişiyor bu tabi. Yani günde on üç saat çalışıyorum diyebilirim. Dışarda çalışanlar bile çalışmıyordur bu kadar. ...işçilerden bile fazla... Ev işi de var tabi... onu da sayarsak...” (g2)

Görüşülen kadın bu akıl yürütmenin devamında şunları da ekliyor:

“...yani ev hanımları, bizim gibi çalışan kadınlar çok zor durumda. Sahip çıkılması lazım bize. Bir yerden destek verilmesi lazım. birisi çıkıp da bir şey demiyor. Sadece çalışan bayanlar değil ev hanımları da çalışıyor. Ama kimse bunu görmüyor. ...ev hanımları daha çok çalışıyor...” (g2)

Diğer taraftan ev eksenli çalışma, kadınlar için miktarı az da olsa üzerlerinde sadece kendilerinin tasarruf hakkı bulunan bir paranın varlığı anlamına geliyor ve kadınlar ekonomik özgürlüğün olmasa da kendi para kazanmanın deneyimini yaşıyorlar. Belki hayatları boyunca ekonomik olarak eşine bağlı yaşamış/yaşayan bir kadının hayatı göz önüne alındığında ise bu hiç de az bir deneyim değildir ve kadınları daha fazla para kazanmaya ekonomik özgürlük kazanmaya motive etmektedir. Görüşülen kadınlardan birisi çalışmanın kadını özgürleştirmesi konusunda söyledikleri buna bir örnektir:

“...çalışmak isterim. Farklı yani. Ekonomik özgürlüğü var insanın. Diyecen ki senin ekonomik özgürlüğün olmadı mı. oldu. eşim de çocuklarım da çalıştıklarını bana veriyorlardı ben de evin eksiklerine harcıyordum onlar da biliyordu. Ama çalışırdım yani. Başka bir şey yarın emekli olursun. Emekli maaşın olacak güvencen olacak. Artık eskisi gibi şunun bunun dediği gibi her şeye boyun eğmiyorsun. O da biraz ekonomik özgürlüğe dayanır. Benim kız çocuğum yok olsaydı. İsteddiği şekilde okuturdum çalışmasını da isterdim...” (g5)

Daha önce çalışma deneyimi yaşamış bir kadın kadının çalışmasının ev içi ilişkileri nasıl değiştirdiğini ve çalışmadığı için eşine muhtaç olduğunu aktarmıştır. İkinci evliliğini yaşayan kadın eşinin çocukların süt, bisküvi, bez gibi ihtiyaçları ve

kendisinin özel giderleri için para vermediğini evde çalışarak kazandığı para ile bu giderleri karşılayarak nispeten de olsa eşinden bağımsız olabildiğini anlatmıştır:

“...az çok bağımsızlığımı ilan ediyorum., en azından kendi harcamalarımı, çocuklarımın harcamalarını yapabiliyorum. kocadan isterken insan çekiniyor vermediği zaman çalışmıyorsun eline bakıyorsun muhtaç gibi hissediyorsun. İsteddiğini alamıyorsun. Ancak kendin kazandım zaman istediğimi alabiliyorum. Şuanda ben öyleyim. Ancak kendi paramla istediğimi alıyorum vermez. Param yok der. Çocukların sütünü, bezini, şeyimi kendi kazandığım parayla alıyorum. Cep telefonu hattımı, kontürümü kendi kazandığım para ile aldım. Çünkü onlara para vermez...kadın çalışmayınca evin hakimiyeti bende her şey benden sorulur gibi oluyor. Biraz emir verme taraftarılar. Bir ara çalışmıyordu ben çalışıyordum o zaman emir vermesi yoktu. Kendini bana muhtaç gibi hissediyordu o zaman emir vermiyordu, ses çıkarmıyordu. Ama kendisi para kazanmaya başlayınca seni daha çok küçümsüyor. Ben bir şey istediğim zaman karşılık veriyor. Bağırıp çağırıyor. Ben istediğimi yaparım sen yapamazsın yani...” (g10)

Görüşülen kadınlardan birisi kazandığı paranın kadına nispeten ekonomik özgürlük sağlandığını aktarıyor:

“...bir gelirin oluyor rahatça harcıyorsun kendin kazandın diye... kendi ihtiyaçlarını görüyorsun. İyi oluyor. Yani bir gelirin olmuş oluyor. İstedığın bir şeyi alabiliyorsun diyelim. Kendi paran olmayınca öyle her istediğini alamazsın. Mesela taksite falan girersin...” (g2)

Yine de kadınların çalışmaya dair aktardıklarını yorumlarken şunları göz önünde tutmak gerekiyor: Görüşülen kadınlar kendilerini çalışan kadın olarak görmemekteler ancak parça başı işten kazandıkları paranın kadınlara nispi bir özgürlük sağladığının farkındalar ve bu alanı daha da genişletmek istiyorlar. Çalışmanın kadını özgürleştirdiğini, çalışan kadının özgür olduğunu dile getirmekle birlikte kendilerini çalışıyor saymadıkları, çalışmayı dışarıda çalışmak olarak tarif ettikleri için ve tabii ki parça başı işten aldıkları para az olduğu için, kazandıkları para ile özgürlük arasında bir ilişkiden bahsetmiyorlar. Ancak ev eksenli çalışmanın sağladığı ekonomik hareket ve özgürlük alanı kadınların emeklerini olduğu gibi çalışmayı da yeniden tanımlamalarına neden olmaktadır. Görüşülen kadınlardan birinin para kazanmanın kendisini nasıl etkilediğini dair söyledikleri bu yorumu özetler niteliktedir:

“...para kazanmanın farkına varıyorsun, paranın tadına varıyorsun...” (g 14)

3. 3.8.2. Yeni İş Arayışları

Görüşülen kadınların hemen hepsi, dışarıda çalışma izinleri olmadığına ya da hem dışarıda hem evde çalışmanın daha zor olduğunu ev eksenli çalışmanın bu nedenden dolayı avantajlı olduğunu düşündüklerinden ev eksenli çalışmaya parça başı ücretin düşük bulsalar da ileride de devam edeceklerini belirtmişlerdir. Ancak (g2, g3, g11) dışındaki görüşülenler işin kendilerine bağlı değil aracıya/işverene bağlı olduğunu belirtmiş ve bunu “ancak getirirlerse yaparız” şeklinde ifade etmişlerdir. İkinci, üçüncü ve on birinci görüşülen kadınlar ise kendilerine yeni iş imkânı yaratmanın yollarını aramak istediklerini söylemişlerdir. Daha iyi diye tanımladıkları, parça başı ücretin daha yüksek olduğu bir iş bulmaya çalıştıklarını hatta zaman zaman da aradıklarını belirtmişlerdir. Bu arama etraftan soruşturma biçiminde olmaktadır. Üçüncü ve on birinci görüşülen kadınların diğer kadınlardan farklı bir arayış içinde olmaları bu kadınların daha önce de aracılık yapmış olmaları

yani kişisel deneyimleri ile açıklanabilir. Bu kadınlar farklı iş imkânı arayışlarını şu şekilde dile getirmişlerdir:

“...öyle daha iyi bir iş bulabilsem ben de yaparım. Ben duyduğuma göre bir dansöz elbiseleri varmış parça başına kırk milyon alanlar oluyormuş. Bu tarafa geldiğinde ucuzluyor. Karşı tarafta benim konuştuğum kadınlar üç günde bitiriyoruz kırk milyon alıyoruz diyorlar. İyi para ama yerini onlar da söylemiyorlar. Bana söylemedi. Ben de yapayım dedim. Haftalık olarak geleyim alayım dedim. Söylemedi bana yerini. Yayılacak, o yapçak o yapçak diye söylemiyorlar. Saklıyorlar. Bize ördükleri kazakları karşıda on milyona ördürüyorlar. Bizim 3 milyona örüyoruz....

[...]

....aradım çok aradım. Bulamadım yerini bulamadım. Elimizde adres yok tabi adres olmadığı için bulamadık. Öyle bir şey olsa ben onlardan beş milyon alsam insanlar zarar görmesin diye bir milyon da olsa bana yeter.[kadınlara 4 milyona ördürdüğü kazağı firmaya 5 milyona satmak istediğinden bahsediyor] Öyle bir iş bulup da getirip yaptırdığımda benim masraflarımı çıkartsam bana yeterdi. Yok bulamadım. İnsanlar çok eziliyor, yani bayanlar çok eziliyor. Kolay değil. Gerçekten çok zor, hem yemek, hem ev işi, hem çocuk, hem eşinin sıkıntısı e bir de kazak örme gerçekten bayanlar çok eziliyor...” (g2)

Hatta bu görüşülen benim dışarıda daha çok bağlantım olduğunu öyle işleri nasıl nerelerde bulabileceğini bildiğimi söyledi ve benden iş bulma konusunda yardım talep etti. Daha önce aracılık yaptığımı söyleyen kadınlardan birisi farklı iş olanaklarını farkında ancak onlara ulaşmasının zor olduğunu belirtiyor:

“...kârlı işler de var uygun işler var ama karşıda. Gelinliklere kurdelelerden gül yapıyorsun onun tanesi 75 bin lira tanesi. Ayda 120 milyon alıyorsun. Karşıda ama. İş çokmuş ama karşıdan buraya gelmesi para. 1 saate yapıyorsun. Kendin alırsan tuhafiyelere 75 bin liraya satıyorsun. Ama uzak... karşıda böyle işler daha çok buralarda daha az. Kardeşim konfeksiyon açtı dışarı temizleme işi veriyor. Burda bir pantolon 25 bin lira orda 75 bir liraya temizletiyor. Burası ucuz. Az iş var parası daha düşük. Bin tane temizle 25 milyon ama orda 1000 tane temizle 75 milyon. Oradan iş getiremiyor bir de sabahdan akşama bitmesi lazım buraya getirmez. Yol uzak...” (g 11)

Görüşülen kadınlar daha çok para kazanabilecekleri parça başı işler talep ederken ev eksenli üretimin yaygınlığının ve ev eksenli çalışan kadınların durumunun da farkındalar. Bu farkındalık aynı zamanda kadınların beklentilerini ve taleplerini de belirliyor. Görüşülen kadınlar aynı işin daha fazla paraya yapıldığını bildiklerinden “sömürdüklerini, emeklerinin karşılığını alamadıklarını” belirtiyorlar.

“Tabi ki çok var böyle çalışan kadın. Bildiğim kadarıyla Aydoğdu, Samandıra, Sultanbeyli, Okmeydanı civarında baya tanıdığım insanlar var orda da baya işler var. Her türlü iş de yapılıyor. Konfeksiyon işi de oluyor. Büro temizliğine gidiyor kadınlar akşamları. Bankalara falan... kazak işi yapanlar var, çiçek yapanlar var. Vida takanlar var, kibrit işi var. Yani çok değişik şeyler var...” (g3)

Görüşülen diğer bir kadının anlattıkları kadının hem ev eksenli üretimin yaygınlığının hem de daha kârlı işleri yapabilmenin olanaklarının farkında olduğunu göstermektedir:

“...ama penye işi iyiydi. Bir ara penye getirdiler iki gün çalıştım yirmi milyon aldım. Bunda on-on üç tane yapıyorsun yirmi milyon bile alamıyorum. Olursa ondan yapmak iyi aslında...

[...]

...böyle çalışan kadın çok vardır. Tabi tabi bir sürü çalışan var evde. Benim bak amcamın kızı var karşıda, nakış makinesi var kendisinin sanatçıların elbisesini işliyor. O da yengeme falan veriyor boncuklarını diktiriyor. O daha kârlı. 2-3 milyona geliyor. Ama sosyetelerin elbiselerini yapıyor. Nakışını yapıyor boncuk işini yengelerime halamın kızlarına veriyor. O sürekli yapıyor. Parası da peşin.” (g7)

Görüşülen kadınlar ayrıca ev eksenli çalışan kadınların sayısının arttığı tespiti ile birlikte bu sayının neden arttığı konusunda da fikirlerini belirtiyorlar. Fikir belirten kadınlar bunun gerekçesi olarak artan yoksulluk, kriz, geçim sıkıntısı gibi hane eksenli gerekçeleri göstermesi yine yorumlarının kendi deneyimlerine dayandığını göstermektedir. Örneğin dışarıda çalışmak isteyen ancak üç küçük çocuğunu bırakacak yer bulamadığı için çalışamayan onuncu görüşülenin söyledikleri kendi deneyimlerinin yorumunda ne kadar etkili olduğunu gösteriyor:

“evde çalışan kadınlar arttı tabi... çünkü okuması yazması yok, kafasına göre iş bulamıyor, çocuklarını bırakacak yer bulamıyor en önemlisi...” (g10)

“Tabi çok, her tarafta, kazak işi, kibrit işi, cıvata işi, konfeksiyon işi yapanlar var. Her tarafta var. Mantı açanlar var. Çok yani..... neden arttı? Pahalılıktan, geçim sıkıntısından, insanlar çok kötü durumda. Ek işe gidiyor. 200 milyon maaş alıyor. Bir yere giriyor 220 milyon

asgari ücretten maaş alıyor. Bir de evli olduğunu düşün kirası var bunun elektriği, suyu faturası, yani ödemek zorunda, mecburen napsın bayanlar yapıyorlar. Aç kalmamak için mecburen yapıyorlar... ” (g2)

“çok kadın böyle çalışıyor. Bence ev kadınlarının yüzde altmışı yetmiş çalışıyordur böyle. Patik ören de var, dantel ören, evde yemek yapan. Hep duyuyoruz.... geçim sıkıntısı çok ondan dolayı arttı... ” (g15)

“geliri yetersiz insanların, geçinmiyorlar... mesela benim kocamın sendikası mahkemede, maaşımı vermiyorlar ben de çalışıyorum mecburen...” (g8)

“arttı, herkes yapıyor. Geçim derdi... üç milyona yapılmaz ama mecbur kalınca yapıyoruz...” (g7)

“Ekonomi biraz daha şey olduğu için, bir kişinin iki kişinin çalıştığı yetmiyor. Evdekiler de çoluk çocuk çalışıyor. Herkes çalışıyor. Çevremdeki insanlara bakıyorum çalışıyor herkes. Eskiden çalışmayanlar çalışıyor artık...” (g7)

Ancak ev eksenli çalışan kadınların arttığını söylerken daha farklı analizler yapan kadınlar da var. Örneğin görüşülen kadınlardan birisi kadınların ekonomik nedenlerle parça başı çalışmaya başladığını söylerken krizin gerekçelerini de anlatıyor:

“Enflasyon çok yükseldi. Geçim sıkıntısı aldı gidiyor. Alınan maaşlar yetmiyor. Devlet halka sahip çıkmıyor, herkes kendi cebine bakıyor. Hortumlanan bankaların faizlerini ödüyoruz halkı düşünen mi var. Devletin şeyi de

hep zenginlerden tarafa. İnsanı insan olarak görmüyor. Evde beslenen bir köpek kedi bile insandan daha çok rağbet görüyor...” (g3)

Diğer taraftan görüşülen kadınlardan bazıları ev eksenli işinin yaygınlaşmasına sebep olarak işin işverene açısından avantajlarından bahsetmesi de ayrıca önemlidir.

“Vergisi şeyi yok. Dumansız fabrika. Adam kârlı, hiçbir masraf yapmıyor. Bizim ördüğümüz kazakları gördüm, aynı 40 milyona satılıyor. yarım kilo ip başka bir şey yok. Adam havadan para kazanıyor. Hiçbir masrafı yok en az 1000 tane işçisi var.” (g5)

“Dükkanında temizlik işçisi çalıştırmak istemeyenler de veriyor dışarıya. Dışarda daha ucuza geliyor. Dükkanında niye maaşlı çalıştırırım diyor. Almıyor. Dışarıya veriyor. Ama orda öyle değil, orda parça başı yaptığı için ne kadar çok yaparsa o kadar alacağı için hızlı yapıyor ama dükkandaki işçi ağırdan alıyor. O da patronun işine gelmiyor.” (g3)

3. 3.8.3. Sosyal ve Ekonomik Güvence Talepleri: Devletten, STK'lardan, Sendikalardan Beklentiler

Öncelikle kadınların algı dünyalarında devlet, , sendika ya da sivil toplum kuruluşu gibi siyasal ya da ekonomik kurumların ortak bir anlama geldiği söylenebilir. Kadınların birinden ya da öbüründen talep ettikleri kurumun işlevinden bağımsız olarak aynıdır. Görüşülen kadınların özellikle STK ve sendikalardan neyin talep edilebileceğine ya da bu kurumların işlevinin ne olduğuna dair fikirleri

olmadığı gözlenmiştir. Ancak kadınlar kurumun işlevinden de bağımsız olarak bu kurumlardan beklentilerini dile getirmişlerdir. Görüşülen kadınların devlet, sendika ve sivil toplum kuruluşu gibi kurumlardan beklentileri ve talepleri çeşitlilik göstermektedir. Ancak bu çeşitlilik içinde öne çıkan sosyal ve ekonomik güvence talebidir. Kadınların bu taleplerini ev eksenli çalışan kadın olarak dile getirmeleri dikkat çekicidir. Ev kadını kimliği ile bu yönde bir talep dile getirenlerden yalnızca bir kadın olmuştur (g2). Bu da kadınların, ücretsiz emeğini ücretli emeğe dönüştüren ev eksenli üretimin, aynı zamanda kadınlar için yeni bir bilinçlenme sürecini de ortaya çıkardığı söylenebilir.

Görüşülen kadınlar özellikle devletten beklentilerini dile getirirken hem devlete güvenmediklerini, devletin ev eksenli çalışan kadınlar için herhangi bir şey yapmayacağını söylemekte diğer taraftan da devletin ev eksenli çalışan kadınlar için gerekli yasal düzenlemeleri yapması ve özellikle evde çalışmak isteyen kadınlara iş sağlması gerektiğini belirtmişlerdir. Görüşülen kadınların devlete ve devletten beklentilerindeki bu şizofrenik durum ancak derinlemesine bir araştırmanın verileriyle değerlendirildiğinde doğru bir biçimde yorumlanabilir fakat bu şizofreninin 1980'lerden sonra devlet politikalarında yaşanan değişim, devletçi ekonomiden, piyasa ekonomisine hızlı geçiş toplumun ayak uyduramamış olmasından kaynaklı olduğu söylenebilir. Güvenmeseler de kadınların devletten beklentileri daha çok iş sağlması ve ya ev eksenli işin maaş karşılığında yapılmasını düzenlemesini içermektedir.

Örneğin görüşülen kadınlardan biri devletten beklentisini dile getirdikten hemen sonra devlete güvensizliğini belirten başka bir şey de söylemektedir.

“...çalıştığımız işin karşılığını alamıyoruz. Bunu düzeltmeli devlet... biz de bir nevi işçiyiz hakkımızı vermeli... ama işçi olunca da senden vergi alacak. Almaz belki bizden ne kazanıyoruz ki. Ama bizim devletimiz alır da almaz diye bir şey yok....”

Kadınlardan bazıları devletten ne beklediğini şöyle dile getirmiştir:

“...ücret fazla verilsin.”(g8)

“...devlet destek çıkmalı. Emeklerimizin karşılığını vermeli. Çalışıyoruz emeğimizin karşılığını alamıyoruz bunu istiyorum ben devletten...” (g6)

“bize iş getirsin yapalım. Yani çalışmak istiyor kadınlar devletin iş getirmesi lazım...” (g13)

Bu konuda en ilginç yorumu üçüncü görüşülen kadın yapmıştır. Görüşülen kadın devletin ev eksenli çalışma konusuna müdahale etmesi gerektiğini düşünmekte ama devlete bu konuda güvenmemektedir ve gerekçelerini de açıklamaktadır.

“Zannetmiyorum devlet bir şey yapsın. Neden dersen. İşveren bu işi ucuza mal ediyor. Genelde kırsal kesimlere getiriyor. Hem ucuza mal etmek hem de vergiden kaçmak için. O tür bir düzenleme olsa işi vermez başka yere götürür. Yapsa fena olmaz ama zannetmiyorum yaptırılmazlar. İşveren yaptırılmaz. Çünkü zararına olur. Ama ithalat ihracat işi olduğu için belki devlete vergisini veriyordur ama ne kadardır bilemem. Bizim için iyi bir şey olacaksa yapsın. Ama yaptırılmazlar. Çok kırsal kesim var. İhtiyacı olan insanlar var. Burdaki insanları da elinden kaçırmamak için vermezler. Devlete güven mi kaldı zaten. Devlet bize ne yapıyor. Hiçbir şey. Elimizden almaya çalışıyor daha çok. Eşimin brüt aldığına bakıyorum bir de net aldığına bakıyorum yarıdan fazlasını kesiyor. Normalde eşimin maaşı 1,5 -2 milyarı geçiyor. Ama

kesintiler falan 900 milyon ancak eline geçiyor. Böyle düşündüğün zaman da devlet bizim için bir şey yapmaz diyorum...” (g3)

Görüşülen kadınların devletten beklentileri parça başı ücretlerin artırılması için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması olarak özetlenebilir. Ancak kadınların bunu dile getiriş biçimlerinden ev ekseni üretim konusuna devletin müdahale etmesi ve kayıt altına almak için gerekli yasal düzenlemeleri yapması anlaşılmamaktadır. Kadınlar ücretin artırılmasını ya da düzenli maaş ya da işi doğrudan devletten istemekte bu talebin muhatabı olarak işvereni değil devleti görmektedirler.

Görüşülen kadınların sivil toplum kuruluşları ve sendikalardan talepleri devletten taleplerine göre daha belirsizdir. Bundan daha önce de bahsedildiği gibi kurumların işlevini bilmemeleri önemli bir etkidir. Kadınlar bu kurumlardan taleplerini “iş bulsunlar”, “yardım etsinler” biçiminde dile getirmişlerdir.

“...[STK’lar için]sürekli bir iş bulsa, bulabilirse. Çok ihtiyacı olan kişiler var onlara işini getirip götürse iyi olur. İyi bir iş sağlasalar onu isteriz.” (g 8)

“vallahi yardım yapsınlar çok iyi olur” (g 9)

“Yardım etmeli .” (g5)

Ancak tüm kadınların bu kurumlar hakkında bilgisi olmadığını varsaymak yanıltıcı olur. Örneğin STK’lardan talebini neler yapabileceğini dair fikrini dile getiren altıncı görüşülenin STK’lar işlevi ve yapabilecekleri konusunda bilgisi vardır.

“Kadınlarımıza ulaşabilmeleri lazım. Onların kadınların bulması lazım. Mahalle mahalle gezerek kadınların bulması lazım. Ben onları bilebilirim ama ben onların olduğu yere gidemem ki. Bir kere giderim ama her

seferinde ben buradan çıkıp Beyoğlu'na nasıl gedeyim.
Zamanım da durumum da müsait olmuyor ki. Onlar
mahallelere gelmeli.." (g6)

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışma asıl olarak ev eksenli üretim sürecinin kadının emeği ile kurduğu ilişkide, hane içi işbölümünde ve kadının toplumsal hayata katılımında ne yönde bir değişim ve dönüşüm yarattığına, daha doğru bir tanımla ev eksenli çalışmanın kadınlar açısından bu tüm bunları değiştirip değiştirmediğine bakmayı amaçlamıştır. Ancak diğer taraftan ev eksenli üretimde yoğun olarak kadın emeğinin kullanılmasının ardında yatan nedenleri, ev eksenli üretimin örgütlenmesi ve yaygınlaşması sürecinde kadının toplumsal cinsiyet rollerinin, cinsiyetçi işbölümünün ve geleneksel ilişkilerin ne yönde etkisi olduğunu açığa çıkarmak da bu çalışmanın amaçlarından birisi olmuştur. Dolayısıyla bu çalışma hem ev eksenli üretim sürecinin kendisini hem de sürecin yeniden ortaya çıkardığı, kadınlar olumlu olabilecek potansiyelleri anlamaya çalışmaktadır.

Neoliberal ekonomi politikalarının ortaya çıkardığı bir üretim biçimi olarak ev eksenli üretim, formel emek piyasasından dışlanan kadın işgücünün istihdam edildiği bir alan olmuştur. Ev eksenli çalışanların önemli bir bölümü kadındır ve bu durum sadece Türkiye'ye özgü değildir; başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere tüm dünyada ev eksenli çalışanların büyük bir bölümünü kadınlar oluşturmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde ev eksenli çalışanların büyük çoğunluğunu kadınların oluşturmasının belli başlı nedenleri ise kadın işgücünün ucuzluğu, eğitim düzeyinin düşüklüğü, kadınların dışarıda çalışması önündeki ataerkil engellerdir. Zaten öncelikli yeri ev ve öncelikli görevi ve sorumluluğu ailenin ihtiyaçlarını karşılamak olan kadın için ev eksenli çalışma bu zorunluluklarla da örtüşmektedir. Kadınlar aile/eş baskısı, eğitimsizlik, çocuklarını bırakacak yerinin olmaması, hane içi işbölümünün olmaması gibi nedenlerle formel emek piyasasına dahil olamazken ev eksenli üretim kadınların çalışması önündeki bu engellerin üstünden atlayarak ve bu engelleri lehe çevirerek kadınları emek piyasasına dahil etmiştir. Dolayısıyla üzerinden atlanan engeller, kadının toplumsal rol ve sorumluluklarını değiştirip dönüşmemiştir ve kadınlar üzerindeki ataerkil baskılar ev eksenli üretimle birlikte varlığını sürdürmeye devam etmektedirler. Ev eksenli çalışan kadınlar hem cinsiyetçi

işbölümünün kadına biçtiği toplumsal rollerinden kaynaklı sorumluluklarını sürdürmekte hem de üretim sürecine dahil olabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında ev eksenli çalışma kadının üzerindeki yükü artırmıştır. Ancak diğer taraftan ev eksenli çalışma yer yer kadınlar tarafından yine aynı sebeple, ev işlerini engellemediği için, tercih edilen bir çalışma biçimi olabilmektedir. Ev eksenli çalışan kadınlar kendilerini “çalışıyor” olarak tanımlamamaktadırlar ve dolayısıyla ev eksenli çalışma kadınlar için hem emekleri ile kurdukları ilişkiyi hem de ev içi cinsiyetçi işbölümünü değiştirecek bir araç olma potansiyeline henüz sahip değildir. Parça başı ücretlerin düşük oluşu, paranın zamanında, düzenli ve tam alınmaması, ufak parçalar halinde ele geçmesi kazanılan paranın kullanım alanlarını sınırlamaktadır. Genellikle kadının kazandığı para hanenin giderleri içine katılmaktadır. Kadın, kazandığı para üzerinde herhangi bir tasarrufta bulunmamaktadır. Bunda kadının çalışması ve para kazanmasındaki asıl amacının kendi ihtiyaçlarını karşılamak değil haneye ek gelir sağlamak olmasının da etkisi vardır.

Ev eksenli çalışmanın birkaç biçimine rastlanmaktadır. Birincisi sipariş üzerine ve/ve ya kendi hesabına çalışmaktır. İkinci biçim ise genellikle bir aracıya, taşeronu bağlı olarak parça başı ücret esasıyla çalışmaktır. Bu araştırmaya konu olan ev eksenli çalışma biçimi, aracıya, parça başı esasına göre çalışmadır. İşi örgütleyen, dağıtan bir “aracı kadın” vardır. Aracı kadın işi firmadan alıp mahallede dağıtmaktadır. Ancak işin örgütlenmesini sağlayan asıl faktör kadınlar arasındaki geleneksel ilişkilerdir. Ev eksenli işin kadınlar arasında yaygınlaşmasını ve örgütlenmesini aracı kadından çok geleneksel-toplumsal ilişkilerin kendisi örmektedir. Bu açıdan ev eksenli üretimin geleneksel ilişkilerin sürekli aracılığı ekseninde örgütlendiği söylenebilir. Bu ilişkiler akrabalık, komşuluk, arkadaşlık, hemşehrilik ilişkileridir ve ev eksenli üretim sürecini örgütleyen bu ilişkiler aynı zamanda ev eksenli üretim sürecinde yeniden örgütlemekte, değiştirip dönüştürmektedir. Ev eksenli üretim sürecinde parça başı çalışan kadınlar arasında yeni dayanışma ve rekabet dinamikleri ortaya çıkmaktadır. Parça başı çalışan kadınların parça başı çalışan diğer kadınlarla (arkadaş/akraba/komşularıyla) ilişkileri yapılan ortak iş üzerinden daha da sıkılaşmakta ya da gevşemektedir. Ev eksenli üretim sürecinde kadınlar arasında ortaya çıkan dayanışma dinamikleri iki biçimde

ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki, işin örgütlenmesi sürecinde kadınların birbirine yardım etmesi biçimindedir. Kadınlar işe başlaması, işin dağıtılması, yapılması, modelin çıkartılması, kontrol edilmesi, teslim edilmesi aşamalarında birbirleriyle dayanışmaktadır. Bu dayanışma aynı zamanda ev eksenli üretimi örgütleyen temel faktörlerden biridir. Ev eksenli üretim sürecinde kadınlar arasındaki dayanışmanın ikinci biçimi ise kadınların aracı kadına karşı birbirleriyle dayanışmasıdır. Ücretlerin gecikmesi, verilmemesi durumunda kadınlar aracı kadına karşı beraber ya da tek başına tavır almaktadır. Kadınların aracı kadına karşı dayanışmasının zemini soruna bağlı olarak ortaya çıkmakta süreklilik arz etmemektedir. Bu biçim hak talebi durumunda ortaya çıkmaktadır ve geçicidir. Ve karşılaştırıldığında aracı kadına karşı olan dayanışma işi örgütleyen kadar güçlü değildir. Ancak yine de bu tür dayanışma da örgütlenme potansiyelini açığa çıkartabilecek potansiyel taşımaktadır.

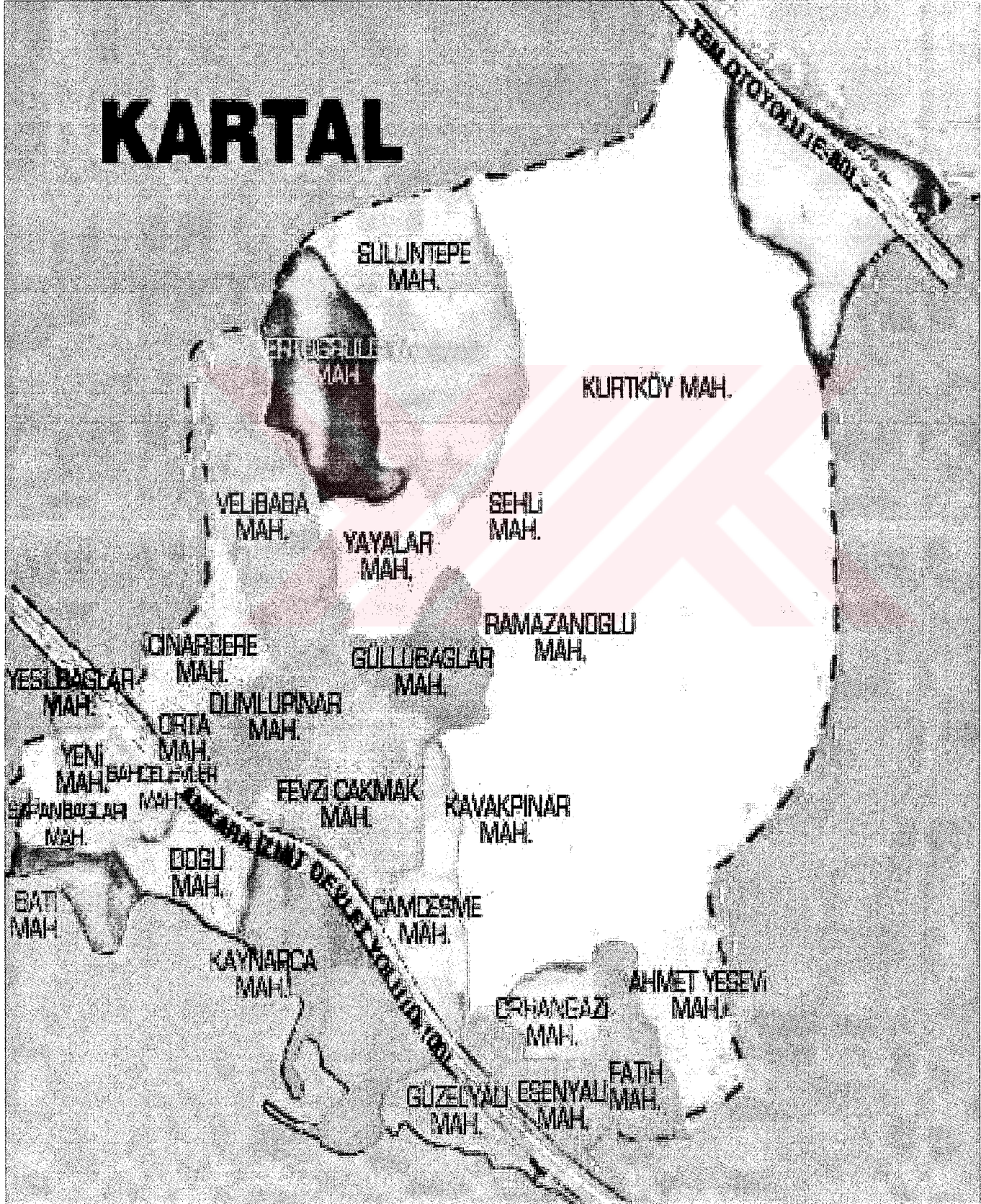
Ev eksenli üretim sürecinin ortaya çıkardığı başka bir dinamik aracı kadın ve parça başı çalışan kadınlar arasındaki gerilimdir. Parça başı çalışan kadınlar için işveren olan aracı kadının, parça başı çalışanlar üzerinden (oldukça fazla) para kazanması, kadınlar için gerilimi tetikleyen faktördür. Mahalleden biri olan aracı kadının konumu ve kadınlara yakınlığı bu süreçte değişime uğramıştır. Artık aracı kadın parça başı çalışan kadınlar için “işveren” tarafında olan “öteki” durumuna gelmiştir.

Ev eksenli üretim sürecinde kadınların günlük işlerinde ve hane içi işbölümünde önemli bir değişiklikler olmamıştır. Kayda değer tek değişim kız çocuklarının ev işlerini büyük oranda devralmasıdır ancak bu da toplumsal cinsiyet rollerini ve cinsiyetçi işbölümünü değiştiren değil pekiştiren ve sürdüren bir değişim olduğundan olumlu olarak değerlendirilemeyecek bir sonuçtur. Hanenin erkekleri ev eksenli üretim sürecinde ev işlerini paylaşmamaktadır. Ev eksenli üretim, kadınların ev işlerinin arasında veya kendilerine kalan boş zamanlarda, yani ev işlerinden sonra yaptıkları bir iştir. Kadınlar kendileri için ev eksenli çalışabilmek için zamanı, ev işlerinin yapımını, kimi zaman hızlandırarak kimi zaman erteleyerek yaratmaktadırlar ya da kendilerinin olan uyku zamanından vazgeçerek parça başı iş yapabilmek için olanak yaratmaktadırlar. Kadınlar ancak günü yeniden planlayarak,

zamanı, ev ve el işi arasında yeniden paylaştırarak ev eksenli üretim yapabilmektedirler. Ev eksenli üretim sürecinin hane içi işbölümünü yeniden örgütlenmemesi kadınlar açısından olumsuz bir sonuçtur ancak diğer taraftan bu olumsuzluk kadınlar açısından olumlu olabilecek başka sonuçlar da doğurmaktadır. Ev işlerinin tümünün kadınlar tarafından yapılmaya devam etmesi kadınların ev ve el işine ayırdıkları zamanı hesaplayarak fark etmelerine ve dolayısıyla kadının farkındalık düzeyinin artmasına neden olmaktadır. Bu ev eksenli üretim sürecinde ortaya çıkan ve kadınlar kendi cinsiyet kimlikleri ile kurdukları ilişki açısından olumlu bir sonuçtur. Ev eksenli üretimin ortaya çıkardığı diğer olumlu sonuç ise kadınların ekonomik özgürlükle daha doğrudan ve az çok deneyimlenmiş bir bağ kurmalarıdır. Ev eksenli üretim kadınların formel sektörde maaşlı çalışma isteğini motive etmektedir. İhtimal olarak uzak bile olsa kadınlar dışarıda çalışmak ve düzenli para kazanmak istemektedirler.

Sonuç olarak, parça başı iş, cinsiyetçi işbölümünü dönüştürmeyen ve devamını sağlayan bir üretim biçimi olduğundan sonuçlarının kadınlar açısından olumsuz olduğu söylenebilir. Ancak diğer taraftan ev eksenli üretim biçiminin kadın işgücünün karşı karşıya olduğu bir gerçeklik olduğunu kabul etmek ve bu üretim biçimini aynı zamanda cinsiyetçi işbölümünü pekiştiren bir sömürü olduğu gerekçesiyle reddetmemek de gerekir. Ev eksenli üretim biçiminin kadınlar açısından sonuçları olumlu olabilecek ve olan potansiyeller de barındırdığını görmek gerekir. Ev eksenli üretim üzerine yapılan ve yapılacak çalışmalarda bu potansiyellerin açığa çıkartılması önemlidir. Bu çalışma da bu yönde bir çabanın ürünüdür.

EK 2: KAVAKPINAR'IN PENDİK İÇİNDEKİ KONUMU

EK 3: GÖRÜŞME KILAVUZU

EVDE PARÇA BAŞI ÜRETİM YAPAN KADINLAR: PENDİK ÖRNEĞİ GÖRÜŞME KILAVUZU

Bu çalışma, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Yüksek Lisans bitirme tezi olarak, Doç. Dr. Güliz Erginsoy danışmanlığında, Pendik'te evde parça başı üretim yapan kadınların yaptıkları işle, kendileriyle ve yakın-uzak çevreleriyle kurdukları ilişkinin değişimi ve dönüşümünü araştırmak ve anlamak üzere yapılmaktadır. Bu çalışmaya en büyük katkıyı kuşkusuz evde parça başı çalışan ve kendi deneyimlerini aktarmak konusunda gönüllü ve istekli kadınlar yapacaklardır. Onların katkıları olmadan böyle bir çalışmanın yapılması mümkün değildir. Ayrıca bu çalışmayı bir bitirme tezi olmasının ötesinde, çalışmaya katılan kadınlarla birlikte, sorunların tespiti ve çözümü, kadınlar arasında dayanışma ve örgütlülüğün sağlanması için ne tür yöntemler geliştirilebileceğini tartışabileceğimiz bir araç olarak gördüğüm için de önemsediyimi söylemeliyim. Bu çalışma, benimle düşünce ve bilgilerini paylaşan kadınlarla ortaya çıkardığımız ortak bir ürün olacaktır. Katılan tüm kadınlara şimdiden teşekkür ediyorum.....

Ebru Moçoş
Mimar Sinan Üniversitesi
Sosyoloji, Yüksek Lisans Öğrencisi (2002)

Görüşme No:

Görüşülenin, Adı Soyadı:

Görüşmenin Yeri:

Görüşmenin Tarihi:

Görüşmenin Süresi:

Ses Kayıt Bandı, No:

Adedi:

Süresi:

1. Yaşınız?
2. Doğum yeriniz?
3. Eğitim durumunuz?
4. Kaç yıldır evlisiniz?
5. Kaç yaşında evlendiniz?
6. Kaç yıldır İstanbul'dasınız?
7. İlk nereye yerleştiniz, hangi semtlerde oturdunuz?
8. Göç öykünüzü anlatır mısınız?
9. Kaç çocuğunuz var?
10. Yaşları?

11. Eğitim durumları?

CALISMA

Es

12. Eşiniz çalışıyor mu?(evet ise 17. soruya geç. Hayır ise:)
 13. Neden çalışmıyor? (sağlık, tembellik, işsizlik,diğer... açıklamasını iste)
 14. Bundan önce hangi işlerde çalıştı?
 15. Ne kadar süreyle?
 16. Eşinizin sigortası var mı?
 17. Ne iş yapıyor?

Kendisi

18. Çalışıyor musunuz?
 19. Bundan önce dışarıda çalıştınız mı?
 20. Hangi işlerde çalıştınız?
 21. Ne kadar süreyle çalıştınız?
 22. Sizin sigortanız var mı?
 23. Nereden?
 24. Eve iş almaya ne zaman başladınız?

EV

25. Eviniz kira mı?
 26. (18. Soruya evet dediyseniz) Kiranız ne kadar?

Hane bileşimi

27. Evde kaç kişi kalıyor?
 28. Evde kaç kişi çalışıyor?
 29. Hangi işlerde?
 30. Eve giren toplam aylık gelir ne kadar?
 31. Geliri kimler getiriyor?

Gelir

Getiren

32. En çok harcama yaptığınız kalemler neler? (Gıda, giyim, Ev eşyası, sağlık, temizlik...vb.)

(Sıralama iste)

1-

Nereden alıyorsunuz?

Kim alıyor?

2-.....

Nereden alıyorsunuz?

Kim alıyor?

3-

Nereden alıyorsunuz?

Kim alıyor?

4-.....

Nereden alıyorsunuz?

Kim alıyor?

33. Faturaları kim ödüyor?

34. Ne zamandan beri?

35. Neden?

36. Çocukların okul işleriyle kim ilgileniyor?

37. Ne zamandan beri?

38. Neden?

39. Hasta olduğunda çocukları kim hastaneye götürüyor?

40. Ne zamandan beri?

41. Neden?

42. Belediye, polis, nüfus memurluğu gibi devlet dairelerinde iş olduğunda kim yapıyor, kim gidiyor?

43. Ne zamandan beri?

44. Neden?

45. Evde aşağıdaki ev aletlerinden hangileri var?

Çamaşır makinesi

Bulaşık makinesi

Buzdolabı

Fırın

Elektrik süpürgesi

Mutfak robotu

Cep telefonu

Kimlerin

.....

.....

Aaraba

.....

.....

.....

46. Ne sıklıkta kullanıyorsunuz? (er bir makine için ayrıca açıklamasını iste)

	Çamaşır M.	Bulaşık M.	Elektrik süp.	Mutfak robotu	Fırın
Hep makineyle					
yaparım:					
Neden?					
Genelde makineyle					
yaparım:					
Neden?					
Çok az makineyle					
yaparım:					
Neden?					

Hiç yapmam:

Neden?

~~(Sebeplerini açıklamalarını iste)~~

47. Gün içinde en çok vaktinizi alan, en fazla zaman harcadığınız iş hangisi?

(parça başı yaptığı iş dahil tüm ev işlerini sayabilir)

48. Yemek yapmaya, bulaşığa, temizliğe, çamaşıra, ütüye.... günde ortalama kaç saat harcıyorsunuz?

49. Eve aldığınız işle ev işlerine ayırdığınız zamanı karşılaştırırsanız hangisine daha fazla vakit ayırıyorsunuz?

İŞ, İŞÇİLİK 'ÇALIŞMA' İLİŞKİSİ

50. (Dışarıda) çalışmak isitiyor musunuz? (bu soruya kadının kendini çalışıyor ya da çalışmıyor olarak tanımlamasına göre *dışarıda* eklenecek)

51. Neden?

52. İş aradınız mı?

53. Bundan önce çalıştınız mı?

54. Nerelerde, ne iş yaptınız?

55. Kendinizi çalışan kadın olarak görüyor musunuz?

56. Kadın için çalışmak ne demek, ne anlama geliyor sizce?

57. Erkek için ne demek?

58. Kadınla erkeğin çalışması farklı mı?

59. Kadının çalışması gerekli mi?

60. Neden?

61. İş, çalışmak ne demek, ne anlama geliyor? (*Çalışıyorum dediyse özellikle sorulacak*)

62. Daha önce çalıştınız mı? Nerelerde?

63. Neden çalış(ma)tınız?

64. Yaptığı iş zor mu?

65. Zorlukları neler, anlatır mısınız?

66. Çalışırken kendinizi nasıl hissediyorsunuz?

67. Çalışmak mı daha iyi ev hanımlığı mı?

68. (Çalışmaya yeni başlayanlara, sadece eve iş alarak çalışanlara sorulacak)

Eskiden çalışmıyordunuz şimdi çalışıyorsunuz, hangisi daha iyi?

69. Eskiye göre düşündüğünüz zaman çalışmanız sizi nasıl etkiledi?

70. Çalışmanız sizi engelliyor mu, mahrum ediyor mu?

71. Nelerden?

İŞ

72. Bu işe ne zaman başladınız?

73. Neden başladınız?

74. Nasıl buldunuz?

75. Bir gününüzü anlatır mısınız, nasıl geçiyor?
76. Ne zamandan beri evde iş yapıyorsunuz?
77. İşveren ile ilgili bilginiz var mı? (kim için, hangi firma yada hangi pazar için yaptığını biliyor mu?...)
78. Yaptığı işin tanımlar mısınız/anlatır mısınız?
79. Günün hangi saatleri çalışıyorsunuz?
80. Neden?
81. Nerede, nasıl çalışıyorsunuz? (tek başına evde, komşularıyla vb.)
82. Çalışırken televizyon seyrediyor musunuz?
83. Çalışırken radyo dinliyor musunuz?
84. Parça başı ücret ne kadar?
85. Günde kaç parça iş yapıyorsunuz?
86. Ayda yada haftada ne kadar kazanıyorsunuz? (net rakam iste)
87. Paranızı nasıl değerlendiriyorsunuz? Neye harcıyorsunuz?
88. Bu işin iyi-kötü tarafları neler?

EV İÇİ KONUM VE ROLLERDEKİ DEĞİŞİM

89. Ev işlerinde eş ve çocuklar yardım ediyor mu?
90. Çalıştığı için aksattığınız işler var mı?
91. Aksatınca neler oluyor?
92. Eskiden kocanız dışarda çalışmanıza ne diyordu?
93. Şimdi ne diyor?
94. Kocanız evde çalışmanıza ne diyor?
95. Kocanız çalışıyor oluşunuz hakkında ne düşünüyor?

Ev işlerinde yaşanan dönüşüm

96. Örnek: eskiden daha uzun zaman gerektiren yemekler yapardı, şimdi pratik yemekler yapıyor vs. gibi değişimler yaşandı mı?
97. Günlük ev işlerini evde çalışmanız nasıl etkiliyor?
98. Evde çalışmanız ev işlerinde ne gibi değişiklikler yapmanıza yol açtı?
99. İşiniz komşularınıza gidip gelme sıklığınızı değiştirdi mi?
100. Neden?
101. İşiniz akrabalarınıza gidip gelme sıklığınızı değiştirdi mi?
102. Neden?

103. Oğlunuz/oğullarınız sizin alışmanızdan nasıl etkileniyor?
104. Kızınız/kızlarınız sizin alışmanızdan nasıl etkileniyor?
105. Oğlunuz/ oğullarınız çalışmanız konusunda ne dőřünüyorlar?
106. Kızınız /kızlarınız çalışmanız konusunda ne dőřünüyorlar?
107. Yaptığınız işte kızınız/ kızlarınız size yardımı oluyor mu?
108. Nasıl?
109. Yaptığınız işte oğlunuz/oğullarınız size yardımı oluyor mu?
110. Nasıl?
111. Ev işlerinde oğlunuz yardım ediyor mu?
112. Ev işlerinde kızınız yardım ediyor mu?

ÖRGÜTLÜLÜK

113. Diğerlerinin (komşu, tanıdıklardan bu işi yapanlar) ne kadar aldıklarını, işi nasıl bulduklarını biliyor musunuz?
114. Parça başı ücret az ise ne yapıyorsunuz?
115. Para verilmediğinde ya da geciktirildiğinde ne yapıyorsunuz? Böyle bir örnek oldu mu?
116. Diğerleriyle ortak fiyat belirleme yoluna gidiyor musunuz?
117. Kooperatif vb. örgütlenme tarzlarını biliyor musunuz hiç duydunuz mu?
118. Kooperatifi gerekli görüyor musunuz?
119. Sizce sizin için ve sizin gibi çalışan kadınlar için en gerekli yasal düzenleme, size verilmesi gereken en önemli hak(lar) ne?
120. Devletin sizin için yapması gereken, yapmalarını istediğiniz şeyler neler?
121. STK'ların sizin için yapması gereken, yapmalarını istediğiniz şeyler neler?
122. Sendikaların sizin için yapması gereken, yapmalarını istediğiniz şeyler neler?
123. Hükümetin sizin için yapması gereken, yapmalarını istediğiniz şeyler neler?
124. Bu tarz üretime, çalışmaya gelecekte de devam edecek misiniz?
125. Başka bir işi yapmayı dőřünüyor musunuz?
126. Sizce bu işi ne kadar devam eder?
127. Siz bu işi yapmaya ne kadar devam edersiniz?
128. Bu mahallede, civarda eve işi verme ne zaman başladı?
129. Hangi işle başladı, ilk ne yapıyordu?

130. İlk ne zaman duydunuz, gördünüz?
131. Sizce İstanbul'da sizin gibi çalışan kaç kadın vardır?
132. (129. soruya evet dediye) Sizce arttı mı evde çalışan kadınların sayısı?
133. (130. soruya evet dediye) Neden arttı?
134. Sizin eklemek/söylemek istediğiniz bir şey var mı?

Zamanınızı ayırdığınız için teşekkür ederim.

KAYNAKLAR

Kitaplar

- BECK, Ulrich (2000), **The Brave the New World Of Work**, Polity Press, Cambridge.
- BULUTAY, Tuncer (1995), **İşgücü Piyasasında Son Yıllardaki Genel Eğilimlerin Çalışma İstatistikleri**, DİE, Ankara.
- CLEGG, S. R.(1990), **Modern Organisations:Organisation Studies In The Postmodern World**, Sage, Londra.
- ERAYDIN, A.- ERENDİL, A. Vd. (1999), **Yeni Üretim Süreçleri Ve Kadın Emeği: Dış Pazara Açılan Konfeksiyon Sanayinde Yeni Üretim Süreçleri Ve Kadın İşgücünün Bu Sürece Katılım Biçimleri**. TC Başbakanlık Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Ankara.
- ERDER, Sema (1997), **İstanbul'da Bir Kent Kondu: Ümraniye**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- EYÜPOĞLU, A.- ÖZAR, Ş.-TUFAN-TANRIÖVER, H. (1996), **Kentlerde Kadınların İş Yaşamına Katılım Sorunlarının Sosyo Ekonomik ve Kültürel Boyutları**, TC Başbakanlık Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Merkezi Yayınları, Ankara.
- FAROQHI, Suuraiya (1995), **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam (Ortaçağdan Yirmici Yüzyıla)**, Çev. Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- FULBRE, N. (1992), **Women's Work in the World Economy**, Macmillan, Hong Kong.
- JOEKES, S. (1987), **Women in the World Economy**. Oxford Universty Press, In straw.
- KANDİYOTİ, Deniz (1997), **Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler**, Metis Yayınları, İstanbul.
- KORAY, Meryem (1993), **Çalışma Yaşamında Kadın Gerçekleri**, Basisen Eğitim ve Kültür Yayınları, İstanbul.

- KURNAZ, Şefika (1992), **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)**, MEB Yayınları, Ankara.
- LORDOĞLU, Kuvvet (1990), **Eve İş Verme Sistemi İçinde Kadın İşgücü Üzerine Bir Alan Araştırması**, Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul.
- MARX, Karl (2000), **Kapital**, 1.Cilt, Çev. Alaattin Bilgi, 6. Baskı, Sol Yayınları, Ankara.
- MUNCK, Ronaldo (2002), **Emeğin Yeni Dünyası Küresel Mücadele Küresel Dayanışma**, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- RIFKIN, J. (1996), **End Of Work: The Decline of the Global Labour Force and the Dawn Of Post-market Era**, Putman, New York.
- SELÇUK, Ülkü (2002), **Örgütsüzlerin Örgütlenmesi**, Atölye Yay, İstanbul,
- SENNET, Richard (2002), **Karakter Aşınması**, Çev. B. Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- STANDING, Guy (1999), **Global Labour Flexibility**, Mcmillan, Londra.
- YENTÜRK, N.(1997), **Türk İmalat Sanayinde Ücretler, İstihdam ve Birikim**, Friedrich Ebert Stiftung, İstanbul.
- YENTÜRK, Nurhan (1994), **Üretim ve Organizasyon Sistemindeki Değişmeler ve Türkiye Uygulamaları**, Petrol-İş 1993-1994 Yıllığı, İstanbul.

Makaleler, Raporlar, Tezler

- Asuman TÜRKÜN-ERENDİL (2002), “Türkiye’de Ev Eksenli Üretim Üzerine Yapılmış Araştırmalar”, **İktisat Dergisi**, 430, Mayıs: 37-47.
- Avrupa Çalışma ve Yaşam Koşullarını Geliştirme Vakfı, 2000 Yılı Araştırma Raporu.
- ÇINAR, Mine (1994), “Unskilled Urban Migrant Women and Disguised Employment: Home-working Women in İstanbul, Turkey”, **World Development**, Cilt. 22, No 3, 369-380.
- DEDEDOĞLU, Saniye (2000) “Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye’de Kadın Emeği”, **Toplum ve Bilim**, Güz: 139-170.

- DİE (2000-2001), **Çalışma İstatistikleri Raporu**, Ankara.
- DİE, (1998), **Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar**, Devlet Planlama Teşkilatı Raporu, Ankara.
- DİE, (2002), **Hane Halkı İşgücü Anketi Raporu**, Ankara.
- DİKMEN, Ahmet Alpay (2000), “Küresel Üretim, Moda Ekonomileri Ve Yeni Dünya Hiyerarşisi”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 86, Güz: 281-302.
- DİKMEN, Ahmet Alpay (2000), **Global Commodity Production and Ideologies of Work: Cases of Textiles Production in Turkey**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- DTP (2000), **8. 5 Yıllık Kalkınma Planı, Kadının Toplum Katılımı Özel İhtisas Komisyonu, Çalışma Hayatı, Gelir ve Yoksulluk Alt Komisyonu Raporu**, Yayınlanmamış Rapor, Ankara.
- Dünya Bankası (1987), **World Development Report**.
- Dünya Bankası, 1997
- ECEVİT, Yıldız (1992), “Türkiye Sanayiinde Kadın İşgücü”, **Kadın ve Sosyo-Ekonomik Gelişme**, Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Merkezi, Ankara.
- ELSON, D. - PEARSON, R. (1981), “The Subordination of Women and the Internationalisation Perspectiv” Der. K. Young vd. **Of Marriage in the Market: Women’s Subordination in International Perspective**, CSE Books, Londra.
- Employment:Homeworking In İstanbul, Turkey” **World Development**, Cilt. 22, No:3, 369-380.
- EYÜPOĞLU, A.- ÖZAR, Ş. - TUFAN-TANRIÖVER, H. (1998) “Kentli Kadınların Çalışma Koşulları ve Çalışma Yaşanımı Terk Nedenleri” Der. Oya Çiftçi vd. 20. **Yüzyılın Sonunda Kadınları ve Gelecek**, TODAİ, Ankara.
- HATTATOĞLU, Dilek (2000), “Ev Eksenli Çalışan Kadınlar Ve Sosyal Örgütlenme” **Birikim**, 140: 89-97.
- HATTATOĞLU, Dilek (2001), “Ev Eksenli Çalışma Stratejileri: Kadının Özgürleşmesi Açısından Bir Tartışma”, Der. A. İlyasoğlu- N. Akgökçe, **Yerli Bir Feminizme Doğru**, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- HATTATOĞLU-ÖZBEK, Dilek (2000), **Evde Çalışan Kadınlar Arasında Dayanışma /Örgütlenme**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.

- ILO (1995), **1950-2025 Economically Active Population Report**,
- ILO, (1995), **Home Work**, Rapor V (1)
- ILO, (1997), **World Employment Report 1996-1997: Industrial Relations, Democracy And Stability**, ILO, Cenevre.
- İLKKARACAN, İpek (1998), "Göç, Kadını Ekonomik Konumu, Hareket Özgürlüğü ve Aile İçi Güç Dinamikleri", **İktisat Dergisi**, Sayı: 377, Mart: 62-67.
- KARAKIŞLA, Yavuz Selim, (2002) "Uşak'ta Kadın Halı İşçilerinin İsyanı (1908)", **Toplumsal Tarih**, Sayı: 99, Mart : 54-57.
- KAZGAN, Gülten (1979), "Türk Ekonomisinde Kadınların İşgücüne Katılımı, Mesleki Dağılımı, Eğitim Düzeyi ve Sosyo-Ekonomik Statüsü", Der. N. Abadan-Onat, **Türk Toplumunda Kadın**, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara.
- KÜMBETOĞLU, Belkıs (1992), **Women's Informal Sector Contribution To Household Survival in Urban Turkey**, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- KÜMBETOĞLU, Belkıs (1996), "Gizli İşçiler: Kadınlar ve Bir Alan Araştırması", Der. S. Çakır-N. Akgökçe, **Kadın Araştırmalarında Yöntem**, Sel Yayıncılık, Ankara.
- LORDOĞLU, Kuvvet (1993), "Evde Çalışan Kadınlara İlişkin Niteliksel Bir Karşılaştırma Ve Bazı Sorunlar" **Kadın Araştırmaları Dergisi**, Sayı 1, 100-1009.
- MİNHAHA Trinh T. (1997), "No Master Theories"; "Inside Out Outside In", Der. Bill Ashcroft, Gareth Griffiths, and Helen Tiffin, **The post-colonial Studies Reader**, Routledge, London ; New York.
- OECD, **Department of Economics and Statistics, Labor Force Statistics 1967-1987**.
- ÖZAR, Şemsa, (1994), "Some Observation on the Position Of The Women in the Labour Market in Development Process of Turkey" **Boğaziçi Journal**, Cilt 8, Sayı 1-2: 21-43.
- RUBEY, J. - FAGAN, C. "Does Feminization Mean a Flexible Labour Force?" Der. R. Hyman, A. Ferner, **New Frontiers in European Industrial Relations**, Oxford, Blakcwell.

- SCHNIEDER DE VILLAGAS, G. (1990), Home Work: A Case for Social Protection, *International Labour Review*, Sayı: 129 (4).
- TILLY, Chris (1992), "Short Hours, Short Shrift: The Causes and Consequences of Part-Time Employment", der. Virginia L. DuRivage, **New Policies for the Part-Time Contingent Workforce**, Armonk, N.J, Sharpe M. E.
- TOKSÖZ, Gülay (1998) "Kadınların Gözünden Sendikalar ve Sendikacılık", **İktisat Dergisi**, Sayı: 377, Mart: 75-80.
- UNDP (1996), **Human Development Report**.
- W. JOHNSTON, (1991) "Global Work Force 2000: The New World Labor Market", **Harvard Business Review**, Mart-Nisan, 115-127.
- Yıldız ECEVİT, (1990) "Kentsel Üretim Sürecinde Kadın Emeğinin Konumu ve Değişen Biçimleri" Der. Şirin Tekeli, **Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadınlar**, İletişim Yayınları, İstanbul.

İnternet

- www.bianet.org/22/01/2002, KOÇALI, Filiz, "Prof. Dr. Türkel MİNİBAŞ: 'Nitelikli Kadın Emeği İşsiz Kaldı'"
- www.deltur.cec.eu.int.abesitlik.rdf (14.02.2004), "Avrupa Birliği ve Eşitlik".
- www.istanbul.net.tr/istanbul_harita.aps?PN=2391
- www.pendik-bld.gov.tr